

Univerzita Karlova v Praze
Filozofická fakulta
Ústav českých dějin

Diplomová práce

ZANIKÁNÍ CISTERCIÁCKÉHO KLÁŠTERA V SEDLCI
(1783–1799)

The Dissolving of the Cistercian Monastery in Sedlec
(1783–1799)

Vypracoval: Lukáš Snopek

Vedoucí práce: Prof. PhDr. Eduard Maur, CSc.

Rok podání: 2008

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury.

V Praze

.....

Poděkování

Z mnoha lidí, kteří na předkládané práci zanechali dobrou stopu, děkuji zejména:

Rodičům a celé rodině za vytrvalou morální a hmotnou podporu;

Prof. PhDr. Eduardu Maurovi, CSc. za vedení práce a trpělivost s tím spojenou,
Prof. PhDr. Petru Vorlovi, CSc. za vedení práce jako práce seminární,
Mgr. Vojtěchu Vaňkovi, řediteli Státního okresního archivu v Kutné Hoře, za upozornění na jeden z klíčových pramenů;

PhDr. Ondřeji Bastlovi a kolegovi Janu Lavickému za heuristickou pomoc;

pracovníkům

Státního okresního archivu v Kutné Hoře,

Národního archivu v Praze,

archivu map a plánů ústředního pracoviště Národního památkového ústavu v Praze,

archivu a fotoarchivu Národního památkového ústavu, územního odborného

pracoviště v Pardubicích

a Regionálního muzea ve Vysokém Mýtě za jejich profesionalitu a ochotu;

kolegům a přátelům

PhDr. Tomáši Gaudkovi, Mgr. Tereze Krinkové, Vítězslavovi Malému, Bc. Zdeňku Mrázkovi, Bc. Jiřímu Novákovi, Vladimíru Jakubu Mrvíkovi, Mgr. Rudolfu Valdhansovi a Jakubu Václavu Zentnerovi za podporu, rady a zpětnou vazbu.

Studentské iniciativě za záchranu kostela sv. Michaela Archanděla na Starém Městě v Praze děkuji za příležitost setkat se s důsledky josefského rušení klášterů v současnosti.

Obsah

Úvod.....	5
Seznámení s prameny a literaturou	6
I. STRUČNÉ DĚJINY MÍSTA.....	9
I. 1. Základní charakteristiky sedleckých dějin.....	9
I. 2. Dny, které tvořily sedlecké dějiny	11
I. 3. Hospodářské dějiny kláštera	21
II. SPOLEČENSKÁ ATMOSFÉRA 18. STOLETÍ V POMĚRU K MNIŠSTVÍ ...	34
III. ZANIKÁNÍ SEDLECKÉHO KLÁŠTERA V KONTEXTU FORMOVÁNÍ KLÁŠTERNÍ REFORMY	53
III. 1. Základní informace o rozprodeji mobiliáře (1785–1787).....	77
Závěry.....	83
Seznam použitých pramenů a literatury	85
Seznam některých zkratk.....	91
Shrnutí.....	92
Summary	93
Přílohy	94

Úvod

Předkládaná diplomová práce navazuje na seminární práci o rozprodeji mobiliáře sedleckého kláštera. Původní záměrem autora, jak ho dokládá přiložené zadání, bylo podstatně rozšířit analýzu dražby a do hloubky se zabývat zařízením kláštera vůbec. Vzhledem k závažnosti souvisejících otázek k tomu ovšem nedošlo a následující text se věnuje především společenským okolnostem rušení klášterů a obecně tématu zanikání kláštera v Sedlci. Vzhledem k vysokým dluhům, jimiž byl ústav zatížen, šlo o skutečně dlouhý proces.

První kapitola práce vychází z potřeby seznámit se s celkem dějin instituce, o jejímž mizení se chystáme psát. Dějiny kláštera se pokoušíme uchopit zprvu skrze jejich základní stavební kameny. Následuje esej, jehož prostřednictvím chceme dějiny kláštera převyprávět v souvislosti s dějinami země. Podkapitola o hospodářském vývoji vytváří předpoklady pro pochopení vzniku vysokého zadlužení. To bylo důležitou okolností jak zrušení kláštera v roce 1783, tak jeho částečného přežívání – alespoň v rovině faktické správy jeho majetku svěřené řádu cisterciáků – až do roku 1799.

Čtyři sta tisíc zlatých dluhů jako „důležitá okolnost“? Není to eufemismus? Sedlecké dluhy byly vskutku obrovské, ale císař Josef II. rušil i kláštery ekonomicky zdravé. Motivy jeho klášterní reformy byly tedy širší a za poznáním jejich kořenů jsme se vydali v kapitole druhé. Podobně jako v úvodním oddíle práce jsme pracovali především s literaturou. Kladení otázek po původu protimnišských nálad ve společnosti 18. století považujeme za užitečné vzhledem k tomu, že současná společnost má sklon nahlížet křesťanské mnišství stále skrze stereotypy, jejichž rozvoj a popularizace spadá právě do století rozumu.

V poslední kapitole usilujeme na základě práce s dobovými prameny o popsání událostí spojených s rušením kláštera se zaměřením na léta 1783 a 1784. Samostatnou pozornost věnujeme v úvodu třetí kapitoly formování habsburské církevní politiky vůči mnišství ve 2. polovině 18. století. Ve zvláštní podkapitole se zabýváme rozprodejem mobiliáře kláštera probíhajícím mezi lety 1785–1787.

Seznámení s prameny a literaturou

Komplikovaný průběh rušení způsobil, že archivní materiály k sedleckému klášteři najdeme v několika různých archivech. Předně jde o Státní oblastní archiv v Třeboni a zdejší fond Velkostatek Sedlec, za nímž následují Státní oblastní archiv v Litoměřicích s fondem Řád cisterciáků Osek, poté Národní archiv v Praze a jeho fondy Česká státní účtárna a České gubernium – Publicum a konečně Státní okresní archiv v Kutné Hoře, kde lze dějiny Sedlce studovat především ve fondech Farní úřad Sedlec (Malín), Pozůstalost J. Devotyho a Archiv města Kutná Hora. Naše práce vychází jen z pramenů „pražských“ a „kutnohorských“.

V Národním archivu jsme se zabývali materiálem ve fondech České gubernium – Publicum a Česká státní účtárna. Jde hlavně o úřední korespondenci ve věci sedleckých dluhů. Jsou to jednotlivá podání věřitelů i elaboráty a shrnující výkazy zpracované guberniálními úředníky pro nadřízené ve Vídni. Pravidelně jsme se zde setkávali také s hlášenými administrací rušeného kláštera o postupu likvidace zadlužení. K dispozici jsou tu i zprávy týkající se dalšího využití klášterního areálu.

Z dokumentů Státního okresního archivu v Kutné Hoře jsme pracovali především s „Inventáři, odhadními a licitačními protokoly zrušeného kláštera sedleckého“. Jde o strojopisný přepis z 20. let 20. století. Originály jsou uloženy v třeboňském fondu Velkostatek Sedlec (Materia XXII/11); tento fond byl alespoň v době naší práce badatelsky nepřístupný. Na základě těchto kopií jsme mohli v základu rekonstruovat průběh rozprodeje části klášterního mobiliáře.

Kořeny historického spisování o sedleckém klášteři nacházíme nejpozději na počátku 17. století, kdy vznikla tištěná „Historia kláštera sedleckého“ z pera Šimona Eustacha Kapihorského (1630) následovaná po dalším půlstoletí latinským pojednáním opata Jindřicha II., které zůstalo v rukopise. Zánik kláštera vyprovokoval na počátku 19. století vznik dvou českých spisků, jejichž autory jsou Jan Rulík (1807) a Jan František Devoty (1824). Dříve, než postoupíme k textům čistě historickým, budiž zmíněno, že Sedlci se věnovala také řada českých historiků umění: Mojmír Horyna, Karel Chytil, Viktor Kotrba, Jiří Kuthan, Petr Macek, Jaromír Neumann, Zdeněk Wirth; v současnosti se sedleckým tématům věnuje zvláště Štěpán Vácha.

Faktografii k předhusitským dějinám kláštera shromáždila ve své dvoudílné monografii o cisterciácích v českých zemích ve středověku historička Kateřina Charvátová. V několika studiích se hospodářským dějinám kláštera ve středověku věnoval Jaroslav Čechura. Nejmladší generaci medievistů reprezentuje Jana Hynková; její všestranně pojatou studii o opatu Heidenreichovi nalistujeme ve sborníku „900 let cisterciáckého řádu“. Dodejme, že zakladatelem medievistické linie bádání o Sedlci se počátkem 20. století stal Jaromír Čelakovský.

Raně novověkou etapu zachytil ve svých člancích publikovaných v 70. letech ve Středočeském sborníku historickém archivář Josef Nuhliček. Stavěl hlavně na pramenech z fondu Archiv města Kutná Hora, takže pokryl hlavně tyto aspekty sedleckých dějin – hospodářskou základnu a vztahy mezi městem a klášteřem; jeho charakteristiky kláštera působí místy předpojatě. Dějiny Sedlce stačil zmapovat až k roku 1718. Doslova pokladem je pro zájemce o barokní epochu sedlecké historie pečlivě zpracovaná archivní rešerše Pavla Zahradníka dostupná jako strojopis.

Sedlec zatím, na rozdíl od některých dalších cisterciáckých založení v Čechách a na Moravě, nedisponuje žádným souhrnným zpracováním svých dějin. Shrnující informace o něm nalezneme v obsáhlém hesle Petra Macka a Petra Sommera v Encyklopedii českých klášterů a v Encyklopedii řádů, kongregací a řeholních společností od Milana M. Bubna.

S cílem poučit se o dobových souvislostech jsme s důvěrou sahalí po X. svazku Velkých dějin zemí Koruny české. Vzhledem k tomu, že Čechy nemají syntézu svých církevních dějin 18. století, odvoláváme se zpravidla na monografii Rudolfa Zuberu o olomoucké diecézi a na starší práci Rudolfa Hurta o dějinách cisterciáků na Velehradě, která rovněž obsahuje obecnější charakteristiky tehdejšího vývoje v katolické církvi. Je třeba zmínit také klasickou práci Eduarda Wintra o josefinismu a současnější přehledový spis Dějiny křesťanského mnišství od Karla Suso Franka.

Zatímco v rakouských zemích jsou už od poslední třetiny 19. století k dispozici shrnující práce o rušení klášterů, v našich podmínkách lze do této kategorie vřadit jedině velkolepý encyklopedický výkon Tomáše V. Bílka z roku 1893 „Statky a jmění kollejí jesuitských, klášterů, kostelů, bratrstev a jiných ústavů v království Českém od císaře Josefa II. zrušených“. Současný zájemce o tuto problematiku může dále využít článek Karla a Věry Beránkových a stať Ondřeje

Bastla v časopise *Historická geografie*; oba texty rušení klášterů v našich zemích přehledně sumarizují. Rušením náboženských bratrstev se zabýval Jiří Mikulec. Poučení o zániku jednotlivých konventů lze pochopitelně nalézt v jim věnovaných monografiích, dílčích studiích a diplomových pracích. Další osudy exjezuitů popsal ve své disertaci Jaroslav Šotola (obhájeno na FHS UK).

V posledních letech přibývá příspěvků o uměleckém i jiném zařízení zrušených klášterů. Irena Bukačová publikovala článek o inventáři zrušeného kláštera v Plasích a Lenka Dostálová se speciálně zabývala vybavením tamní lékárny. Ondřej Bastl osvětlil osudy knih z kláštera sv. Jiří na Pražském hradě. V loňském roce rozšířila rodinu podobných studií Jarmila Hanzalová v rámci kolektivní monografie o klášteře Zlatá Koruna. Prameny jí umožnily rekonstruovat vybavení cel posledních zdejších řeholníků.

I. STRUČNÉ DĚJINY MÍSTA

Jak již bylo řečeno, dnes již bohatý konvolut sekundární literatury o sedleckém klášteře začal vznikat brzy po jeho definitivním zrušení. To, že naše poznání o Sedlci má stále mezery, nezmenšuje velikost badatelského díla předcházejících generací, díky jejichž úsilí se nyní můžeme pokusit o vystižení těch klíčových rysů, které v průběhu staletí črtaly historický portrét Sedlce u Kutné Hory.

I. 1. Základní charakteristiky sedleckých dějin

Samozřejmostí mezi kardinálními charakteristikami je geografická poloha místa, o kterém chceme psát. Klášter vyrostl blízko staré stezky vedoucí z Moravy do srdce Čech. Po celé své dějiny byl vystaven ničivému působení vojsk, která tudy táhla, lhostejno zda byla nepřátelská či věrná zeměpánovi. Na druhou stranu byla blízkost dotyčné dopravní spojnice pro klášter příležitostí ke zviditelnění se – na cestě do Prahy se tu v několika případech zastavili čeští panovníci.

Tyto královské zastávky souvisely nicméně také s tím, že od konce 13. století sousedilo s klášteřem královské horní město Kutná Hora. Objev zdejších ložisek stříbrné rudy se stal hlavním předpokladem hospodářského a stavebního rozvoje i související politické angažovanosti sedleckého klášteřa. Toto rychlé zvýznamnění Sedlce paradoxně spolupřipravilo rovněž jeho finanční úpadek během zbývajících desetiletí před husitskou revolucí. Kutnohorské sousedství ovlivňovalo jako trvalý faktor sedlecké dějiny i v dobách, kdy byl jak politický, tak ekonomický vliv klášteřa ve srovnání s počátkem 14. století zanedbatelný. Vztahy opatství a královského města charakterizovala oboustranně prospěšné soužití i vyhrocené sousedské spory.

Se špetkou dobře míněné ironie můžeme mezi stále přítomné fenomény sedlecké klášteřní historie započítat zanikání společného života mnichů, tj. mizení klášteřa jako takového. K rozchodu bratří do jiných řádových domů došlo přinejmenším sedmkrát. Pro aktuální nezpůsobnost sedleckého hospodářství k výživě konventu to bylo v letech 1281, 1333 a po roce 1764. Z důvodu ohrožení

bezpečnosti mnichů se konvent rozdělil kolem roku 1420 a své klášterišťe byl, byť krátkodobě, nucen opustit nejspíš i v letech 1304, 1618 a 1648.

Velkou pozornost věnovalo dosavadní bádání sedleckému klášteru jako uměleckému středisku. V této roli Sedlec – společně s dějtvornou epizodou z let 1309–1310 – žije v historickém povědomí veřejnosti. Gotický velechrám postavený za opata Heidenreicha a jeho obnova Janem Blažejem Santinim-Aichlem na počátku století osmnáctého jsou v obou případech realizace přinejmenším středoevropského významu.¹ Umělecký význam kláštera včetně pozice inspiračního ohniska proto počítáme k jeho klíčovým historickým charakteristikám.

Dalším a posledním sedleckým dějinným atributem je podle našeho dojmu – snad nás v tom budoucí bádání opraví – že kromě Heidenreicha, jeho současníka probošta Konráda a barokního opata Jindřicha Snopka se klášteru jaksi nedostávalo osobností. V raném novověku se mimo Šimona Eustacha Kapihorského, autora česky psaných dějin kláštera, a zmíněného opata Jindřicha, spisovatele latinské historie, o rozsáhlejší intelektuální činnosti místních cisterciáků nedovídáme. Sedlec v tom podle našeho názoru zaostává např. za Osekem, Plasy, Vyším Brodem a Žďárem nad Sázavou. Možná je tento obraz jen zkrslen chybějící či přinejmenším značně rozptýlenou pramennou základnou a jednostranným protěžováním uměleckého dění v klášteře ze strany dosavadního bádání.²

¹ Význam konventního kostela Nanebevzetí P. Marie byl potvrzen v roce 1995, kdy byl chrám společně s městskou památkovou zónou Kutné Hory zapsán na Seznam světového kulturního a přírodního dědictví UNESCO.

² Poznamenejme k tomu, že intelektuální výkony, pro které by současná sekularizovaná společnost, dokázala vzít sedlecké řeholníky takřkajíc na milost, není primárním posláním příslušníka meditativního řádu, jakým cisterciáci byli a jsou.

I. 2. Dny, které tvořily sedlecké dějiny

Neznáme přesné datum založení sedleckého kláštera cisterciáků, víme však, že oslavy jeho 600-leté existence se konaly v oktávu po 18. srpnu 1743. Naše úzkostlivá snaha najít i na počátku klášterních dějin konkrétní den, necht' je čtenáři k pousmání. Vskutku ho nemůžeme znát a této příležitosti využíváme k připomenutí toho, že podobně jako v případě středověkých měst byl i vznik kláštera procesem, takže touha poukázat na konkrétní den je bláhová a jde proti životnému rytmu historické skutečnosti. Také ostatní, v této podkapitole zmiňované mezníky mají spíše symbolický význam.

V případě kláštera v Sedlci se nám sice dochovala zakládací listina, ale ta je nedatovaná, vzhledem k přivěšené pečetí pražského biskupa Oty musela být sepsána před jeho úmrtím 10. července 1148, a mohla vzniknout až v pozdějších fázích zakládacího procesu. Tradice sedleckého kláštera uvádí jako rok jeho založení 1143, zatímco mateřský klášter Waldsassen připomíná rok 1142. Tento rozpor přesvědčivě vysvětluje hypotéza, že v roce 1142 byl waldsaský klášter o vyslání konventu pro první cisterciácký dům v Čechách požádán, zatímco v roce následujícím mniši dorazili na místo samé.³ Mimořádný zájem zakladatele, českého velmože Miroslava, který cisterciákům nevyhradil místo pusté ale naopak „osedlé“, na trvalosti této fundace ilustruje účast panovníka, knížete Vladislava II., již zmíněného biskupa Oty a jeho olomouckého kolegy Jindřicha Zdíka.

Tzv. zakládací listina na dlouhý historický čas jediným dochovaným pramenem k dějinám kláštera, a jeho osudy jsou proto až do poslední čtvrtiny 13. století nejasné. V této pro badatele zastřené době došlo nicméně k významnému posunu v postavení kláštera: Pravděpodobně nedlouho po vzniku kláštera vymřel rod velmože Miroslava, a práva spojená s osobou zakladatele přešla na české panovníky.⁴

Osudovým datem byl pro klášter i celou zemi 26. srpen 1278, den porážky a smrti krále Přemysla Otakara II. v bitvě na Moravském poli. Bezprostředně následující léta ozbrojených střetů a neúrody, v jejichž stopách přicházel hladomor

³ Pavel ZAHRADNÍK, Sedlec – konvent a chrám Nanebevzetí Panny Marie. Dějiny objektu. Stavebně historický průzkum, nestránkovaný rukopis ve formátu .txt, s. „1“.

⁴ Jaroslav ČECHURA, Hospodářské předpoklady stavební činnosti v cisterciáckých kláštřech Oseku a Sedlci. Příspěvek k poznání počátků cisterciáckého řádu v našich zemích, rigorózní práce FF UK, Praha 1977, s. 126.

a epidemie, způsobily sedleckému klášteru tak vážné potíže se zajištěním základní výživy svých členů, že opat Valthelm požádal roku 1281 generální kapitulu v Cîteaux o svolení s dočasným rozptýlením společenství. Zpochybněna tehdy byla dokonce samotná existence Sedlce jako místa i v budoucnu sloužícího pobytu mnišské komunity. Na tom, že sedlecký ústav cisterciáků v tomto krizovém období nakonec nezankl, má velkou zásluhu osobnost opata Heidenreicha, který do úřadu nastoupil kolem roku 1283. Ve stejné době si české panstvo vymohlo návrat prince Václava – pro klášter i zemi nastalo období opětovné stabilizace.

Osobní přátelství, které mezi králem Václavem II. a opatem Heidenreichem později vzniklo, způsobilo, že se sedlecký klášter, obzvlášť vzhledem ke svým finančním možnostem zázračně zbytnělým díky prudkému rozvoji kutnohorského dolování, stával důležitým nástrojem přemyslovské politiky. Po brzkém vymření domácí dynastie v roce 1306 se Heidenreich a jeho blízký spolupracovník převor Konrád, od roku 1292 opat nového kláštera cisterciáků na Zbraslavi, zasadili nejprve za habsburskou a posléze lucemburskou kandidaturu. Diplomatické mise obou prelátů maskované jako cesty na generální kapitulu řádu do Cîteaux, jejichž skutečným cílem byla místa pobytu římského krále Jindřicha VII. Lucemburského, významně přispěly k nastolení Jana Lucemburského a Elišky Přemyslovny na český trůn. Otevření pražských bran Janovu vojsku 3. prosince 1310 je proto nejen mezníkem, který (do budoucna) tvořil sedlecké dějiny, ale i událostí, které Sedlec prostřednictvím svého představeného pomáhal vytvořit předpoklady.

Politická angažovanost kláštera v Sedlci v prvních letech 14. století měla charakter padajícího meteoru, který na noční obloze září díky tomu, že sám sebe spaluje. Starý Heidenreich z okolí mladého krále brzy vypadl, ale sedlecká finanční podpora Lucemburkovy politiky nejspíš pokračovala a nahloďavala finanční zdraví kláštera. Žádný z Heidenreichových nástupců (zemřel roku 1320) se do vlivné pozice na dvoře již nevyšvihl. Sto let po smrti velkého opata, podle tradičního podání 25. dubna 1421, padl zbytek sedlecké mnišské komunity za oběť válečnému násilí a klášterní areál byl zničen požárem. Starší, se Sedlcem spojené události nám kořeny této tragédie mohou pomoci vysvětlit, vždyť husitské války nevzkličily ze dne na den, ba byly svého druhu plynulým pokračováním domácích bojů, které s proměnlivou intenzitou pustošily české země již 20 let.

Ideovým kořenem husitských nepokojů bylo české církevně reformní hnutí reagující mj. na tísnivou skutečnost papežského schizmatu. V této souvislosti stojí

za zmínku, že na počátku schizmatu, v únoru 1379, se v domě sedleckých opatů na Starém Městě pražském sešli čeští preláti, aby zde vyslechli rozsudky římského papeže Urbana VI. nad voliteli avignonského Klimenta VII.⁵ Schizma polarizovalo evropskou politiku a ve vhodných chvílích se obrana zájmů pravého papeže stávala podpůrným argumentem také ve vzájemném boji mezi Lucemburky, kteří pozbyli smyslu pro dynastickou solidaritu. Potomci Karla IV. a Jana Jindřicha, český král Václav IV., uherský král Zikmund a moravský markrabě Jošt nedospěli ke vzájemné dohodě dokonce ani poté, co byl Václav v srpnu 1400 sesazen z trůnu římského krále. K řešení této situace svolaná schůzka všech tří lucemburských předáků, která se uskutečnila v říjnu téhož roku v sedleckém klášteře, ale přinesla jen prohloubení jejich vzájemné nedůvěry.⁶ Soupeření Lucemburků a mocenské ambice panstva vytvořily spolu s dalšími faktory výbušnou směs husitské krize.

Složité situace nepominula ani po skončení hlavní fáze revoluce a znovunastolení lucemburského, katolického panovníka v roce 1436. Mnohá, i sedlecká řeholní komunita zůstávala rozptýlena, budovy v troskách a někdejší pozemkový majetek klášterů v rukou kališnických i katolických uzurpátorů. Přesto 2. srpna 1454 nakonec ke znovuuvedení cisterciáků, resp. samojediného opata Theodorika na sedlecké klášterišťe došlo.⁷ Klíčovým předpokladem této události bylo patrně nastolení katolíka Ladislava Pohrobka na český trůn stvrzené jeho korunovací koncem října 1453.⁸

I tentokrát se můžeme na základě sedleckého výseku dozvědět něco obecného o dějinách té doby. Postačí, když upozorníme na v pramenech uváděnou

⁵ Václav LEDVINKA, Bohumír MRÁZ, Vít VLNAS, Pražské paláce. Encyklopedický ilustrovaný přehled, 1. vyd., Praha, Akropolis, 1995, s. 214–215.

⁶ Jiří SPĚVÁČEK, Václav IV. 1361–1419, 1. vyd., Praha, Svoboda, 1986, s. 324. Zikmund jednání otevřel souhrnem požadavků, jimiž podmínil svou podporu Václavovi v nastávajícím boji o římskou korunu. Realizace Zikmundových návrhů by znamenala omezení Václavovy vladařské moci jen na vlastní Čechy, což bylo pro Václava IV. nepřijatelné.

⁷ Jan František DEWOTY, Popsánj založenj, zwłásstnj pobožnosti, a žiwota swattosti, mnohým neszťastným osudům podrobené, býwalé řehole Cystercyenské, pak obzwłásstnjho wzhledu a wznessenosti starožitných kaplj: Hrobu Božjho, wssech Swatých, sw. Ondřege. SS. Kozmy a Damiána a wssech wěrných Dussiček, ... na swatém mjestě weleslawného vdolj Sedleckého ..., Praha, Arcibiskupská knihtiskárna, 1824, s. 150. Autor zde nejspíš cituje latinské dějiny kláštera, jejichž autorem je opat Jindřich II.

⁸ Souvislost mezi nastolením Ladislava Pohrobka a uvedením sedleckého opata Theodorika na klášterišťe hypoteticky uvádí Josef NUHLÍČEK, „Sedlecký klášter a jeho statky od válek husitských do zrušení r. 1783“, část I (1420–1564), in: Středočeský sborník historický 9, 1974, s. 166. Rudolf Urbánek uvádí, že mladý Ladislav byl, nejspíš vlivem výchovy na dvoře Fridricha III., výrazně nábožný a zmiňuje Ladislavovu činnost ve prospěch katolických institucí v Čechách, z níž vybíráme právní akt z 15. srpna 1454, kterým Ladislav nařídil vrátit cisterciákům na Zbraslavi statky klášteru neprávem zcizené. Rudolf URBÁNEK, České dějiny. Dílu III. část 1. Věk poděbradský II., Praha, Jan Laichter, 1918, s. 755–757.

přítomnost kališníka Ctibora Tovačovského z Cimburka v roli jakéhosi garanta opětovného uvedení cisterciáků do Sedlce. Jeho asistence, vysvětlovaná genealogickou spřízněností Tovačovských s rodem zakladatele Miroslava⁹, měla po našem soudu spíše charakter demonstrace, že obnovení kláštera se děje ve shodě s vůlí zemského správce Jiřího z Poděbrad, s nímž Tovačovští úzce spolupracovali.¹⁰ Učebnicové konstatování o vladařské autoritě Ladislava Pohrobka jako de facto vyprázdněné mimořádnými pravomocemi zemského správce je tu na sedleckém příkladě názorně podepřeno.

Budeme-li za klíčový problém dosavadních českých dějin považovat zápas panovnické moci s formující se stavovskou obcí o rozhodující slovo ve státě, pak od časů husitské revoluce můžeme k důležitým oříškům české politiky připočíst otázku náboženskou. Bolestné rozdělení českých křesťanů hrozící i do budoucna novou „občanskou“ válkou bylo na zemském sněmu v Kutné Hoře v roce 1485 utiшено smírnou smlouvou o koexistenci obou vyznání. Poměr sil mezi panovníkem a stavy se mezitím, za vlády Jagellonců, vyvíjel jednoznačně v neprospěch krále¹¹, výborným dokladem čehož je jak sám text, tak způsob vzniku zemského zřízení pro Čechy z roku 1500.¹² V mezinárodním měřítku se novými hybnými fenomény počátku 16. století stala německá a posléze evropská reformace, hrozba turecké expanze a mocenský vzestup Habsburků, jejichž centralistický vladařský koncept vedl ke konfliktům se stavovskými obcemi.

Další sedlecký milník, k němuž tak zdlouhavě směřujeme, vyjadřuje datum 25. března 1620. Toho dne byl na generálním sněmu České koruny v Praze schválen prodej statků sedleckého kláštera Kutné Hoře. Mnišská komunita měla v Sedlci nicméně zůstat – její výživu mělo napříště hradit město.¹³ Tzv. druhé

⁹ Toto vysvětlení považujeme za málo přesvědčivé proto, že klášter byl tehdy již dlouhou dobu zeměpanský.

¹⁰ Ctiborův otec Jan byl věrným straníkem Jiřího z Poděbrad. Ctibor, jemuž bylo v roce 1454 přibližně 16 let (sic) se později stal jednou z klíčových politických osobností v českých zemích. Zemřel v roce 1494.

¹¹ Hmotná základna královské moci byla po husitských válkách v troskách.

¹² Jaroslav PÁNEK, „Český stát a stavovská společnost na prahu novověku ve světle zemských zřízení“, in: Vladislavské zřízení zemské a počátky ústavního zřízení v českých zemích (1500–1619). Sborník příspěvků z mezinárodní konference konané ve dnech 7. – 8. prosince 2000 v Praze, uspoř. Karel Malý a Jaroslav Pánek, red. Dalibor Janiš, Praha, Historický ústav AV ČR – Ústav právních dějin PF UK, 2001, s. 13. Zatímco v sousedních zemích koncipoval podobné dokumenty (počítaje se zájmy stavů) panovník, v Čechách o textu rozhodovaly (přihlížeje k zájmům svého krále) samy stavy.

¹³ Josef NUHLÍČEK, „Sedlecký klášter a jeho statky od válek husitských do zrušení r. 1783“, část II (1565–1620), in: Středočeský sborník historický 10, 1975, s. 251. Z prodeje získané prostředky měly být podle všeho využity na aktuální válečné výlohy stavovské vlády.

stavovské povstání, do jehož závěru transakce spadá, bylo tragickou výslednicí napětí, které se během předcházejících sta let střídalo kolem svrchu zmíněné dvojice klíčových problémů. Nová ústava, Konfederace České koruny přijatá v létě 1619, rozřešila otázku poměru k panovníkovi a vztahu dvou konfesních skupin ve prospěch stavů a evangelických vyznání, o potlačování katolicismu zde na druhou stranu nenajdeme explicitní zmínku.¹⁴ Sedlecký klášter opět sdílí dějiny země, vždyť i na něj lze vztáhnout slova historika Josefa Války o tom, že za této „stavovské revoluce“ se „rozhodovalo o povaze českého státu na prahu moderní doby na celá staletí.“¹⁵

Brzký válečný zvrat v bitvě na Bílé hoře přivedl povstání ke kolapsu a panovnickou moc ztělesněnou Ferdinandem II. na myšlenku podobně komplexního, ba ještě radikálnějšího řešení nahromaděných problémů – Obnovené zřízení zemské z roku 1627 (pro Moravu publikováno o rok později) zajistilo rozhodující slovo v politice královské moci a uzákonilo katolické jednověří. Pro Sedlec znamená pobělohorská mocenská situace vysvobození z postavení hmotně nezajištěného, z milosti Kutné Hory přežívajícího společenství¹⁶ a příslib lepších časů, který se ale díky pokračující válce začal ztrácet v nedohlednu.

Teprve díky poválečnému hospodářskému oživení mohl sedlecký klášter na sklonku 17. a v první třetině 18. století zazářit jako umělecká kometa. Právě stavební a umělecká obnova Sedlce v době vrcholného baroka je tím, díky čemu jméno tohoto kláštera dodnes žije v historickém vědomí naší veřejnosti. Za symbolický počátek rekonstrukce jsme zvolili 24. březen 1700¹⁷, kdy opat Jindřich Snopek oslovil pražského stavitele Pavla Ignáce Bayera, jemuž nato svěřil začínající dílo obnovy konventního chrámu Nanebevzetí P. Marie a sv. Jana Křtitele. Ještě významnější událostí byl z hlediska dějin umění počátek spolupráce mezi opatem Jindřichem a stavitelem Santini-Aichlem o tři roky později, dodávky obrazů objednaných u M. L. Willmanna a vznik monumentálního plátna pro hlavní oltář „katedrály“ v roce 1728.

Santiniho geniální syntéza gotiky a baroku by nám nicméně neměla zastřít podstatný rys dobové reality, a sice že středověké mnišské řády obecně se svým

¹⁴ Josef VÁLKA, „Konfederace z roku 1619 ve vývoji teritoriální a náboženské struktury České koruny“, in: Vladislavské zřízení zemské a počátky ústavního zřízení v českých zemích (1500–1619). Sborník... c. d., s. 200.

¹⁵ Tamtéž, s. 194.

¹⁶ V roce 1620 prodané statky byly klášteru vráceny.

¹⁷ Pavel ZAHRADNÍK, Sedlec... c. d., nestránkovaný rukopis ve formátu .txt, „s. 13“.

významem v soudobé církvi nemohly měřit např. s jezuity či jinými moderními společenstvy a že katolická církev jako celek čelila rostoucímu kontrolnímu tlaku ze strany katolického panovníka a jeho úředníků. Vášnivě spory se často vedly i uvnitř církve – ve vztazích mezi řeholním a světským duchovenstvem k nim docházelo zpravidla kvůli starým privilegiím o exempci, tj. o vynětí toho kterého kláštera z pravomoci příslušného diecézního biskupa.

Jeden z těchto sporů o exempci – pře cisterciáků s olomouckým biskupem Ferdinandem Juliem hr. Troyerem vrcholící v roce 1756¹⁸ – svým způsobem zasáhla i dějiny Sedlce. Pojátkem je tu osobnost sedleckého cisterciáka Františka Xaveria Freisauffa, jenž byl jako asistent bratra Filipa Zuriho z Velehradu vyslán českou provincií řádu k jednání do Říma. Ve Svatém městě čekalo cisterciáky velké zklamání, neboť jejich odpor vůči biskupovi těšícímu se přízni Marie Terezie zde většina zasvěcených považovala za předem prohraný.¹⁹ Při zpětném pohledu můžeme říci, že pro Freisauffa bylo římské angažmá²⁰ jen předehrou těžkostí, jimž musel zakrátko (od roku 1759) čelit jako nový opat zadluženého kláštera v Sedlci. Jeho útěk z kláštera v roce 1764 je dalším mezníkem – nový opat již nebyl zvolen.

Podíváme-li se na spor cisterciáků s biskupem Troyerem²¹ a na Freisauffův útěk pospolu, nelezeme v těchto událostech, jež o 20 let předcházejí josefskou vlnu rušení klášterů, některé komponenty, které budou ve hře i za Josefa II.: Máme tu zadlužený klášter obtížený skandálním případem porušení řeholní kázně, biskupa udržujícího dobré vztahy k císařskému dvoru ve Vídni a konečně papežskou kurii spoutanou ohledy vůči habsburské panovnici. Atmosféra císařského a zčásti i papežského dvora je zaměřena proti řeholníkům a priori. Dohled nad upadajícím sedleckým hospodařením prováděný opaty z Oseka a Zlaté Koruny, jehož přísnost

¹⁸ O málo starší spor o exempci mezi biskupem Troyerem a premonstráty z kláštera Hradisko u Olomouce podrobně popisuje historik Rudolf ZUBER ve své práci *Osudy moravské církve v 18. století. 1695–1777*, 1. vyd., Praha, Česká katolická Charita v Ústředním církevním nakladatelství, 1987, s. 149–151.

¹⁹ Rudolf HURT, *Dějiny cisterciáckého kláštera na Velehradě*. Sv. 2, 1650–1784, Olomouc, Akademie Velehradská, 1938, s. 290–298.

²⁰ Z vážných zdravotních důvodů a patrně i pro neshody se Zurim opustil Řím již 18. března 1756. Domů, tj. nejspíš do Sedlce dorazil 26. dubna téhož roku. P. Zuri odjel z Věčného města až 22. května.

²¹ Spor mezi cisterciáky a biskupem Troyerem rozřešila bula Benedikta XIV. „*Ad solium*“ formulovaná v neprospěch řeholníků. Dvorským dekretem ze 17. dubna 1756 bylo vikáři české provincie cisterciáků Hennetovi nařízeno, aby své posly z Říma odvolal. Po případném neuposlechnutí měla následovat pokuta 200 zl.; zakázány, tentokrát pod hrozbou nucené správy klášterních statků, byly i jakékoli další pokusy řádu o revizi bulou ustaveného *statu quo*. Viz Rudolf HURT, c. d., s. 298.

prý zapříčinila Freisauffův útěk, je po nás na druhé straně dokladem životaschopnosti cisterciácké provincie tváří v tvář rostoucí kontrole ze strany státu.

Reformy Josefa II. razantně omezující počet řeholních domů byly ospravedlňovány hlavně úsilím státu o zahuštění a zkvalitnění farní sítě. V právu klášterů obsazovat svými příslušníky fary na svých dominiích se v době spatřovala příčina nedostatku míst k uplatnění světských kněží, kteří následkem toho trpěli hmotnou nouzí. Biskup Troyer kritizoval také autonomii klášterů ve sféře vzdělávání kandidátů kněžství, což mohlo vést k nízké úrovni absolventů a jejich následné pastorační činnosti. Vrcholem josefské reformní činnosti v oblasti pastorece se staly generální semináře, státem zřizovaná a výhradně jím kontrolovaná kněžská učiliště.

Tento nový systém vzdělávání kněží byl uveden v život dvorským dekretem z 24. října 1783²² – do téhož dne dosavadní autoři s výjimkou Pavla Zahradníka kladou nařízením o zrušení kláštera cisterciáků v Sedlci.²³ Ať už jsou si obě rozhodnutí časově jakkoli blízko, souvisí spolu tím, že právě majetek zrušených klášterů²⁴ převedený do tzv. Náboženského fondu posloužil josefskému státu k pokrytí nákladů na vznik více než 500 nových far a na realizaci jiných reforem. Osoba ideového konceptora nařízení o generálních seminářích, benediktinského opata Františka Štěpána Rautenstraucha z Břevnova²⁵ dovoluje současně poznamenat, že výběr klášterů určených k zániku ovlivňovala vedle oficiálně zveřejněných kritérií rovněž politická protekce.²⁶ Fenomén, jímž se budeme v předkládané práci nadále zabývat, očividně nebyl bez rozporů.

Zanikání kláštera představovalo, jak níže podrobněji doložíme, měsíce trvající proces, který se v případě složitějšího majetkového vypořádání odvíjel dlouhá léta. V Sedlci byl završen teprve 24. srpna 1799, kdy správu dříve klášterních polností a lesů převzala v zastoupení nového vlastníka, Náboženského fondu, administrace c. k. komorních statků.²⁷ Tomuto závěrečnému kroku

²² BĚLINA Pavel, KAŠE Jiří, KUČERA Jan P., *Velké dějiny země Koruny české*, sv. X, 1740–1792, 1. vyd., Praha–Litomyšl, Paseka, 2001, s. 79.

²³ Pavel ZAHRADNÍK ve své práci uvádí jako datum zrušení 8. říjen 1783. TÝŽ, *Sedlec... c. d.*, nestránkovaný rukopis ve formátu .txt, „s. 69“. K otázce se ještě vyjádříme.

²⁴ V konkrétním případě Sedlce ovšem třeba poznamenat, že stát po zrušení kláštera převzal především dluhy.

²⁵ Pavel BĚLINA et al., *Velké dějiny... c. d.*, s. 79.

²⁶ Tamtéž, s. 102.

²⁷ František BENEŠ, Petr M. VESELSKÝ, *Fresky ve veliké síni býv. cisterciáckého kláštera nyní c. k. továrny na tabák v Sedlci*, 2. vyd., Kutná Hora, Karel Šolc, 1884, s. 33. V práci *Kutnohorské slovo i obrazem* je omylem uvedeno datum 24. červenec 1799. Viz *KUTNOHORSKO slovo i obrazem*.

předcházela řada jiných: inventarizace majetku, odchod mnichů, rozprodej části mobiliáře, odsvěcení konventního chrámu a jeho proměna ve skladiště.²⁸ V následujícím dvacetiletí (1799–1819) hledalo sedlecké „klášteřiště“ svoji moderní tvář.

Přes odpor obyvatel Malína a Hlízova byla do Sedlce v roce 1807 definitivně přeložena malínská fara a škola, takže někdejší hlavní klášterní kostel začal znovu sloužit jako dům Boží.²⁹ Do budovy nového konventu se v listopadu 1812 přestěhovala c. k. továrna na tabák sídlící dosud v Golčově Jeníkově. Pozemkový majetek zrušeného kláštera byl z Náboženského fondu odprodán Karlovi Filipovi knížeti ze Schwarzenbergu, císařskému maršálovi a zakladateli orlické sekundogenitury. Prodej se uskutečnil 6. září 1819³⁰ a kupní cena představovala cca 588 000 zl. stř.³¹ Těmito cestami se sedlecké dějiny po odchodu cisterciáků rozštěpily na dějiny farnosti (a školy), tabákové fabriky a schwarzenberského velkostatku, jehož ředitelství začalo úřadovat v budovách prelatury od nyníška označované jako „zámek“³². V průběhu krátké rakousko-francouzské války z roku 1809 do Sedlce opět dolehly velké dějiny, neboť v novém konventu byl načas zřízen vojenský lazaret.

Zajímavým fenoménem dějin Sedlce po zániku kláštera je formování povědomí veřejnosti o historické a umělecké hodnotě areálu. Roku 1801, na počátku sporu o přeložení malínské fary, argumentovalo pražské gubernium (ve prospěch změny sídla farnosti) starozitností a krásou chátrajícího konventního chrámu, zatímco Rudolf hrabě Chotek zastávající se v listu do Vídně z 12. ledna 1802 svých poddaných z Hlízova oponoval, že přeložení fary napáchá víc škody

Práce veškerého učitelstva okresu, red. Antonín J. Zavadil, díl 2. Místopis okresního hejtmanství, část I. Soudní okres kutnohorský, 2. vyd. (sešit C), Kutná Hora, Kuttna, 2000, s. 214.

²⁸ Řeholníci odešli v roce 1784, chrám byl odsvěcen v roce 1788. Viz KUTNOHORSKO... c. d., s. 220 a 232. Rozprodej mobiliáře probíhal podle našich zjištění v letech 1785–1787.

²⁹ KUTNOHORSKO... c. d., s. 215–217. Spor o přeložení fary z Malína do Sedlce probíhal od roku 1801 a byl ukončen nejvyšším rozhodnutím z 9. dubna 1807. Věřící z Malína a Hlízova usilovali o vrácení fary do Malína znovu v letech 1848–1850, 1876 a 1882, pokaždé bez úspěchu. K opětovnému vysvěcení nyní farního kostela Nanebevzetí P. Marie a sv. Jana Křtitele v Sedlci došlo 19. října 1806. Viz František BENEŠ, Petr M. VESELSKÝ, Fresky... c. d., s. 47.

³⁰ Karl SCHWARZENBERG, Karl Fürst Schwarzenberg. Der Sieger von Leipzig, Wien–München, Herold, 1964, s. 422. Na Schwarzenbergu přešel také patronát nyní farního kostela Nanebevzetí P. Marie a sv. Jana Křtitele.

³¹ KUTNOHORSKO... c. d., s. 226.

³² Václav HADAČ, Josef HANESCH, František NAVRÁTIL, Zdeněk ŠTREJN, Jiří ZÁLOHA, Státní archiv v Třeboní. Průvodce po archivních fondech – svazek 3, 1. vyd., Praha, Archivní správa ministerstva vnitra, 1959, s. 151; Karel KUČA, „Kutná Hora“, in: Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, díl 3. Kolín–Mí, 1. vyd., Praha, Libri, 1998, s. 296.

než užitku, neboť skoro tisícovce věřících ztíží náboženské vzdělání.³³ Vyjdeme-li z neověřeného předpokladu, že postup guberniálních úředníků byl motivován snahou o zajištění budoucí existence sedleckého chrámu, pak se při srovnání jejich uvažování se stanoviskem hraběte Chotka setkáme s rozporem, jehož řešení dnes spočívá na památkové péči: jak sladit současný život a důstojnou existenci historických památek? Jako současní daňoví poplatníci si zde připomeňme, že s rušením klášterů na sebe stát v dlouhodobé perspektivě uvalil mj. obrovské náklady na údržbu těchto historických budov.

Z hlediska utváření vědomí hodnoty sedleckého kláštera sehrála významnou roli pozornost, kterou místu zraje 19. století věnoval spisovatel Krameriova okruhu Jan Rulík, rodák ze Žlebů u Čáslavi a autor několika popularizujících historických pojednání.³⁴ Jeho „Památky kláštera Sedleckého“ vyšly v Kutné Hoře v roce 1807. Ostatně obsáhlé pojednání věnoval Sedlci ve své topografii Čech již Jaroslav Schaller.³⁵ V roce 1824 přibyla další česky psaná práce, tentokrát z pera sedleckého faráře Jana Františka Devotyho.³⁶ K posílení historického vědomí mohla přispět i příhoda z roku 1810, kdy byla do Vídně ke zmincování odeslána tzv. sedlecká monstrance. Pro jednoznačné umělecké kvality ji však úřady do Sedlce nakonec vrátily. Farníci monstranci vykoupili částkou 30 zl., kterou shromáždili ve sbírce.³⁷

Vzhledem k tomu, že chudá sedlecká farnost nemohla platit pravidelnou údržbu velkého chrámu a že ani patroni kostela Schwarzenbergové o něj valně nepečovali, ocitla se stavba kolem poloviny 19. století ve velmi špatném stavu. Přípravy na její celkovou opravu iniciované ministrem Kübeckem von Kūbau přerušily události let 1848–1849. Oprava byla konečně zahájena v dubnu 1854 a ukončena znovuvysvěcením kostela 29. června 1857.³⁸ V obavě před vysokými náklady na další údržbu kostela se Karel III. kníže ze Schwarzenbergu v roce 1886 vykoupil z patronátního práva k němu částkou 20 000 zl. a starost o sedlecký chrám přešla na ministerstvo kultu a vyučování. Celkovou rekonstrukci završenou instalací

³³ KUTNOHORSKO... c. d., s. 216.

³⁴ Josef JUNGSMANN, *Historie literatury české aneb saustawný přehled spisů českých s krátkau historií národu, oswícení a jazyka*, 2. vyd., Praha, České Museum, 1849, s. 622; Miroslav HROCH, *Na prahu národní existence. Touha a skutečnost*, 1. vyd., Praha, Mladá fronta, 1999, s. 142; Lenka KUSÁKOVÁ, „Jan Rulík“, in: *Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce*, 3 M–Ř, svazek II P–Ř, ved. red. Jiří Opelík, 1. vyd., Praha, Academia, 2000, s. 1337–1339.

³⁵ Jaroslau SCHALLER, „Sedlec“, in: *Týž, Topographie des Königreichs Böhmen, sechster Theil, Czaaslauer Kreis, Prag und Wien 1787*, s. 59–81.

³⁶ Josef JUNGSMANN, *Historie... c. d.*, s. 545–546.

³⁷ KUTNOHORSKO... c. d., s. 219.

³⁸ František BENEŠ, Petr M. VESELSKÝ, *Fresky... c. d.*, s. 49–51.

nového hlavního oltáře pseudogotických forem chrám prodělal v letech 1899–1902.³⁹

Za prusko-rakouského střetu roku 1866 vtrhly i do Sedlce prusí vojáci, kteří nejenže rabovali ve zdejších skladišti tabáku⁴⁰, ale zavlekli do obce cholera, které pak podlehl 13 obyvatel.⁴¹ Postupné rozšiřování výroby v tabákové továrně vyústilo ve výstavbu jejích dalších budov jižním a západním směrem od nového konventu. Schwarzenbergové po polovině 19. století investovali do pivovaru a nové strojní cihelny v Sedlci a v lesích při Hraběšíně zařídili pilu na parní pohon.⁴² Železniční zastávka Kutná Hora – Sedlec byla postavena v roce 1884.⁴³ Pozemková reforma probíhající na sedleckém velkostatku v letech 1924–1927 (1930) ztenčila zdejší držbu Schwarzenbergů o cca 1 420 ha zemědělské půdy a o lesní revír Zbýšov, který byl odprodán městu Čáslavi.⁴⁴ Během nacistické okupace byly schwarzenberské statky pod nucenou správou a po obnově Československa pohltila majetek orlické větve konfiskace na základě zákona o revizi první pozemkové reformy.⁴⁵

Dějiny Sedlce u Kutné Hory rokem 1783 ani 1799 neskončily. Nejbližší svému původnímu smyslu – oslavení Boha modlitbou a tvořivou, svět zkrášlující prací – pokračují prostřednictvím osudů zdejší farnosti a školy a v rovině památkové péče a piety k lidem, kteří v Sedlci našli svůj poslední odpočinek. Kult památky, který se v Sedlci rozvinul velmi brzy po zániku kláštera a který v obecné rovině dodnes funguje jako nástroj udržování kolektivní identity našeho národa, je důkazem, že působení sedleckých cisterciáků přináší své ovoce i téměř 200 let po smrti posledního z nich.

³⁹ KUTNOHORSKO... c. d., s. 221.

⁴⁰ Jakub B. MALÝ, „Sedlec“, in: Slovník naučný. Díl osmý. S–Szyttler, red. Fr. Lad. Rieger, J. Malý, Praha, I. L. Kober, 1870, s. 195.

⁴¹ KUTNOHORSKO... c. d., s. 213.

⁴² Václav HADAČ et al., Státní archiv... svazek 3, s. 151.

⁴³ KUTNOHORSKO... c. d., s. 213.

⁴⁴ Václav HADAČ et al., Státní archiv... svazek 3, s. 151.

⁴⁵ Šlo o zákon č. 142/1947 Sb. z 11. července 1947. Josef HANESCH, Karel I. Filip kníže Schwarzenberg – polní maršál, 1. vyd., České Budějovice, nakladatelství Bohumír Němec, 2003, s. 88. Zemědělská a lesní půda velkostatku Sedlec byla rozdělena mezi příslušné organizační složky národních podniků Československé státní statky a Československé státní lesy; součástí svazů národních podniků se staly také schwarzenberské průmyslové podniky na velkostatku (pivovar a cihelna v Sedlci). Václav HADAČ, Josef HANESCH, Vladimír HAŠEK, Státní archiv v Třeboni. Průvodce po archivních fondech – svazek 2, 1. vyd., Praha, Archivní správa ministerstva vnitra, 1958, s. 87. Majetek hlubocké větve rodu byl bez náhrady konfiskován na základě zákona z 10. července 1947 o převodu vlastnictví majetku hlubocké větve Schwarzenbergů na zemi Českou (č. 143/1947 Sb., tzv. Lex Schwarzenberg).

I. 3. Hospodářské dějiny kláštera

Podobně jako ve sféře umělecké, lze i v oblasti hospodářské poukázat v rámci celku klášterních dějin na dvě období relativní prosperity následovaná stále hrozivějším zadlužováním, které se vedení kláštera nedaří zastavit.

Vrátíme-li se do poloviny 12. století s cílem sledovat vývoj klášterního hospodaření od začátku, nalezneme Sedlec zaopatřený částí pozemkového majetku svého zakladatele, velmože Miroslava. Jádrem nesouvislého souboru desítky polabských vsí, které klášteru po jeho vzniku připadly, byly vesnice Bylany, Libenice, Hlízov a Kačina. Další vsi obdrželi cisterciáci poté, co Miroslavův rod zcela vymřel. Z důvodu nedostatku pramenů můžeme pro prvních 140 let trvání opatství jen předpokládat, že cisterciáci (směňováním a nákupy) usilovali o geografické ucelení a rozšíření svého pozemkového majetku.⁴⁶ Jako prozíravá se ukázala zvláště koupě vsi Přítoky⁴⁷ v roce 1250, na jejímž katastru stejně jako na pozemcích okolních, též z naprosté většiny klášterních, se ve třetí čtvrtině 13. století⁴⁸ začalo s těžbou stříbrné rudy.

O hospodářské politice kláštera před nástupem opata Heidenreicha víme tedy málo určitého, s jistotou nicméně můžeme říci, že ve výsledku neodolala náporu mimořádně nepříznivých časů po smrti Přemysla Otakara II., kdy klášterní vesnice poplenila válka. Z vyjádření ve Zbraslavské kronice víme, že klášter byl současně zadlužen u Židů: „Když tedy bratři neměli, z čeho by žili, prodávali věci movité a klášterní klenoty vydávali Židům do chřtánu úroků.“⁴⁹ K uvažované proměně kláštera v grangii nakonec nedošlo, mj. proto, že Sedlec začal inkasovat

⁴⁶ Za nepřímou a tedy nejistou indicii finančního zdraví sedleckého kláštera můžeme považovat následující skutečnosti: 1) Někdy po roce 1227 vyplatili sedlečtí cisterciáci benediktinům z Podlažic předpokládejme že nemalou zástavní sumu za Codex gigas; zpět do benediktinských rukou se velerukopis dostal až v roce 1295, kdy jej ze Sedlce vyplatili benediktini z Břevnova. Viz Kamil BOLDAN, „Česká anabáze“, in: Kamil Boldan, Michal Dragoun, Dušan Foltýn, Jindřich Marek, Zdeněk Uhlíř, Codex gigas – Dábova bible, 1. vyd., Praha, Národní knihovna ČR, 2007, s. 75–97. 2) Někdy před rokem 1267 vyrostl při vstupu na sedlecké klášterišťe gotický laický kostel sv. Filipa a Jakuba. Viz Petr MACEK a Petr SOMMER, „Kutná Hora – Sedlec“, in: Encyklopedie českých klášterů, edd. Pavel Vlček, Petr Sommer, Dušan Foltýn, 1. vyd., Praha, Libri, 1997, s. 328–329.

⁴⁷ Osada Přítoky dodnes existuje; v současnosti je administrativní součástí obce Miskovice.

⁴⁸ Jaroslav ČECHURA, „Hospodaření církevních a klášterních institucí“, in: Týž, České země v letech 1310–1378. Lucemburkové na českém trůně I., 1. vyd., Praha, Libri, 1999 (dotisk 2005), s. 138.

⁴⁹ Zda tyto dluhy vznikly před rokem 1278 či až těsně po něm, v období stupňujícího se nedostatku nevíme. Citováno podle KRONIKA ZBRASLAVSKÁ – Chronicon aulae regiae, edd. František Heřmanský, Anna Pavlů, Rudolf Mertlík, hist. úvod Zdeněka Fiala, 1. vyd., Praha, Melantrich, 1952, s. 72.

tučné platy z domů, lázní a mlýnů na území vznikající Kutné Hory a k tomu všemu králem přiznaný třetinový podíl na výnosu místních stříbrných dolů.

Sedlecké finance tedy na sklonku 13. století zaznamenaly náhlý zvrát k lepšímu. O to, zda byla tato příležitost smysluplně využita, se v literatuře vede debata. Podle názoru prof. Jaroslava Čechury bylo ze strany opata Heidenreicha chybou, když velkou část těchto příjmů tezauroval nákupy pozemků a nepokusil se je investovat do vybudování režijního velkostatku, jehož produkty by snadno našly odbyt mezi obyvateli Kutné Hory. Historička Jana Hynková opata hájí tím, že skrze nákupy dalších vesnic usiloval o zisk rychlý a jistý.⁵⁰ Poznamenejme k tomu, že prestižní postavení, jehož se opatu Heidenreichovi u dvora Václava II. dostalo, znamenalo pro jeho ústav velká vydání ve formě půjček panovníkovi, v nákladech na zahraniční cesty a reprezentaci včetně přestavby areálu.

Další hospodářská krize kláštera vzkličila podle mínění historičky Jany Hynkové již za Heidenreicha, konkrétně v politicky vypjatém období krátce po vymření domácí dynastie.⁵¹ Vzdor úsilí některých opatů se ji během následujícího století nepodařilo zastavit. Obecně můžeme říci, že ekonomickou situaci českých klášterů v průběhu 14. století zhoršovaly zvyšující se daňové nároky panovníka⁵² a papežského stolce, jejichž uspokojování vedlo mnišské komunity k půjčkám či dokonce do závislosti na šlechtických nájemcích nedobytných daňových pohledávek.⁵³ V sedleckém případě se nepříznivě projevil nejspíš i pokles těžby stříbra v Kutné Hoře.⁵⁴ Pozemkový majetek opatství čítající kolem roku 1320 50 vesnic a přinejmenším 10 hospodářských dvorů⁵⁵ se ztenčoval – po roce 1340 klášter sahal k pronájmům, odprodejům či k tomu, že na svém majetku zapisoval renty ve prospěch svých věřitelů.⁵⁶ Komise složená z představených českých cisterciáckých domů přesto v roce 1409 konstatovala, že Sedlec je zadlužen do výše

⁵⁰ Jana HYNKOVÁ, „Heidenreich Sedlecký“, in: 900 let cisterciáckého řádu. Sborník z konference konané 28.–29. 9. 1998 v Břevnovském klášteře v Praze, ed. Kateřina Charvátová, 1. vyd., Praha, Unicornis, 2000, s. 134. Prof. J. Čechura kritizuje hromadné nákupy statků sedleckým klášteřem v letech 1290–1310 jako počínání málo plánovité, na jehož základě získal klášter i statky hodně vzdálené od jádra svých držav – teritoriální roztržitost držav přitom vede k potížím ve správě a potažmo snižuje i hospodářský efekt takové držby. Jaroslav ČECHURA, „Hospodaření ... c. d., s. 139.

⁵¹ Jana HYNKOVÁ, „Heidenreich ...“ c. d., s. 146.

⁵² Jako zeměpanský klášter Sedlec odváděl do královské pokladny 240 kop ročně. Viz František KAVKA, Poslední Lucemburk na českém trůně. Králem uprostřed revoluce, 1. vyd., Praha, Mladá Fronta, 1998, s. 18.

⁵³ František KAVKA, Poslední Lucemburk... c. d., s. 18.

⁵⁴ Jaroslav ČECHURA, „Hospodaření ... c. d., s. 139.

⁵⁵ Kateřina CHARVÁTOVÁ, Dějiny cisterciáckého řádu v Čechách 1142–1420, 1. sv., Fundace 12. století, 1. vyd., Praha, Karolinum, 1998, s. 110.

⁵⁶ Jaroslav ČECHURA, „Hospodaření ... c. d., s. 139.

17 500 zl.⁵⁷ Panství kláštera čítalo ve stejné době sotva pětinu statků, které cisterciáci vlastnili o sto let dříve.⁵⁸

Pohyb po naznačené šikmé ploše přerвала na konci desátých let 15. století exploze celospolečenské krize. Během husitské revoluce pozbyl sedlecký klášter v podstatě veškerý pozemkový majetek; z jeho sekularizace měli prospěch jak kališníci, tak katolíci. S porcováním sedleckých statků mezi své vlastní věřitele začal příznačně katolický král Zikmund, a to již na podzim 1420.⁵⁹ Zbylí členové konventu rozprchnuvší se do klášterů v Míšni a Dolních Rakousích žili v exilu nejspíš z výnosu zahraničních statků, popř. z prodeje části včas z kláštera odvezených cenností. Po skončení revoluce se šlechtičtí magnáti a další zbohatlíci restitučním nárokům mnišských komunit pochopitelně bránili. V případě Sedlce se restituční vyjednávání, jejichž velmi častým účastníkem bylo na protivné straně město Kutná Hora, zintenzivnila po znovuuvvedení cisterciáků na klášteřiště v roce 1454.

Již o dva roky později se město zavázalo Sedlci vyplácet rentu v náhradu za část uchváceného majetku; v roce 1463 vrátilo klášteru některé vinice a konci let sedmdesátých nejspíš několik dalších pozemků.⁶⁰ V 80. letech 15. století se klášteru podařilo svoji hospodářskou situaci vylepšit prostřednictvím několika odprodejů. Vážný zájem o přežití sedleckého ústavu projevil v roce 1501 král Vladislav II.: vrátil klášteru statek Nový Dvůr a inicioval vyplácení roční renty 100 kop grošů českých a 20 džberů kaprů z komorního statku Kolín.⁶¹ V desetiletí 1525–1535 se sedlečtí pokusili na pivovarem vybaveném Přehořovském dvoře o podnikání ve vlastní režii. Výsledky je podle všeho nepřesvědčily, a tak nemovitost i s přílehlými polnostmi nakonec prodali. Ani na Novém Dvoře se nepustili do samostatného hospodaření a v roce 1538 jej za 300 kgč na příštích devět let pronajali.

Pronájmy a prodeje charakterizovaly sedlecké hospodářství také ve 40. letech 16. století. Přesto byl klášter na konci téhož desetiletí opět dlužníkem a čelil nevybíravým výhrůžkám věřitelů.⁶² Ze soupisu aktuálních sedleckých příjmů

⁵⁷ Kateřina CHARVÁTOVÁ, *Dějiny... c. d.*, s. 112.

⁵⁸ Jaroslav ČECHURA, *„Hospodaření ... c. d.*, s. 139.

⁵⁹ Josef NUHLÍČEK, *„Sedlecký klášter ...*, část I, s. 163.

⁶⁰ Josef NUHLÍČEK, *„Sedlecký klášter ...*, část I, s. 166n.

⁶¹ Již v roce 1524 si nicméně museli cisterciáci králi Ludvíkovi stěžovat, že renta vážne. Viz Josef NUHLÍČEK, *„Sedlecký klášter ...*, část I, s. 169n.

⁶² Klášter dlužil částku 300 kgč a nový opat Antonín Flaming proto požádal Ferdinanda I. o urychlené doplacení zatím nedorazivších splátek jagellonské renty. Nakonec si klášter za dané situace patrně vypomohl odprodejem podacího práva ke kostelu sv. Jakuba na předměstí Jemnice –

zaslaného roku 1549 úředníkům české královské komory víme, že mnichům patřilo městečko Malín, vsi Habrkovice a Horušice, Předhorský dvůr a dva platy ze vsi Žáky a že celkový roční příjem z tohoto majetku byl jen 33 kop.⁶³ Nepřekvapí nás proto prodej sedleckých pozemků v Dolních Rakousích realizovaný v roce 1552⁶⁴, jehož efekt byl ale znehodnocen půjčkou poskytnutou bezprostředně poté Ferdinandovi I.⁶⁵

Principiální nezáměr o tuto oblast či (pro nízký počet mnichů) faktická nemožnost personálně zajistit jakýkoli dohled klášteru setrvale bránil ve vlastním podnikání. Také poplužní dvůr v Klášterní Skalici⁶⁶ proto sloužil sedleckému hospodářství jen formou pronájmu, který byl v roce 1564 prodloužen o dalších deset let.⁶⁷ Z časů opata Bartoloměje Makeše (1584–1587) se nám dochovala alespoň zpráva o opatově úmyslu zarybnit skalický rybník.⁶⁸ Obecně nelehkou situaci ještě ztěžovalo, že málokterý ze soudobých sedleckých představených měl vlastnosti dobrého hospodáře. Tvrdit to můžeme o Jakubovi, který byl opatem v letech 1552–1565.⁶⁹ Mezi jeho řekněme diplomatické úspěchy hospodářského charakteru patří výše uvedený dvojí pronájem skalického hospodářského dvora, částečné panovnické plnění nedávné půjčky zapsáním platu ze severočeských Kopist klášteru a dohody s několika současnými držiteli dříve sedleckých vsí, Janem Libenickým a městy Kouřimí a Čáslaví.⁷⁰

je nápadné, že podací právo prodal v roce 1549 novému nabyvateli právě za 300 kgč. Viz Josef NUHLÍČEK, „Sedlecký klášter ...“, část I, s. 175.

⁶³ Josef NUHLÍČEK, „Sedlecký klášter ...“, část I, s. 174.

⁶⁴ Josef NUHLÍČEK, „Sedlecký klášter a jeho statky od válek husitských do zrušení r. 1783“, část IV (1666–1718), in: Středočeský sborník historický 12, 1977, s. 226.

⁶⁵ Jistě pramálo dobrovolná půjčka sedleckých králů představovala částku 2 000 zl. rýn. Panovník se do jejího vrácení zavázal splácet 100 zl. ročně, popř. klášteru v hodnotě půjčky poskytnout statek. V roce 1556 král Sedlci patrně v rámci kompenzace zapsal plat ze statku Kopisty při městě Most. Viz Josef NUHLÍČEK, „Sedlecký klášter ...“, část I, s. 175–177. Půjčka nebyla vypořádána ani po 120 letech, neboť její likvidaci se mj. věnuje dohoda mezi klášterem a českou komorou z roku 1671. Viz Josef NUHLÍČEK, „Sedlecký klášter...“, část IV, s. 226.

⁶⁶ Velmi skromný majetek cisterciáckého kláštera v Klášterní Skalici, který v roce 1481 tak tak unikl sekularizaci, byl v této době, zvláště od nástupu sedleckého opata Jakuba v roce 1552, spravován fakticky dohromady s majetkem kláštera v Sedlci, a to pod sedleckou patronací. Viz Kateřina CHARVÁTOVÁ, Sedlec u Kutné Hory. Bývalé cisterciácké opatství, 1. vyd., Velehrad, Historická společnost Starý Velehrad, 1992, s. 17.

⁶⁷ V souvislosti s prvním pronajmutím skalického poplužního dvora v roce 1554 se v pramenech objevuje další skutečnost, která mohla cisterciáky i v širším měřítku od samostatného hospodaření odrazovat: mniši se nesnesli s tamní čeledí. Viz Josef NUHLÍČEK, „Sedlecký klášter ...“, část I, s. 177.

⁶⁸ Josef NUHLÍČEK, „Sedlecký klášter...“, část II, s. 238.

⁶⁹ Po nástupu začal užívat společně titulaturu opata sedleckého a skalického, což již přetrvalo. Předpokládáme proto, že před dosednutím na místo opata v Sedlci působil v klášteře skalickém.

⁷⁰ Josef NUHLÍČEK, „Sedlecký klášter...“, část I, s. 177–178.

Historik Josef Macek napsal, že „mezi vzestupem a pádem stála v českých klášterech jen velmi tenká stěna“.⁷¹ Tato slova platí nejen pro jagellonský věk. Páteř chatrného sedleckého hospodářství tvořily na konci 16. století patrně poplatky za pronájem klášterních polností; tyto prostředky se ale scházely nepořádně.⁷² Na přelomu května a června 1595, v době smrti opata Jiřího Taxera, bylo v pokladně kláštera 330 kgm s tím, že cisterciáky teprve čekalo placení daní, konkrétně posudného a berně z lidí za svatojiřský termín. Úroky od nájemců sedleckých pozemků a mlýna nebyly v dané chvíli ještě uhrazeny.⁷³ O necelých deset let později žádal sedlecký opat Schönbeg zemské úředníky za odpuštění berních povinností za rok 1603, neboť jeho ústav je chudý a potýká se s dluhy po předešlých opatech. Byl to nicméně právě Schönbeg, který krizi sedleckých financí dramaticky prohloubil, takže jeho nástupce Jan Hartman musel v roce 1613 čelit berníkům vyhrožujícím obstavením klášterních statků, nebude-li splacen daňový nedoplatek ve výši 600 kgm.⁷⁴

Mimořádné okolnosti stavovského odboje vedly k zastavení a nakonec odprodeji sedleckých statků do rukou Kutné Hory, která za ně s vypětím vlastních finančních možností zaplatila povstalecké vládě 30 000 kgm. Z činnosti zvláštní oceňovací komise přitom mj. vyplynulo, že kromě poplužního dvora a rybníka v Klášterní Skalici přísluší řádu úrok z vesnic Ždánic a Třebovle a že k samotnému klášteru v Sedlci přísluší mimo tamějšího hospodářského dvora, mlýna, rybníka a pivovaru vsi Malín, Habrkovice a Horušice.⁷⁵ O ovčíně při dvoře v Sedlci i o zdejší rybníce se uvádí, že jsou udělané nově, tj. patrně před nedávnou dobou. Klášteru plynoucí stálé platy měly podle komisařů hodnotu cca 127 kgm.⁷⁶ V roce 1622 byla Kutná Hora přinucena takto koupené majetky vrátit klášteru a za dobu jejich užívání cisterciákům zaplatit 125 kgč jako náhradu.⁷⁷

⁷¹ Josef MACEK, *Víra a zbožnost jagellonského věku*, 1. vyd., Praha, Argo, 2001, s. 206. K zadlužení kteréhokoli kláštera mohlo dojít z různých příčin či jejich kombinací, a to mj. v důsledku vlastní špatné hospodářské politiky (přepětí při úsilí o restituci předhusitské majetkové domény, neúspěšné pokusy o vlastní podnikání a nevratnost s tím souvisejících investic) či kvůli mimořádným událostem (škody způsobené válkou nebo živelnou pohromou, vynucená půjčka panovníkovi).

⁷² Totéž zřejmě platí o Vladislavem II. stanovené rentě z výnosu komorního panství Kolín, která byla častěji nevyplácena než vyplácena.

⁷³ Josef NUHLÍČEK, „Sedlecký klášter...“, část II, s. 239–240.

⁷⁴ Josef NUHLÍČEK, „Sedlecký klášter...“, část II, s. 242–243.

⁷⁵ V Malíně komisaři uvádějí 33 osedlých, v Habrkovicích 14 a v Horušicích 13. Obyvatelé těchto vsí byli podle uváděných příjmení takřka bez výjimek Češi.

⁷⁶ Josef NUHLÍČEK, „Sedlecký klášter...“, část II, s. 246–250.

⁷⁷ Josef NUHLÍČEK, „Sedlecký klášter a jeho statky od válek husitských do zrušení r. 1783“, část III (1621–1666), in: *Středočeský sborník historický* 11, 1976, s. 181.

Po bělohorském obratu se katolická církev v Čechách stojící před nezměrným úkolem obrácení domácího, z velké většiny nekatolického obyvatelstva musela mj. zabývat otázkou svého hmotného zabezpečení. Rozsáhlé restituce k předhusitskému stavu nicméně nepřipadaly v úvahu⁷⁸ a nedošlo k nim ani v případě sedleckého ústavu.⁷⁹ Tenounká majetková základna kláštera z předbělohorských desetiletí se tedy bezprostředně po roce 1620 podstatně neozdravěla, ba ani stará vladislavská renta z roku 1501 nebyla vyplácena.⁸⁰ Pokusy kláštera získat pro sebe něco z pozemkového majetku Kutné Hory zdiskreditované účastí ve stavovském povstání dokázala městská samospráva úspěšně odrážet. Obě strany se delší čas svářily mj. o právo Sedlce prodávat vlastní pivo; na přelomu 50. a 60. let 17. století Kutná Hora požadovala uzavření klášterem provozované krčmy. Podle výroku rozhodčí komise z roku 1662 bylo cisterciákům povoleno krčmu dále provozovat s podmínkou, že výčep přesunou dále od kutnohorských hradeb.⁸¹

Navzdory výše řečenému zaznamenal klášter ve zbytku 17. století přece jen několik hospodářských zisků. Pokus o zabrání kutnohorskými dotud obhospodařovaných zahrad na Kamenné stezce skončil roku 1631 dohodou – pozemky zůstaly městu a to se klášteru na oplátku zavázalo vyplácet roční rentu 7 kop a 3 gč.⁸² Na konci 40. let byl klášteru zapsán dům v Kutné Hoře dříve konfiskovaný Johaně Lukavecké z Dobřenic.⁸³ Na základě výše zmiňovaného smíru z roku 1662 měl být jako majetek sedleckých uznán dvůr Daniela Hořického, který o osm let dříve ve prospěch cisterciáckého ústavu kšaftoval. Obsáhlá dohoda řešila také výši kutnohorské renty poukazované klášteru, která byla nově stanovena na 15 kgm.⁸⁴ Poslední příslušníci drobné šlechtické rodiny Lukaveckých z Lukavce se do dějin Sedlce zapsali v roce 1658 darem statku Hraběšina a v roce 1672 navíc

⁷⁸ Tato otázka byla rozřešena teprve roku 1630 dohodou mezi církví a státem o obrácení části výnosu ze zdanění do Čech dovážené soli ve prospěch církve. Viz Jaroslav KADLEC, *Přehled českých církevních dějin* 2, 2. vyd., Praha, Zvon, 1991, s. 81.

⁷⁹ Při zmínce o předhusitském majetkovém stavu sedleckého kláštera si připomeňme, že díky nepříznivému hospodářskému vývoji po většinu 14. století vlastnil klášter na počátku století patnáctého, tj. krátce před husitskými válkami jen jednu pětinu statků, které držel kolem roku 1300. Povzdechy tragického nádechu spojené s představou zkázy kvetoucího kláštera pod ničivýma rukama husitské revoluce je třeba na základě těchto údajů korigovat.

⁸⁰ Dovídáme se o tom v dokumentu z roku 1648, ve kterém vedení kláštera konstatuje, že platby z kolínského panství nejsou již 27 let vypláceny a že jsou zadržovány rovněž Sedlci náležející dávky z poděbradského panství. Viz Josef NUHLÍČEK, „Sedlecký klášter...“, část III, s. 187.

⁸¹ Josef NUHLÍČEK, „Sedlecký klášter...“, část III, s. 192–193.

⁸² Josef NUHLÍČEK, „Sedlecký klášter...“, část III, s. 183–184.

⁸³ Uskutečnění tohoto majetkového převodu město podmínilo tím, že klášter nebude v předmětném domě provozovat žádnou živnost. Viz Josef NUHLÍČEK, „Sedlecký klášter...“, část III, s. 187.

⁸⁴ Josef NUHLÍČEK, „Sedlecký klášter...“, část III, s. 189 a 193.

věnováním několika proti klášteru svědčících pohledávek v součtu minimálně 900 zl. V roce 1660 daroval klášteru Jan Jiří Skřížovský ze Střečkovic statek Souňov.⁸⁵

Dlužno dodat, že těžké škody zasadila sedleckému hospodářství „dlouhá válka“. Pravidelně pleněné okolí Kutné Hory „hostilo“ ještě několik měsíců po uzavření vestfálského míru v roce 1648 švédské vojáky a ti neodešli dříve, než byli na cestu vybaveni vozy s potravinami a pící.⁸⁶ Není divu, že v o tři léta mladší zprávě o stavu českých cisterciáckých klášterů určené členům generální kapituly je hospodářský stav Sedlce označen jako velmi špatný. Kromě položek vyjmenovaných v předchozím odstavci přispěla ke zlepšení této situace smlouva uzavřená v únoru 1671 mezi klášterem a českou královskou komorou, která řešila pohledávky cisterciáků vůči státu vzniklé mj. dlouholetým nevyplacením vladislavské renty z kolínského panství.⁸⁷ Nedoplatky za období do roku 1670 byly podle dohody zapomenuty – klášter obdržel jednorázovou platbu 1 000 zl. a komora se zavázala k plnění svých závazků z důchodů kolínského panství. V roce 1681 se mniši odvážili ke koupi statku Třebonína za 10 000 zl. stř. Představoval ves včetně podacího práva ke kostelu, poplužní dvůr, mlýn a lesy aj. V hotovosti klášter uhradil 6 000 zl. a zbytek se zavázal s 6% úrokem splácet.⁸⁸

Od 90. let 17. století až do 30. let století osmnáctého datují historikové období poválečné hospodářské konjunktury v českých zemích. Toto časové rozmezí se současně překrývá s růstem výdajů světských i církevních vrchností na reprezentaci – umělecké dějiny hovoří o vrcholném baroku. Sedlečtí cisterciáci zahajují v roce 1700 sedm let trvající stavební obnovu konventního chrámu Nanebevzetí P. Marie a po jejím úspěšném završení mají před sebou obrovitý úkol kostel náležitě vyzdobit, což pohltí další a další nemalé sumy peněz. Přesto v roce 1708 kupují za 27 000 zl. stř. Novou Lhotu a Olšany.⁸⁹

Chceme-li se blíže seznámit s hospodářským zázemím sedleckého kláštera během 18. století, můžeme k tomu využít několika pramenů; část z nich přitom využil již Josef Nuhlíček. K roku 1702 se nám dochoval soupis stálých platů, z něhož vyplývá, že do klášterní pokladny touto cestou ročně plynulo cca 620 zl.

⁸⁵ KUTNOHORSKO... c. d., s. 225.

⁸⁶ KUTNÁ HORA, ed. Helena Štroblová, Blanka Altová, 1. vyd., Praha, Nakladatelství Lidové noviny, 2000, s. 151.

⁸⁷ Josef NUHLÍČEK, „Sedlecký klášter...“, část IV, s. 226. Na základě majestátu Leopolda I. z února 1687 byla smlouva vložena do desek zemských.

⁸⁸ Josef NUHLÍČEK, „Sedlecký klášter...“, část IV, s. 226–227.

⁸⁹ Tamtéž.

Zhruba 80 % z této částky tvořily platy z komorních panství a poplatky od aktuálních držitelů dříve klášterních vsí. Zbýlých 20 % pocházelo od hospodářů – nájemců polností: za pole pronajatá emfyteutickým právem to bylo ročně cca 117 zl., za pozemky hamfeštní cca 13 zl.⁹⁰ Podle fasí potomního tereziánského katastru vzniklých mezi lety 1713–1715 klášter držel osm vsí: Malín, Habrkovice, Horušice, Hraběšín, Třebonín, Novou Lhotu, Olšany a Souňov. V součtu na panství působilo 103 hospodářů, sedm mlynářů, tři šenkýři, dva kováři, dva učitelé a jeden krejčí a řezník. Zástupci obou posledně jmenovaných povolání pobývali v Nové Lhotě. Pro Olšany fase uvádí 2 mlynáře, ale žádného hospodáře. Nejvíce hospodářů žilo v době pořizování fasí v Malíně (25) a Hraběšíně (21).⁹¹

Výše platů plynoucích do klášterní pokladny z komorních panství či jako poplatků od jednotlivých zemědělců hospodařících na pronajaté půdě byla ovšem stanovena jednou provždy, a proto se s postupující inflací jejich finanční efekt stále více znehodnocoval. Pro raný novověk tak obecně platí, že hlavním zdrojem vrchnostenských příjmů již nebyly poddanské platy, ale důchody z vrchnostenského podnikání. Bez podobného podnikání se neobešly ani klášterní ekonomiky starých mnišských řádů.⁹²

Také sedlečtí cisterciáci mohli klíčovou část svých příjmů získávat díky prodeji zemědělských produktů vypěstovaných na jejich hospodářských dvorech. Odbytíště těchto potravin představovala blízká Kutná Hora, kde si např. oblíbili zeleninu z Malína, obzvláště zdejší křen, a potenciálně také málo úrodné oblasti v podhůří Krkonoš a Orlických hor. S koncem poválečné hospodářské deprese v 90. letech 17. století začalo v celé zemi přibývat obyvatel, a poptávka po potravinách pochopitelně rostla. Obrázek o zázemí sedleckého zemědělského podnikání si můžeme učinit na základě soupisu hospodářských dvorů kláštera z roku 1716. Bylo jich osm a patřilo k nim 229 rolí s celkovou výměrou 2 190 str. 3 v. Nacházely se v Sedlci, Malíně, Hlouškách, v Klášterní Skalici, Nové Lhotě, Hraběšíně, Třeboníně a Souňově. Zemědělsky nejvýnosnější byly dvory v Sedlci a v Klášterní Skalici. Nad ostatními šesti vítězily jak rozlohou k nim příslušejících polností – společně představovaly polovinu všech rolí při klášterních dvorech, tak kvalitou osévané

⁹⁰ Josef NUHLÍČEK, „Sedlecký klášter...“, část IV, s. 227.

⁹¹ Josef NUHLÍČEK, „Sedlecký klášter...“, část IV, s. 227.

⁹² Eduard MAUR, „Hospodářské a sociální souvislosti barokní kultury v Čechách“, in: Baroko v Itálii – baroko v Čechách. Setkávání osobností, idejí a uměleckých forem. Sborník příspěvků z italsko-českého symposia, Praha, Karolinum a vila Lanna 19. – 21. dubna 1999, uspoř. Vilém Herold a Jaroslav Pánek, Praha, Filosofia, 2003, s. 136.

půdy. Na půdě střední a dobré kvality se nacházelo 59 % polností klášterních dvorů⁹³ a takřka tři čtvrtiny z tohoto celku připadalo právě na dvory v Sedlci a Klášterní Skalici. Dvůr ve Skalici disponoval také nejvyšším počtem luk na celém panství (10).

Dvory v Nové Lhotě a Malíně se nám z hlediska zemědělské produkce na sedleckém panství jeví jako průměrné. Pozemky při dvorech v Hraběšíně, Třeboníně a Souňově se všechny nacházely na špatné půdě. Dvůr v Hlouškách neměl role žádné a na klášterním hospodářství se mohl podle soupisu podílet jen svými štěpnicemi. Hraběšín byl nicméně bohatý na lesy (480 provazců) – ne nadarmo sem Schwarzenbergové později investovali do parní pily. Součástí sedleckého hospodářství bylo také několik rybníků.⁹⁴

Dříve než se ve výkladu posuneme blíže k polovině 18. století, zmíníme se krátce o hypotéze, kterou v souvislosti s financováním velkých stavebních podniků českého baroka nedávno vyslovil prof. Petr Vorel. Položil si otázku, proč se právě v českých zemích koncem 17. století a v první třetině století následujícího koncentrovalo velké množství prostředků investovaných do reprezentace. Vzhledem k postupující unifikaci mince v rámci podunajské monarchie, snazšímu převádění finančních obnosů z jedné země do druhé a nadnárodnímu charakteru objednavatelů – dvorské aristokracie a církevních řádů došel prof. Vorel při hledání odpovědi k hypotéze, že s financováním mnohých architektur v Čechách a na Moravě mohly domácím klášterům vypomáhat řádové ústavy z jiných zemí monarchie i ze zahraničí. Motivací cizích investorů k podobnému ukládání prostředků byla podle P. Vorla skutečnost, že země Koruny české ležely ve sledované době mimo ohniska soudobých válečných konfliktů.⁹⁵

K potvrzení či vyvrácení této domněnky se však zatím nemůžeme opřít o nějakou dílčí studii, a ani v případě sedlecko-skalického kláštera nelze rozhodnout, zda podobný druh financování jeho uměleckého rozvoje připadá v úvahu. Potvrdit nicméně můžeme, že války o dědictví rakouské, jejichž propuknutím prof. Vorel vysvětluje vyhasnutí zájmu hypotetických cizích investorů o Čechy a Moravu, se přímo a bolestivě dotkly sedleckého hospodářství. Na válečné škody z let 1741 a

⁹³ Přibližně 38 % polností se nacházelo na půdě špatné a zbývající 3 % ležela ladem.

⁹⁴ Josef NUHLÍČEK, „Sedlecký klášter...“, část IV, s. 228.

⁹⁵ Petr VOREL, „Praha a české země ve finančním systému doby baroka“, in: Barokní Praha – Barokní Čechie 1620–1740. Sborník příspěvků z vědecké konference o fenoménu baroka v Čechách, Praha, Anežský klášter a Clam-Gallasův palác, 24. – 27. září 2001, sest. Olga Fejtová, Václav Ledvinka, Jirí Pešek, Vít Vlnas, Praha, Archiv hl. m. Prahy, Scriptorium, 2004, s. 344–345.

1742 si stěžuje autor pamětního spisu o příčinách vysokého sedleckého zadlužení; elaborát vznikl v roce 1763.⁹⁶ Klášterní vsi byly velmi pravděpodobně popleněny v souvislosti s bitvou, která se odehrála 17. května 1742 u Chotusic. Vždyť Olšany, Nová Lhota, Souňov, Třebonín i Hraběšín stejně jako o několik let později zakoupený statek Krchleby leží sice jižně ale právě mezi Chotusicemi a Malešovem, tj. mezi vlastním bojištěm a osadou, kde v době střetnutí sídlilo pruské vrchní velení.

Navzdory těmto škodám a dalším, nepřímým důsledkům války v podobě zvýšených daňových požadavků státu přikročili sedlečtí v roce 1747⁹⁷ ke koupi panství Krchleby. Nejednalo se přitom o žádnou maličkost, nýbrž o majetek zahrnující kromě vsi Krchleby se zámek a farním kostelem sv. Václava vesnice Čejkovice, Damírov, Hološiny, Chlum, Krchlebská Lhota, Zbýšov s kaplí sv. Jana Křtitele, Opatovice a Šebestěnice. Podle tereziánského katastru byl v Krchlebích pivovar produkující 247¹/₃ sudu zlatavého moku ročně, fungovala zde krčma a kovárna a řemeslo vykonávali tři tkalci, dva krejčí, švec, pekař, truhlář, kolář a zedník. Vlastní šenk i kovárnu měly také Šebestěnice a Chlum, ve Zbýšově a Čejkovicích byly alespoň hospody. Při Krchlebích, Opatovicích a Zbýšově pracovaly mlýny. Na statku se nacházelo 30 rybníků.⁹⁸

Výše popsaný soubor přešel do vlastnictví sedlecko-skalických cisterciáků za 150 000 zl. stf. Koupě byla završena, když klášter vyplatil dalších 5 000 zl. stf. Václavovi Multzerovi z Rosentalu, který měl dotyčný obnos na krchlebském statku pojištěn.⁹⁹ Z dlouhodobé perspektivy se ale právě uzavřená transakce ukázala jako závažná chyba sedleckých hospodářů. Líbivé údaje, jež jsme o Krchlebích a jejich příslušenství vyzvěděli z tereziánského katastru, odpovídají době kolem roku 1757. Zdá se, že o deset let dříve bylo krchlebské hospodářství spíše ve špatném stavu, ostatně nejspíš i tudy prošla železná metla slezské války. Podle již citovaného pamětního spisu z roku 1763 museli sedlečtí do nově nabytého, leč „zpuštěného“ statku mnoho investovat a trvalo sedm let, než krchlebské hospodaření pozvedli. Ať

⁹⁶ Dokument ve své rešerši cituje Pavel ZAHRADNÍK, *Sedlec... c. d.*, nestránkovaný rukopis ve formátu .txt, „s. 66“.

⁹⁷ Koupě se měla uskutečnit 3. července 1747, prodávajícím byl Antonín Dubský z Wittenau. Viz KUTNOHORSKO... c. d., s. 225. Autor pamětního spisu o klášterních dlužích z roku 1763, který cituje Pavel Zahradník, uvádí v souvislosti se zakoupením Krchleb letopočet 1748.

⁹⁸ TEREZIÁNSKÝ KATASTR český, svazek 1, Rustikál (kraje A–CH), edd. Aleš Chalupa, Marie Lišková, Josef Nuhlíček, František Rajtoral, Praha, Archivní správa ministerstva vnitra, 1964, s. 223–225.

⁹⁹ KUTNOHORSKO... c. d., s. 225.

už byly tyto následné investice jakkoli vysoké, koupí Krchleb klášter výrazně přepjal své ekonomické možnosti. K 21. srpnu 1753 figurovaly v sedleckém účetnictví dluhy ve výši 216 404 zl.¹⁰⁰

Nepříznivá pokladní bilance neodradila vedení kláštera, v jehož čele stál od počátku srpna 1753 opat Jakub Růžička, od dalšího velkého vydání – novostavby konventní budovy s prelaturou východně od chrámu Nanebevzetí P. Marie. Budování konventu vyplnilo léta 1753–1759 a s dokončovacími pracemi se protáhlo až do roku 1763. Od počátku stavby až do ledna 1760 se náklady spojené s tímto dílem vyšplhaly na 82 410 zl. Pamětní spis z roku 1763 ospravedlňuje velkorysý projekt opata Růžičky tím, že starý konvent při kostele sv. Filipa a Jakuba byl již neobyvatelný, a současně nás informuje, že si klášter musel peníze na stavbu vypůjčit. Pro zajímavost nahlédneme na strukturu výdajů na „velkej konvent“. Z oněch přibližně 82 000 zl. vydali stavebníci cca 27 000 za materiál a jeho dopravu, zbytek padl na úhradu prací. Největší díl z těchto cca 55 000 zl. ukously mzdy pro zedníky. Návrhy rozpočtu z počátku stavby počítaly s částkou kolem 7 500 zl., nakonec však bylo zedníkům vyplaceno cca 22 000 zl. Ostatní práce vyšly na zbývajících 33 000. Co do výše nákladů šlo v první řadě o práce zámečnické (4 996 zl.), kamenické (4 042 zl.), fresky z ruky malíře Judy Tadeáše Suppera (3 662 zl.) a odměny tesařům a sochařům.

Touto cestou, spolu s nabíhajícími úroky a pravděpodobně ještě dalšími pasivními položkami, se zadlužení kláštera v Sedlci velmi zvýšilo, takže o sv. Havlu 1760 dovršilo 453 504 zl.¹⁰¹ Na finanční katastrofě ústavu se podílely také válečné škody ze sedmileté války spojené zvláště s rokem 1757, kdy císařští zvítězili nad Prusy u Kolína. V pamětním spise o příčinách zadlužení se píše také o neblahých důsledcích dobytčího moru, který v Čáslavském kraji propukl roku 1758. Hospodářský dopad mohlo mít rovněž dvojí přezimování c. k. armády v Čechách na přelomu let 1757–1758 a 1758–1759.¹⁰²

Podívejme se nyní, jak viděl hospodářský potenciál sedleckého panství ve stejné době stát. Tereziánský katastr eviduje u Sedlce 5 117 str. 2 v. rustikálních polností, 680 str. 2 v. luk, 297 str. 2 v. pastvin a lesy o rozloze 145 str. 2 v. Na panství žilo podle soupisu 185 hospodářů a cca 40 řemeslníků. Podle výsledného

¹⁰⁰ Pavel ZAHRADNÍK, Sedlec... c. d., nestránkovaný rukopis ve formátu .txt, „s. 66“.

¹⁰¹ Tamtéž, „s. 44–66“. Mezi lety 1753–1760 je to nárůst o 237 100 zl.

¹⁰² Pavel BĚLINA et al., Velké dějiny... c. d., s. 55–60.

výpočtu vydaly zdejší poddanské usedlosti na 59⁴⁹ berních jednotek, tzv. osedlých.¹⁰³ V exequatoriu dominicale bylo sedleckým cisterciákům zapsáno 4 599 str. polností, 435 str. 3 v. pastvin a louky o výměře 419^{1/2} vozu. Lesních porostů tu mají v součtu 6 049 str. Dále se dovídáme, že na panství fungovaly dva pivovary, a to v Sedlci a Krchlebích, 17 hospod, přičemž v Malíně a Hraběšíně bylo hned po dvou krčmách, devět kováren a 12 mlýnů. Rybníků komisaři napočítali 48, z toho 18 na statku Sedlec, zbytek na statku Krchleby. Nová berní soustava zatěžovala daní vrchnostenské příjmy z pozemků, z pivovarnictví, z vybíraných činží a z robotní práce. V případě Sedlce dosáhl dani podrobený výnos sumy 13 588 zl. 50 kr.¹⁰⁴ V Kouřimském kraji byla v držení cisterciáků Klášterní Skalice. Tereziánský katastr zde eviduje poplužní dvůr, hospodu, kovárnu, mlýn a další dva domky.¹⁰⁵

Soupis vrchnostenského majetku v tereziánském katastru nám rovněž dovoluje vykázat sedlecké ekonomice odpovídající místo mezi ostatními kláštery. V edici exequatoria dominicale je možno dohledat cca 74 řeholních ústavů či podobných institucí sídlících na území Čech. Sedlec mezi nimi zaujímá 13. místo, a patří mezi necelou dvacítku těch klášterů a kolejí, u nichž komisaři při vyčíslování dani podrobeného výnosu došli k sumě převyšující 10 000 zl. Mezi sedmi českými kláštery cisterciáků náleží sedlecko-skalickému opatství místo čtvrté. Tabulku jejich ekonomického potenciálu vedou Plasy s 25 404 zl.¹⁰⁶ dani podrobeného výnosu, stříbrnou pozici obsadil Osek (22 943 zl.), třetí byla Zbraslav (19 977 zl.). Následovali Sedlec, Vyšší Brod (5 610 zl.), Zlatá Koruna (3 410 zl.) a Pohled (3 302 zl.). Jenda věc je hospodářský výkon a skutečný stav financí druhá. Už jsme poznali, že Sedlec – teoreticky 13. nejbohatší český řeholní dům – byl v téže době těžce zadlužen. Provedené srovnání na druhou stranu potvrzuje, že hospodářské zázemí, jímž Sedlec disponoval, bylo slušné a mohlo být pro jeho představené zdrojem naděje na účetně lepší časy.

V atmosféře stupňujícího se dohledu vlády nad hospodařením církevních institucí byla na sedlecký klášter rozhodnutím nejvyšší dvorské komory z 22. října

¹⁰³ TEREZIÁNSKÝ KATASTR český, svazek 1, Rustikál... c. d., s. 223–225.

¹⁰⁴ TEREZIÁNSKÝ KATASTR český, svazek 3, Dominikál, edd. Pavla Burdová, Dagmar Culková, Eliška Čáňová, Marie Lišková, František Rajtoral, Praha, Archivní správa ministerstva vnitra, 1970, s. 153–155.

¹⁰⁵ TEREZIÁNSKÝ KATASTR český, svazek 3, Dominikál... c. d., s. 257.

¹⁰⁶ Částky jsou zaokrouhleny na celé zlaté.

1763 uvalena administrace prováděná opaty z Oseka a Zlaté Koruny.¹⁰⁷ V následujících 20 letech se pak tito administrátoři, ale i celá cisterciácká provincie snažili o co největší snížení obrovských dluhů. Z jednání provinciálních kapitul v letech 1764, 1772 a 1779 vzešlo několik návrhů, jak oddlužení napomoci. Ve snaze ušetřit prostředky bylo rozděleno do jiných cisterciáckých klášterů 31 z dosavadních 48 sedleckých bratří. Na místě jich zbylo 17. Už v roce 1764 také kapitula oběma administrátorům nařídila, aby rozprodali veškerý klášterní mobiliář, který není nezbytný. O tom, zda se podobný rozprodej už před rokem 1783 uskutečnil či ne, nevíme nic bližšího.

Přes úspory spojené s těmito opatřeními hospodařil klášter k roku 1778 s dluhem 431 553 zl.¹⁰⁸ Oproti více než 450 tisícům z roku 1760 to byl znatelný úspěch, ale tempo oddlužování bylo přece jen příliš pomalé. Provinciální kapitula z roku 1779¹⁰⁹ proto určila, aby Sedlci pomohli bratři z Oseka hospodařící s přebytkem.¹¹⁰ Pro oseckého opata Mauritia Elbela byla výzva provinciální kapituly teprve začátkem dlouhé cesty k likvidaci sedleckých dluhů. Tento úkol ho bude zaměstnávat po zbytek života. Prozatím však věřitelé oslovovali stávajícího představeného kláštera v Sedlci probošta Ferdinanda Hausu.

¹⁰⁷ Pavel ZAHRADNÍK, *Sedlec... c. d.*, nestránkovaný rukopis ve formátu .txt, „s. 67“. František BENEŠ, Petr M. VESELSKÝ, *Fresky... c. d.*, s. 30; KUTNOHORSKO... c. d., s. 232. Milan M. BUBEN uvádí jako datum rozhodnutí o administraci 23. říjen: Týž, „Sedlec“, in: Týž, *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích*, 1. vyd., Praha, Libri, 2004, s. 187.

¹⁰⁸ Pavel ZAHRADNÍK, *Sedlec... c. d.*, nestránkovaný rukopis ve formátu .txt, „s. 69“. Franz MACHILEK v rozporu s údaji Pavla Zahradníka uvádí, že k roku 1778 měl Sedlec 411 686 zl. dluhů. Dále píše, že klášter k témuž roku hospodařil s ročním deficitem 2 790 zl. Týž, „Die Zisterzienser in Böhmen und Mähren“, in: *Archiv für Kirchengeschichte von Böhmen-Mähren-Schlesien*, Band III, ed. Augustinus Kurt Huber, Königstein-Taunus, Königsteiner Institut für Kirchen- u. Geistesgeschichte der Sudetenländer e. V., 1973, s. 196.

¹⁰⁹ Výtah z jejich usnesení týkající se sedleckého kláštera je k dispozici v NA Praha, fond České gubernium – Publicum 1796–1805, inv. č. 2259, sign. 126/27, karton 4630.

¹¹⁰ Franz MACHILEK, „Die Zisterzienser... c. d.“, s. 196. Plasský klášter, nejbohatší z cisterciáckých domů v Čechách, pomáhal sanovat finance zadluženého kláštera na Zbraslavi.

II. SPOLEČENSKÁ ATMOSFÉRA 18. STOLETÍ V POMĚRU K MNIŠSTVÍ

Po seznámení s hloubkou finančních problémů sedlecko-skalického opatství bychom mohli snadno nabýt dojmu, že v roce 1783 spořivému císaři Josefovi jednoduše došla trpělivost, a klášter proto zrušil. Je pravdou, že nedobrý stav financí se při tomto rozhodování zohledňoval. Nezapomínejme ale na znění klíčového císařského patentu z 29. listopadu 1781, v němž panovník vyjádřil svou vůli zrušit všechny řeholní domy nevěnující se vědecké, pedagogické, charitativní nebo pastorační činnosti. K plošnému rušení klášterů docházelo od 60. let 18. století ve většině katolických států. Tento pohyb, který Evropa v tomto rozsahu od 16. století nepamatovala, sotva vyvolalo jen špatné účetnictví.

Cestu za prameny protimnišských nálad 18. století můžeme nastoupit už v době počátků německé reformace, popř. ještě dříve, neboť odmítnutí monasticismu je charakteristické i pro starší reformaci českou. Před celým křesťanstvem nicméně pravověrnost a smysluplnost mnišského života zpochybnil až Martin Luther. Monasticismus napadl jako teologicky pomýlený s tím, že jde o lidský, „evangelní svobodě“ odporující výtvar, který je nutno odstranit. Jeho zásadní spis proti řádovým slibům byl vydán v roce 1522.¹¹¹ Britský historik Richard Mackeney poukázal v souvislosti s Lutherovým útokem proti zasvěcenému způsobu života na úzkou, z dějin církve doložitelnou vazbu mezi papežstvím a mnišstvím. Lutherova kritika klášterů a na ni navazující vlna rušení řeholních domů z vůle protestantských vladařů se v tomto světle ukazuje také jako praktický prostředek k zásadnímu oslabení Svatého stolce a k emancipaci vůči němu.¹¹²

Mnišské komunity vyznačující se ekonomickou i právní nezávislostí se stávaly světské moci nepohodlné nejen po vystoupení M. Luthera, ale dávno před ním. V případě konfliktu mezi státní a církevní mocí osvědčovali řeholníci nepoddajnost často vytrvaleji než hierarchie a světský klérus.¹¹³ V souvislosti

¹¹¹ Karl Suso FRANK, Dějiny křesťanského mnišství, 1. vyd., Praha, Benediktinské arcidiákonství sv. Vojtěcha a sv. Markéty v Břevnově, 2003, 110 an.

¹¹² Richard MACKENEY, Evropa šestnáctého století, 1. vyd., Praha, Vyšehrad, 2001, s. 160 an.

¹¹³ Pro polovinu 8. a počátek 9. století nám jako doklad uvedeného tvrzení slouží pronásledování řeholníků během ikonoklastických bouří v Byzanci – kláštery odmítaly akceptovat závěry cařihradských synod z let 754 a 815 zaměřených proti účtě k obrazům. V Anglii 2. poloviny 30. let 16. století to byli opět hlavně mnišské řády, jejichž příslušníci odmítali složit tzv. supremační přísahu a uznat tak krále Jindřicha VIII. za hlavu zemské, na papeži nezávislé církve. Viz Josef

s hromadným zanikáním klášterů v první polovině 16. století je nicméně pravdou, že řeholní život obecně procházel v pozdním středověku krizí a že řada německých klášterů se pod vlivem Lutherovy teologické argumentace rozešla sama.

Ohromující úspěch reformace v západní, severní i střední Evropě se stal motivací pro vnitřní obnovu katolické církve včetně řeholí. Ve 30. letech 16. století vzniklo několik nových „duchovních rodin“, jejichž společným jmenovatelem byla aktivní služba věřícím v pastorači, charitě, školství. Tovaryšstvo Ježíšovo, jedno z těchto společenství nového typu, se po koncilu v Tridentu stalo hlavním nositelem protireformace a dosáhlo celosvětového rozšíření. Nadšení jezuitů působilo pozitivně také na staré řády¹¹⁴, jejichž oživením a povznesením se koncil v Tridentu rovněž zabýval.¹¹⁵ Ostatně i v rámci středověkých řádů vznikaly nové „duchovní rodiny“, které se však zpravidla osamostatňovaly a více zapojovaly do pastorační a jiné služby.¹¹⁶

Mravní a intelektuální úpadek starých řádů na přelomu 15. a 16. století nebyl tak hluboký, že jednoduše musel vyústit v jejich zánik.¹¹⁷ Slibné náběhy k jejich vnitřní obrodě v některých případech paradoxně zastavil právě náraz reformace.¹¹⁸ Prostřednictvím zformování nových společenství řeholních kleriků, jakož i skrze aktivní přístup některých tradičních komunit ke službě laikům v pastorači, školství a sociální péči osvědčil monasticismus ještě v 16. století svoji životaschopnost a smysluplnost. Ostatně i v protestantských zemích, kde klasické kláštery vymizely, bylo brzy nutné přistoupit ke zřizování institucí, které by svým charakterem část vakua vzniklého sekularizací zaplnily.¹¹⁹

Bytí či nebytí mnoha evropských klášterů v době reformace se spíše než mírou úpadku té které komunity řídilo podle toho, jaké stanovisko zaujal k dění v církvi ten který panovník. Vladaři, tradičně vnímající kláštery jako své

SAMSOUR, Církevní dějiny obecné, Praha, Cyrillo-methodějská knihtiskárna a nakladatelství V. Kotrba, 1907, s. 404–406 a 873.

¹¹⁴ Karl Suso FRANK, Dějiny... c. d., s. 120.

¹¹⁵ Koncilní usnesení nařizovala mj. zpřísnění klauzury, a to zvláště v ženských klášterech.

¹¹⁶ Od františkánů observantů se oddělili kapucíni, od karmelitánů řád bosých karmelitánů a karmelitek.

¹¹⁷ K opatrnosti ohledně hodnocení pozdně středověkého mnišství jako bezprecedentně a beznadějně upadlého nabádá ve své práci Richard MACKENEY, Evropa... c. d., s. 151 an, 160 an. Na s. 160 autor konstatuje: „Kolem roku 1500 propadly kláštery na první pohled naprosté letargii a staly se pro potřeby společnosti nadbytečnými. Neexistuje nicméně žádná obsáhlejší studie, která by toto tvrzení byla s to dokázat.“

¹¹⁸ Karl Suso FRANK, Dějiny... c. d., s. 120.

¹¹⁹ Jednalo se především o „ústavy šlechtičen“, tzv. štífty, jež byly před i po reformaci cestou k zapaťení neprovdaných žen. Karl Suso FRANK, Dějiny... c. d., s. 112 an.

příležitostné pokladničky,¹²⁰ čelili za dané situace pokušení se na úkor zrušených řeholních domů obohatit. Svody tohoto druhu se přitom netýkaly jen protestantských knížat v Říši či krále Jindřicha VIII. na britských ostrovech, ale i katolika Ferdinanda I., jehož postoj k hospodářským zdrojům mnišských komunit byl rovněž pragmatický.¹²¹ Smutná skutečnost rozdělené, v krizi se zmítající církve vyžadovala od panovníků mimořádnou aktivitu ve smyslu ochrany příslušné konfese a současně jim, zvláště do budoucna nabízela netušené možnosti k ovlivňování života církve. Postřeh týkající se zvýšené ingerence světské moci do věcí církve se opět týká jak světa protestantského, tak – byť prozatím v menší míře – okruhu katolického.

Pokud dosavadní výsledky naší výpravy za zdrojnicemi rozmrzlosti 18. století vůči mnichům a jeptiškám shrneme, zjistíme, že vzhledem k událostem 16. století musíme napříště počítat přinejmenším se třemi klíčovými proměnnými. Na prvním místě je to právě připomenuté zvýznamnění autority zeměpána ve vztahu k církvi. Za druhé je to propuknutí náboženské nesnášenlivosti a její dalekosáhlé důsledky, především krvavé náboženské konflikty plundrující kontinent vlastně celé století od války šmalkaldské po třicetiletou. Krutosti páchané křesťany na křesťanech nezůstaly bez ohlasu mezi intelektuály a některé z učenců přivedly k hledání „přirozeného“, na Zjevení nezávislého náboženství. Také tyto myšlenkové proudy nás musí zajímat. Třetí proměnou či spíše konstantou je skutečnost odmítnutí mnišství polovinou evropských křesťanů. Principiální nechuť protestantů ke hledání Boha za zdmi klauzury se od 16. století stala trvalým kontextem dalšího vývoje v katolických zemích.

Dalším milníkem na putování Evropou a časem za pochopením společenských okolností zániku jednoho středočeského opatství budiž fortuna kláštera cisterciáček v Port-Royal des Champs nedaleko Paříže. Dějiny této řeholní rodiny jako by ilustrovaly leccos z odstavců předešlých: po překonání rozvratu během 16. století se zdejší společenství stalo v prvních desetiletích sedmnáctého věku jedním ze středisek obnovy francouzského katolicismu. Někteří z hostí

¹²⁰ Moravský historik Rudolf HURT o tom pro mladší období dějin kláštera na Velehradě píše: „Kláštery zůstaly tedy i v době baroka jakýmiisi pokladnicemi, jichž povinností bylo zakládati a opatřovati zeměpána zcela podle jeho libosti.“ Týž, *Dějiny... c. d.*, s. 197.

¹²¹ O vymáhání nucených půjček a vojenských povinností na církevních ústavech píše v souvislosti s Ferdinandem I. Josef JANÁČEK, *České dějiny. Doba předbělohorská 1526–1547. Kniha I. Díl I.*, 1. vyd., Praha, Academia, 1968, s. 208. V případě kláštera v Sedlci stačí poukázat na již zmíněnou půjčku králi z roku 1552.

kláštera se díky prohloubení své víry odřekli slibných světských kariér a zbytek života trávili v Port-Royal jako asketi. Ve 2. polovině 17. století se však port-royalské sestry dostaly do konfliktu se světskou (ale i církevní) mocí, který vyvrcholil úředním zrušením a dokonce stavební likvidací kláštera mezi lety 1709–1711.¹²² O zániku kláštera cisterciáček v Port-Royal des Champs nicméně nevyprávíme proto, abychom přinesli doklad již zmíněné teze o neoblomnosti řeholních komunit octnuvších se ve sporu s mocí. Sestry z Port-Royal stejně jako jejich odříkaví hosté nazývaní „samotáři“ byli totiž stoupenci jansenismu – teologického směru, který je počítán k teoretickým základům církevní politiky Marie Terezie a Josefa II.¹²³

Jansenismus představoval reformní proud uvnitř katolické církve ve Francii; jeho vznik klademe na počátek 17. století. Zformování jansenismu souviselo s oživením katolictví ve Francii nedávno otřesené sérií náboženských válek a s prohlubujícím se mocenským úpadkem hugenotů. Oslabení tohoto společného nepřítele vytvořilo podmínky pro názorové rozepře mezi samotnými katolíky. Církevní pronásledování jansenismu, jakéhosi neoficiálního proudu francouzské protireformace, realizované především jezuita a v posledku papežskými dekrety vyplývalo ze skutečnosti, že myšlenkový otec směru Cornelius Jansenius se ve své interpretaci sv. Augustina dopracoval stanovisek blízkých kalvinismu. Sociální základna jansenismu ve Francii byla v 17. století omezená. Šířil se mezi zámožnými měšťany a úřednickou šlechtou.¹²⁴

Stoupenci hnutí se domnívali, že skutečně křesťanský život je s požadavky světa neslučitelný. Z tohoto důvodu odmítali aktivní účast na veřejném dění své doby. Někteří z nich dospěli až k jakémusi poustevnictví. Zůstává rozum stát, jak se podobné hnutí mohlo stát argumentem proti řeholnímu životu. Odpověď nalezneme v jeho dalším vývoji. Vleklé a komplikované spory o pravověrnost díla biskupa Jansenia – táhly se od 40. let 17. století a formálně byly ukončeny bulou Klementa XI. „Unigenitus“ z roku 1713 – přivodily rozdělení francouzské společnosti. Původně teologický obsah pojmu se díky stále širšímu společenskému i

¹²² Pavel HORÁK, Svět Blaise Pascala. Absolutismus Ludvíka XIV., jezuité, jansenismus, Port Royal, I. vyd., Praha, Vyšehrad, 1985, s. 74–83.

¹²³ Pavel BĚLINA et al., Velké dějiny... c. d., s. 220–225; Rudolf HURT, Dějiny... c. d., s. 237.

¹²⁴ Pavel HORÁK, Svět... c. d., s. 41 a 82.

teritoriálnímu ohlasu sporu o jansenismus vyprazdňoval¹²⁵, takže ve Francii 18. století představoval termín jansenismus spíše politickou ideologii, zázemí odpůrců bourbonského absolutismu a papežských intervencí do francouzské, tradičně galikánské církve. Tento politický jansenismus byl silně protijezuitský.¹²⁶ Perzekuce ze strany státu a církve vyhnala některé jansenisty do Spojených nizozemských provincií, a nepřímou tak vytvořila podmínky pro další šíření jejich myšlenek. Ty odkud pronikaly do Rakouského Nizozemí a dále do dědičných habsburských zemí. Do střední Evropy se jansenismus šířil paradoxně také z Itálie, kde zapustil kořeny u části vysoké církevní hierarchie, ba i na římských teologických učilištích.¹²⁷

Pokud jde o vztah k monasticismu, domníváme se, že onen „první“ jansenismus mohl vzhledem ke svému mravnímu rigorismu napadat neřádně žijící mnišské komunity, tj. jednotlivé výstřelky. Antimonastický potenciál „druhého“, politického jansenismu vyrůstá z odporu k stávajícímu rozsahu papežské moci a z letitého zápasu jansenistů s Tovaryšstvem Ježíšovým. Také další charakteristiky jansenismu – odmítání okázalé barokní zbožnosti, nákladné zdobnosti a vyvyšování praktické pomoci potřebným¹²⁸ – vytvářely předpoklady pro jeho protimnišské zahrocení v 18. století.

Skutečnost, že se původně antiautoritářský jansenismus právem spojuje s církevní politikou absolutních monarchů tvoří pozoruhodný paradox dějin. I v podmínkách podunajské monarchie přitom platilo, že vysoce postavení preláti a další osobnosti sympatizující s jansenismem se s osvícenským absolutismem jako takovým obvykle neztotožňovali a své smýšlení dávali najevo především skrze nechuť k jezuitům.¹²⁹ V církevní hierarchii patřili k filojansenistům mj. vídeňští arcibiskupové Jan Josef kn. Trautsohn a Christophoro Antonio hr. Migazzi, tamní světící biskup Ambrosius Simon Stock, brixenský biskup Spaur a jeho lublaňský kolega Johann Karl hr. Herberstein. Další paradoxní historickou skutečností je to, že právě antijezuitismus získal jansenistům stoupence také mezi příslušníky některých

¹²⁵Britský historik Jeremy BLACK píše, že během času nabyl pojem jansenismus „bezpočtu církevních, teologických, kulturních a politických významů.“ TÝŽ, *Evropa osmnáctého století*, 1. vyd., Praha, Vyšehrad, 2003, s. 223.

¹²⁶Pavel HORÁK, *Svět... c. d.*, s. 84–85.

¹²⁷Jaroslav KADLEC, *Přehled... c. d.*, s. 138.

¹²⁸Jaroslav KADLEC, *Přehled... c. d.*, s. 137; Pavel BĚLINA et al., *Velké dějiny... c. d.*, s. 221.

¹²⁹Pavel BĚLINA et al., *Velké dějiny... c. d.*, s. 223.

řeholních řádů, zvláště těch s augustinskou tradicí jako byli premonstráti nebo augustiniáni eremité.¹³⁰

Protijezuitský a tedy i protipapežský náboj jansenismu se stal velmi vítaným ideovým spojencem pragmaticky uvažujících představitelů katolických zemí. Vyhovoval jejich úsilí o maximální podřízení církve státu.¹³¹ O tom, co vedlo tehdejší státníky k nechuti vůči klášterům, se zmíníme podrobněji níže. Vrátime-li se ještě na chvíli k proměnlivosti termínu jansenismus, musíme si připomenout, že zdaleka ne všichni, kdo byli v 18. století označováni touto nálepkou, vyznávali teologické závěry C. Jansenia. Přinejmenším pro italské a středoevropské poměry 2. poloviny 18. století nám pojem jansenismus splývá s hnutím označovaným historiky jako „katolické osvícenství“ či „reformní katolicismus“. Také tento termín se totiž využívá k popisu myšlenkového pozadí josefské redukce klášterů. V následujících odstavcích se pojem pokusíme vysvětlit a zhodnotit jeho podíl na protimnišské náladě 18. století.

Eduard Winter, klasik dějin josefinismu, klade vznik reformního katolicismu do Itálie 1. poloviny 18. století a hnutí samotné charakterizuje jako směs maurínského učenosti a mírného jansenismu.¹³² Za zakladatele katolického osvícenství považuje Lodovica Antonia Muratoriho, italského filologa, historika a teologa působícího na vévodském dvoře v Modeně, jehož dílo dosáhlo v soudobé Itálii velkého ohlasu.¹³³ Švýcarský historik Ulrich Im Hof se v souvislosti s počátky katolického osvícenství rovněž zmiňuje o jansenismu a poté o Françoisovi de Salignac de la Mothe-Fénelon, arcibiskupu v Cambrai.¹³⁴ Ten kritizoval mj. falešnou askezi některých klášterů, despotické vládní metody Ludvíka XIV., ale i mravní rigorismus jansenistů.¹³⁵

¹³⁰ Jaroslav KADLEC, *Přehled... c. d.*, s. 141. Srovnejme k tomu slova Jaroslava Kadlece ze s. 138 jeho *Přehledu*: „Všichni, jimž byli jezuité nesympatičtí, seskupovali se kolem jansenistů.“

¹³¹ Josef II. dal svůj vstřícný postoj k jansenismu najevo, když roku 1781 nařídil svým poddaným absolutní mlčení stran protijansenistické buly „Unigenitus“. Josef SAMSOUR, *Církevní dějiny... c. d.*, s. 972.

¹³² Zkrotnutí jansenismu na jihu Evropy vysvětluje E. Winter jednak vlivem osvícenství a pak pro Italy prý typickou nedůvěrou k čemukoli vyhrocenému.

¹³³ Eduard WINTER, *Der Josefismus und seine Geschichte. Beiträge zur Geistesgeschichte Österreichs 1740–1848*, 1. vyd., Brünn–München–Wien, Rudolf M. Rohrer, 1943, s. 17.

¹³⁴ Ulrich IM HOF, *Evropa a osvícenství*, 1. vyd., Praha, Nakladatelství Lidové noviny, 2001, s. 148–152.

¹³⁵ Pavel BĚLINA et al., *Velké dějiny... c. d.*, s. 221. Všimněme si, že se literatura shoduje na blízkém příbuzenství mezi jansenismem a katolickým osvícenstvím, ale i toho, že se jeden z protagonistů katolického reformismu biskup Fénelon vůči jansenismu kriticky vymezoval. Tato skutečnost poukazuje na mnohavrstevnatost historické reality i termínu katolické osvícenství, jímž se právě zabýváme.

Nositelem katolického osvícenství byla podle U. Im Hofa sjednocená opozice uvnitř církve.¹³⁶ Její cíle, v mnohém totožné s výše popsanými požadavky jansenistů, lze charakterizovat takto: úsilí o návrat ke zdrojům křesťanství, snaha o zjednodušení liturgie, odstraňování obřadnictví, zniternění víry a zmnožení jejich praktických projevů ve skutečích milosrdenství, zlepšení pastorace, důraz na kvalitní kázání.¹³⁷ K tomu připočtíme toleranci pro jinověrce, averzi vůči jezuitům¹³⁸ a návrhy směřující k oslabení institucionální moci papeže a naopak k posílení autonomie biskupů a místních církví.

Střelka našeho výkladu se s právě provedeným výčtem jako by stočila zpět k reformaci ba ještě před ní, ke konciliarismu 15. století. Požadavky katolického osvícenství nebyly v dějinách církve vesměs ničím novým a jejich obhájci byli svého druhu pokračovateli Erasma Rotterdamského a všech, kteří se během staletí snažili církev očistit od toho, co věřící na cestě k Bohu spíše zavádí, než posiluje. Přidržíme-li se ještě malou chvíli (a nikoli samoúčelně) Erasma, zjistíme, že ve svých satirách ostře kritizoval soudobé mnišství, ale jako recept pro nemocnou církev své současnosti nenavrhoval reformu provedenou zeměpánem, nýbrž sebezdokonalení každého jednotlivého křesťana.¹³⁹ Ne náhodou se „Následování Krista“, kniha Erasmoveho souputníka Tomáše Kempenského, stala vedle Nového zákona nejoblíbenější duchovní četbou sv. Ignáce z Loyoly.¹⁴⁰ Tuto linii církevního reformnictví vnímáme jako alternativu k radikálním opravným zásahům světské moci, ať už byly podniknuty v 16. či 18. století.

Ale zpět ke katolickému osvícenství a k hledání jeho protimnišských prvků.

Námi vícekrát oslovovaný britský historik Richard Mackeney o mnišství mj. říká, že bylo ve středověku jedním z „nejdůležitějších a nejtrvanlivějších zdrojů obnovy křesťanského života.“¹⁴¹ Ve světle tohoto výroku pouvažujme o tom, zda také obrodné hnutí katolického osvícenství nespočívá jedním ze svých kořenů v klášterním prostředí. Zmínili jsme se o Erasmovi, jehož učenost vrchovatě čerpala

¹³⁶ Ulrich IM HOF, *Evropa... c. d.*, s. 148. Místy poněkud vágní pasáž raději doslova citujeme: „Nový trend (rozuměj katolické osvícenství) byl především dílem sjednocené opozice uvnitř samotné katolické církve. Byla to opozice státní správy vůči církvi jako státu ve státě, doprovázená humanistickou a humanitární orientací.“

¹³⁷ Ulrich IM HOF, *Evropa... c. d.*, s. 151–152.

¹³⁸ Srov. mínění Ulrich IM HOFA: „Největším vnějším úspěchem osvíceného katolicismu bylo zrušení jezuitského řádu.“ Týž, *Evropa... c. d.*, s. 150.

¹³⁹ Richard MACKENEY, *Evropa... c. d.*, s. 134–135.

¹⁴⁰ Candido DE DALMASES, *Otec a magister. Ignác z Loyoly, jeho život a dílo*, 1. vyd., Řím–Praha, Křesťanská akademie et Česká provincie Tovaryšstva Ježíšova, 1992, s. 42.

¹⁴¹ Richard MACKENEY, *Evropa... c. d.*, s. 161.

z mnišské vzdělanosti středověku,¹⁴² a díky E. Wintrovi zaslechli slůvko mauríni. Kritické dílo humanistů 16. století usilujících o očistění pramenů víry od pozdějších zkreslení nezůstalo v Evropě 17. století ležet ladem. V katolických zemích v něm pokračovali učenci z řádu oratoriánů, jezuitští bollandisté a historikové benediktinští z okruhu francouzské kongregace sv. Maura (odtud mauríni). Zpočátku byla významnou motivací těchto autorů polemika s protestanty, ale konfesijní předsudky pozvolna ustupovaly před pravidly pramenné kritiky.¹⁴³ Stoupcenci katolického osvětenství volající po přiblížení se církve vlastním kořenům, vděčili tedy za část své argumentační výzbroje práci církevních historiků, tj. jezuitům a benediktinům.

Jako bychom se točili v kruhu. Jansenismus je pokládán za zdrojnicí myšlenek o zbytečnosti mnišství,¹⁴⁴ ač sám v sobě nijak principiálně protimnišský není. O katolickém osvětenství jsme se právě dověděli, že jedním ze svých kořenů patří do prostředí klášterní vzdělanosti 17. století. Přesto i v případě katolického osvětenství lze potenciálně protimnišské rysy vystopovat. Máme na mysli episkopalismus, antijezutismus a konečně prvky protestantismu (pietismus), kterým bylo katolické reformní hnutí nepochybně ovlivněno. Navzdory těmto stopám, jejichž bližší charakteristice se budeme vzápětí věnovat, nepovažujeme ani reformní katolicismus 18. století za jev programově antimonastický. Domníváme se, že cokoli skutečně „katolické“ nemůže církvi upírat pestrost spojenou s rozvětvenou genealogií řeholních rodin.

Jako episkopalismus označujeme úsilí katolických biskupů o posílení své nezávislosti na Svatém stolci. Tato tendence je v církevních dějinách opět staršího data, ovšem zvláště v 18. století se jí dostávalo vydatné podpory ze strany panovníků. Vymanění se biskupů souznělo s emancipací katolických monarchií vůči jakékoli univerzální autoritě. Preláty tohoto smýšlení prosazovala Marie Terezie na významná místa. Šlo např. o biskupa olomouckého Ferdinanda Julia hr. Troyera (nar. 1698), pasovského arcibiskupa Thun-Hohensteina (nar. 1713) a katedrálního probošta v Salcburku Vigila sv. p. Firmiana (nar. 1711).¹⁴⁵

¹⁴² Tamtéž.

¹⁴³ Josef ŠUSTA, *Dějepisectví – jeho vývoj v oblasti vzdělanosti západní ve středověku a době nové*, 2. vyd., Praha, Historický klub, 1946, s. 95–99, 106–109

¹⁴⁴ V tomto smyslu se o jansenismu, resp. o jansenistických vlivech vyjádřil v úvodu kapitoly „Protireholnická nálada“ moravský historik Rudolf HURT. Týž, *Dějiny... c. d.*, s. 237.

¹⁴⁵ Rudolf ZUBER, „František Řehoř Giannini a jeho styky s L. A. Muratorim“, in: *Okresní archiv v Olomouci*, 1984, s. 41–42.

Kořeny biskupských výhrad proti klášterům vyvěraly z tradičních zdrojů. Kláštery byly od středověku vybavovány rozličnými papežskými výsadami, stále na nich trvaly, a skutečným správcům diecéze komplikovaly jejich úkol. V 18. století, kdy biskupové – je možno uvést příklad F. J. Troyera – čelili panovnickému tlaku na zefektivnění a zahuštění farní sítě, se jako obzvlášť nepříjemné jevílo lpění řeholníků na výsadách omezujících biskupský dohled nad zdatností nových řádových kněží. Do Říma adresované stížnosti mnichů na neoprávněné zásahy do starých výsad biskupskou averzi pochopitelně posilovaly a dráždily i beztak filojansenistický dvůr ve Vídni, jehož cílem bylo zásahy kurie do domácích záležitostí co nejvíce omezit.

Protimnišsky se biskupové vymezovali i vzhledem k dobovému vyhocení opět tradičního soupeření mezi řeholním a světským kněžstvím. Nových kněží bylo mnoho, volných farářských míst málo. Tendence klášterů obsazovat fary na svých statcích kněžími z řad konventuálů pochopitelně vyvolávala nevoli arcipastýřů. Některým biskupům nebyly cizí ani plány na zrušení části klášterů s cílem získat prostředky na hmotné vybavení zcela nové diecéze. V roce 1720 takto uvažoval arcipastýř v Pasově a za účelem založení další sufragánní diecéze plánoval „vzvednout“ konventy v Melku, Göttweigu a Kremsmünsteru.¹⁴⁶ S ohledem na historický charakter třecích ploch mezi kláštery a biskupy nelze fenomén episkopalitu považovat za a priori protimnišský. Při formování znepřátelených aliancí biskupové a stát proti řeholníkům a papeži sehrál spíše roli katalyzátoru.

Na počátku naší výpravy za příčinami antimonasticismu jsme citovali postřeh R. Mackeneye týkající se souvislosti mezi papežstvím a mnišstvím, tj. toho, že vzestup prvního souvisí s rozkvětem druhého a naopak. Mechanismus spojených nádob můžeme aplikovat i v 18. století, kdy papežství i mnišství výrazně oslabily. Postavení papežství sláblo průběžně po celé století a tato skutečnost se nejspíš významně, byť většinou nepřímo podepisovala na růstu protiřeholnických emocí. V návaznosti na výklad o episkopalismu se proto nyní zastavíme u příčin a následků dobové slabosti Svatého stolce.

Klíč k pochopení úpadku papežské autority v katolickém světě 18. století bývá spatřován v proměně státně církevní politiky katolických panovníků po třicetileté válce. Ta je popisována jako pomalé, byť zrychlující se formování

¹⁴⁶ Gerhard WINNER, Die Klosteraufhebungen in Niederösterreich und Wien, 1. vyd., Wien – München, Herold, 1967, s. 14.

státních církví, ve kterých měl mít stát větší slovo než dříve, zatímco vazby k Římu byly oslabovány. Cestou k tomu nebyla rozluka s kurií jako za reformace, nýbrž starobylá, od nynějška ale široce a důsledně využívaná privilegia panovníků ve vztahu k církvi jako bylo např. placetum regium a další „práva svatého okrsku“. Katolické dvory rovněž významně zasahovaly do jmenování kardinálů a tím in potentio spouštěly výběr nového pontifika během konkláve. Pokles vážnosti papežského úřadu měl i další příčiny: široký ohlas sporů o jansenismus ve Francii a s tím související oživení galikanismu koncem 17. století, lpění Svatého stolce na svých lenních právech iritující sousední vladaře v Itálii, zavrhování dobových reinterpretací ideálů humanity a tolerance vedoucí k odcizení mezi církví a částí intelektuálů.¹⁴⁷

Vnitrocírkevním faktorem, který trvale podvazoval svobodné rozhodování pontifiků, byl podvojný charakter papeže coby duchovní autority a současně suverénního vladaře nad patrimoniem sv. Petra. Momentální stav diplomatických vztahů mezi kurií a příslušným katolickým dvorem ovlivňoval z těchto okolností jak postoj místních biskupů k papeži, tak provádění církevních reforem ze strany panovníků.¹⁴⁸ Vzpomeňme, jak se nám již známí cisterciáci P. Zuri a P. Freisauff, kteří v lednu 1756 připutovali do Říma s cílem najít zde zastání proti olomouckému biskupu Troyerovi, setkávali u vysoce postavených členů kurie s všemožnými ohledy na vídeňský dvůr.¹⁴⁹ Často uváděným příkladem vyhocení vztahů mezi vladaři a Svatým stolcem je exkomunikace Ferdinanda Parmského z roku 1768, na niž bourbonské dvory odpověděly obsazením některých papežských držav a diplomatickým nátlakem, jehož klíčovým požadavkem byl celocírkevní zákaz Tovaryšstva Ježíšova. Marie Terezie, nastávající tchýně dotyčného parmského vévody, parafovala pod dojmem aféry tajné instrukce Václava Antonína hr. Kounice pro církevně politický úřad v Miláně zvaný Quinta Economale. Lombardie se napříště stala pokusnou provincií nové církevní politiky.

Charakter vztahů mezi Římem na jedné a Vídní, Paříží, Madridem, Lisabonem, Neapolí a dalšími dvory na druhé straně pochopitelně podmiňovala síla a smýšlení osobností ve vedoucích postaveních. O umírněnou, bezkonfliktní politiku vůči panovníkům s úspěchem usiloval Benedikt XIV. (1740–1758). Zásada,

¹⁴⁷ Josef GELMI, Papežové. Od svatého Petra po Jana Pavla II., 1. vyd., Praha, Mladá fronta, 1994, s. 197–198.

¹⁴⁸ Rudolf ZUBER, Osudy... c. d., s. 171–172.

¹⁴⁹ Rudolf HURT, Dějiny... c. d., s. 290 an.

kteřou se při jednání s vladaři řídil: „Nechceme si je odradit, jen ať Nás požádají o to, co by si stejně mohli vzít násilím“¹⁵⁰, nicméně zřetelně ilustruje defenzivní pozici soudobého papežství.

Za Benediktova nástupce Klementa XIII. (1758–1769) proreformní prvky v kuriální politice oslabily, což mj. vyvolalo nejistotu mezi biskupy. Ordináři v podunajské monarchii se za této situace, alespoň podle mínění R. Zubera, raději přiklonili na stranu silnějšího a dávali do budoucna přednost loajalitě ke státu.¹⁵¹ Přiměřený poměr mezi touto volbou a dobovou atmosférou zakrátko potvrdilo rychlé rozšíření febronianismu, jakési německé verze galikanismu. Události dalších desetiletí nicméně ukázaly, že zdánlivě oboustranně výhodná aliance se státem převádí všechny trumfy do rukou panovníka.¹⁵² Teoretickým východiskem febronianismu byl spis „De statu ecclesiae et legitima potestate Romani Pontificis“¹⁵³, který v roce 1763 uveřejnil jakýsi Justus Febronius.¹⁵⁴ Autor v něm upřel papeži právo na faktické vedení církve a ponechal mu v ní toliko duchovní primát. Jeho myšlenky vyvolaly širokou odezvu, zvláště u porýnských duchovních knížat.

Ať už si to papežové uvědomovali či nikoli, souvisely všeobecně protipapežské tendence v tehdejší Evropě s dalším podstatným rysem katolického osvícenství – antijezuitismem. Ten je pro náš výklad velmi důležitý. Neboť když bylo možno zrušit Tovaryšstvo, oporu papežství¹⁵⁵ a nejméně úspěšný katolický řád nové doby,¹⁵⁶ co mohlo do budoucna zabránit likvidaci mnohých klášterů starých řádů? Mnozí současníci si patrně podobnou otázku nepokládali. Je ostatně známo, že odpor k Tovaryšstvu uvnitř církve pramenil mj. ze závisti jiných, starších i mladších řeholí vůči monopolnímu postavení jezuitů ve vysokém školství. Dobové výtky proti arogantnímu vystupování a politickému vlivu řádu¹⁵⁷ lze považovat spíše za doklad rozbíhající se kampaně, než věrohodné svědectví o tehdejší mravní

¹⁵⁰ Josef GELMI, *Papežové...* c. d., s. 216.

¹⁵¹ Rudolf ZUBER, *Osudy...* c. d., s. 171–172.

¹⁵² Za symbolický konec této aliance můžeme v podmínkách podunajské monarchie považovat nejpozději zřízení generálních seminářů v roce 1783.

¹⁵³ V překladu „O stavu církve a legitimní moci římského papeže“.

¹⁵⁴ Skutečným autorem spisu byl biskup Johann Nicolaus z Hontheimu, generální vikář arcibiskupa v Trevíru.

¹⁵⁵ O Tovaryšstvu Ježíšově jako opoře papežství se zmiňuje Ulrich IM HOF, *Evropa...* c. d., s. 42.

Josef Gelmi spatřuje ve shodě s historikem papežství Ludwigem von Pastorem v útoku na jezuitu „útok na samotnou církev a především na instituci papežství“. Josef GELMI, *Papežové...* c. d., s. 218.

¹⁵⁶ V době svého zrušení měla Societas Jesu 22 500 členů po celém světě.

¹⁵⁷ Josef GELMI, *Papežové...* c. d., s. 218.

úrovni následovníků sv. Ignáce. Ostatně arogantní lidé byli a jsou ve všech řádech a politický vliv měla tehdy církev zcela běžně. Na politickém vlivu jezuitů, který byl nota bene dávno za zenitem, vadilo nejspíš hlavně to, že ve svých důsledcích zpravidla úzce souvisel s prospěchem papežství.¹⁵⁸

Po polovině 18. století nabyla kritika Tovaryšstva celoevropských rozměrů a na jeho adresu rychle přibývalo zlovolných pověstí. Mezi jezuitskými odpůrci lze rozlišit tři skupiny: osvícenské intelektuály a publicisty (jezuité často vykonávali církevní cenzuru) spolu s odpadlými katolíky ve Francii a Říši, francouzské a nizozemské jansenisty a konečně vnitrocírkevní oponenty, v jejichž řadách se sešli jak spíše konzervativní členové jiných řádů, tak ordináři smýšlející reformně v duchu katolického osvícenství.¹⁵⁹ Konzervativcům vadilo na jejich vkus příliš progresivní působení Tovaryšstva mezi paraguayskými indiány a ústupky jezuitských misionářů náboženským tradicím v Číně.

Z teologického hlediska byla vedle čínských ritů napadána také jezuita hájená mravouka v podobě probabilismu, jejímiž tradičními odpůrci byli jansenisté. V tomto ohledu byl pro Tovaryšstvo zlomový pontifikát Benedikta XIV., kdy kritika probabilismu našla příznivý ohlas mezi kardinály.¹⁶⁰ Ve srovnání s politickými zájmy katolických monarchů jsou ovšem vnitrocírkevní příčiny protijeziuitské nevole druhotným faktorem. Prvnímu ministru Portugalska markýzi de Pombal překáželo Tovaryšstvo především kvůli postavení, jehož se mírnými prostředky domohlo v Paraguay.¹⁶¹ Mezi lety 1759–1768 byl jezuitský řád rozpuštěn a jeho členové vypovězeni, popř. vřazeni mezi místní světský klérus nejen v Portugalsku a Španělsku a jejich koloniích, ale i ve Francii, v království Neapolském a Sicilském a v severoitalské Parmě.

Celocírkevní zrušení řádu brevem Klementa XIV. z 21. července 1773 se stalo triumfem bourbonské diplomacie a uspokojení vyvolalo také mezi mnoha reformě smýšlejícími katolíky i jinak konzervativními příslušníky jiných řeholních společností, kteří na jezuita žárlili. Nevěděli, že během vleklých a dramatických jednání o definitivní zákaz jezuitů se právě oni, alespoň v jednom případě, stali doslova rukojmím státu. Vždyť španělský vyslanec v Římě José Monina hrozil

¹⁵⁸ Za inspirující myšlenky osvobozující náš výklad o antijeziuitismu od tendenčních výhrad vůči řádu sv. Ignáce děkuji kolegovi Jakubu V. Zentnerovi.

¹⁵⁹ Ivana ČORNEJOVÁ, *Tovaryšstvo Ježíšovo. Jezuité v Čechách*, 2. vyd., Praha, Hart, 2002, s. 207.

¹⁶⁰ Pavel BĚLINA et al., *Velké dějiny... c. d.*, s. 225.

¹⁶¹ Tamtéž, s. 69–70.

papeži v případě dalšího odkládání konečného rozhodnutí vyhnáním všech řeholníků ze Španělska.¹⁶² Habsburská panovnice sledovala protijezuitskou kampaň Bourbonů s nechtí, ale z dynastických důvodů ve prospěch řádu nezasáhla. Ochrana dosavadních výsledků zahraničně politického sblížení Rakouska s Francií po roce 1756 dostala pochopitelně přednost.

Jako poražení odešli ze zápasu o jezuitskou otázku nejen sami patres, ale především papežství a katolická církev jako celek. Zánik Societatis Jesu tvoří na naší cestě za poznáním kořenů protimnišského smýšlení ve „století rozumu“ důležitý mezník. Jde o zastávku podobně významnou jako následující odstavec o osvícenství jako takovém.

Prof. Stanislav Sousedík charakterizuje filozofické osvícenství jako důvěru v rozum provázenou vírou ve zdokonalitelnost člověka, společnosti, církve i rozumu samého. Výsledkem tohoto zdokonalení je osvobození nového typu, které není darem Božím ale výdobytkem výhradně lidského úsilí. Už z těchto tezí je patrné, že takto smýšlející se s dobovými, resp. jakýmikoli řeholníky mohli těžko shodnout. Lidstvu adresované výzvy filozofů a publicistů volajících po uvolnění se z pout respektu k jakékoli autoritě založené na Zjevení nás ke kořenu protimnišské zášti osvícenské publicistiky přivádějí ještě blíže. Tento kořen spatřujeme v samotné podstatě osvícenství, která netkví ani tak ve zdůrazňování rozumu, jako právě v požadavku individuální autonomie.¹⁶³ V katolickém světě se tomuto principu nevymykali snad nikdo více než právě mniši, jeptišky a řeholní klerici.

Osvícenství je fenoménem velmi mnohotvárným. K radikálnímu rozchodu s autoritou Zjevení dospěla ovšem jen mizivá část osvícenských intelektuálů. Drtivá většina jich náboženství, resp. křesťanství neodmítla a svým dílem chtěli naopak přispět k tomu, aby křesťanství lépe porozumělo samo sobě. Těžce pochopitelně nesli, když se církev, zpravidla prostřednictvím učenců-řeholníků, tomuto jejich novému apoštolátu bránila. Dobrovolný život v chudobě a panenské čistotě stejně jako kontemplace byli pro spisovatele konstruující teoretické modely nápravy společnosti a modernizace států nepochopitelné a nepřijatelné. Soudíme-li na základě příslušného hesla v proslulé Encyklopedii, považovali za hlavní zápornou stránku mnišství jeho společenskou neužitečnost. Opakovaně se dovídáme, že

¹⁶² Josef GELMI, Papežové... c. d., s. 221.

¹⁶³ Stanislav SOUSEDÍK, Filosofie v českých zemích mezi středověkem a osvícenstvím, 1. vyd., Praha, Vyšehrad, 1997, s. 244–245 a 284.

řeholníci a řeholnice jsou pro vlast mrtví a že kláštery odčerpávají státu poddané. Tato, jakož i jiné složky osvícenské kritiky mnišství, došla zvláštní pozornosti panovníků a jejich ministrů.

Práce Voltaira a Montesquieua, jakož i literární díla D. Diderota či dramatika Pierre Carlet de Marivauxe se dotýkala také úpadku řeholní kázně, odhalování pokrytectví a hamižnosti klášterních obyvatel. Mnohé řády vskutku podlely velkorysému životnímu stylu barokní doby, ve které se projevil také pokles kázně řádového kněžstva.¹⁶⁴ Podobné zlořády se nicméně vyskytovaly i mezi klérem světským a pak, podobně jako v případě smršti protimnišské kritiky 16. století, je možno spolu s J. Blackem říci, že: „Mnišství bylo další institucí starého režimu schopnou vstřebat kritiku.“¹⁶⁵

Podobně jako v 16. století nezůstali panovníci ani tentokrát stranou rozvíjející se společenské diskuse o smysluplnosti mnišství, tím spíš, že v ní tentokrát padaly více argumenty národohospodářské než citáty z Písma. Pohnutky korunovaných hlav k rušení klášterů můžeme rozdělit do tří hlavních skupin. Za prvé: majetek po takto zaniklých institucích bylo možno využít k financování církevní reformy, v našem případě k zahuštění farní sítě. Za druhé: podobný zásah bude ku prospěchu „národního“ hospodářství, neboť in potentio přibude pracovních sil a církevní, dosud málo produktivní majetek přejde do správy státu.

Třetí, pro státníky zvlášť důležitý okruh je čistě politický. Likvidace klášterů prospěje emancipaci státu na jakýchkoli zahraničních autoritách, zasáhne rovněž tradiční politický systém, neboť prelátům příslušel hlas na zemském sněmu – tato stavovská instituce tím dále ztratí na významu. Díky uprázdění řady rozlehlých komplexů budeme moci zvýšit počet vojenských objektů. K politickým motivům zařadíme ještě hypotézu o germanizačním charakteru klášterních redukcí v Čechách, kterou nalézáme v literatuře.¹⁶⁶

Uvedené důvody jsou ryze pragmatické. Rušení klášterů se v jejich kontextu jeví jako jeden z důležitých kroků k proměně církve, dříve suverénního partnera státu, v povolný nástroj světské moci.

¹⁶⁴ Jaroslav KADLEC, *Přehled...* c. d., s. 140–141.

¹⁶⁵ Jeremy BLACK, *Evropa...* c. d., s. 231.

¹⁶⁶ Karel BERÁNEK, Věra BERÁNKOVÁ, „Rušení klášterů v Čechách za Josefa II.“, in: *Pražské arcibiskupství 1344–1994. Sborník statí o jeho působení a významu v české zemi*, Praha, Zvon, 1994, s. 218.

Až dosud jsme se seznamovali s paletou myšlenkových i reálně politických zdrojů, z nichž vyvěrala proměna postoje k mnišství v katolické Evropě. Tyto zdroje byly ovšem záležitostí intelektuální, politické a církevní elity. Závěrem bychom se rádi pozastavili nad postojem prostého obyvatelstva a měšťanů.

V této souvislosti se musíme zastavit u termínu dechristianizace. Jde o teorii, podle níž zejména potridentský katolicismus vyčerpал během 18. století své síly, v důsledku čehož se v celé společnosti rozšířila náboženská vlažnost. Úsilí církve současně podlamovalo zpochybňování Zjevení osvícenskými intelektuály. Doklady svědčící ve prospěch dechristianizace byly zatím sbírány především pro oblast Francie. Podle historika Jeremyho Blacka jsou nicméně jak pro Francii, tak pro zbytek Evropy nedostatečné. Racionalistický skepticismus byl podle J. Blacka (i S. Sousedíka) jevem okrajovým. Lidové vrstvy zůstávaly u tradičních projevů zbožnosti. Nadále oblíbené byly poutě a rozvoj zažily nové kulty, především úcta k Nejsvětějšímu srdci Páně a k sv. Janu Nepomuckému. Životní energii si uchovaly oficiální protestantské církve provokované navíc řadou probuzeneckých hnutí jako je metodismus, pietismus či obnovená Jednota bratrská z Ochranova.¹⁶⁷

Náklonnost k tradičním formám projevení zbožnosti si uchoval také František Jan Vavák, sedlák a rychtář z Milčic na Nymbursku. Starobylé obřady vnímal jako doklad náboženské horlivosti předků a nutnou součást osobního prožívání křesťanského tajemství. V poměru ke svému selskému původu o sobě zanechal nezvykle mnoho informací; v kontextu venkovské společnosti tehdejších Čech byl ostatně naprosto výjimečnou osobností. Přesto se na něj, resp. na jeho životopisce historika Františka Kutnara obracíme s cílem poučit se o názorech venkovana na rušení klášterů. Vavákovo mínění je pro nás tím zajímavější, že v roce 1781 a 1784 navštívil klášter v Sedlci a pro rok 1806 víme o jeho prohlídce zrušeného kláštera na Zbraslavi.¹⁶⁸

Podle F. Kutnara Vavák v souvislosti s josefským rušením klášterů podlehl dobové argumentaci. V jeho zápiscích se dočteme, že řeholníci žijící za zdmi klauzury nebyli užiteční ostatní společnosti a že současně poklesla jejich mravnost a kázeň. Na druhé straně se Vavák o kláštorech vyjadřuje s úctou – jsou pro něj ozdobou a podporou víry. Na svých cestách se obdivuje církevním (i světským) památkám a lituje jejich špatného stavu. Ve shodě se svými celkově náboženskými

¹⁶⁷ Jeremy BLACK, *Evropa... c. d.*, s. 215–222.

¹⁶⁸ František KUTNAR, František Jan Vavák, Praha, Českomoravský kompas, 1941, s. 28 a 42.

viděním světa hodnotí zkázu klášterů jako důkaz všeobecného úpadku lidstva, jehož je svědkem všude kolem sebe.

Z náboženských reforem Josefa II. ovšem Vaváka nepochybně hlouběji zasáhl toleranční patent, neboť s donedávna tajnými evangelíky se musel potýkat coby představitel obecní samosprávy. Legalizaci jinověří, zákazy procesí a poutí, rušení klášterů a další státní zásahy do náboženství souhrnně interpretoval Boží trest seslaný na katolíky pro jejich malou víru a lhostejnost.¹⁶⁹ Je pozoruhodné, jak tento, jistě obecněji rozšířený postoj formulovaný křesťanem oné doby po věcné stránce zdánlivě podporuje teorii dechristianizace, zatímco svojí podstatou ji spolehlivě vyvrací.

Podlehl-li F. J. Vavák, muž disponující mezi tehdejšími českými venkovany patrně největším historickým a společenským rozhledem, „dobové argumentací“, můžeme bezpečně předpokládat, že k málo kritické recepci obecného, na konci 18. století již vyhraněně záporného vztahu k mnišství, byli náchylní také jeho sousedé a potažmo obyvatelstvo venkova jako celek. Radikální zásahy osvícenského státu do zaběhlé podoby života církve současníky (a nejen ty z venkova) nepochybně mátlly, ale pro české sedláky byl císař Josef v prvé radě nanejvýš milostivým ochráncem a podporovatelem jejich stavu.¹⁷⁰ Právě na venkově doznalo panovnickovo reformního úsilí nejpozitivnějšího ohlasu, o což se pochopitelně zasloužila hlavně likvidace člověčenství a další opatření související se zlepšením právního a sociálního postavení rolníků. Pro nás je zvláště důležité, že popularizaci všech těchto novot mezi venkovany z velké části uskutečnilo projosefsky orientované duchovenstvo včetně čerstvých absolventů generálních seminářů.¹⁷¹ Tito kněží mohli svým farníkům odpovídajícím způsobem vysvětlit rovněž převratné změny v oblasti církevní. Touto cestou (společně s vlivem tiskové kultury) snad alespoň zčásti vysvětlíme mlčení popř. vlažné ohlasy lidových kronikářů, u nichž na druhé straně musíme, ve shodě s výše uvedeným příkladem F. J. Vaváka, předpokládat přežívání barokního charakteru zbožnosti.

Další poznatky k otázce lidového postoje k redukci klášterů můžeme načerpat u Antonína Robka, který provedl analýzu většího počtu venkovských

¹⁶⁹ František KUTNAR, c. d., s. 84–87.

¹⁷⁰ František KUTNAR, c. d., s. 31. Panovník o tuto pověst mezi venkovany navíc vědomě usiloval.

¹⁷¹ Pavel BĚLINA, „Osvícenský absolutismus a jeho odraz v českých zemích, zvláště v městském prostředí“, in: Acta Universitatis Carolinae Philosophica et Historica 3-1989. Studia historica XXXVI. Historická úloha absolutní monarchie ve střední Evropě 17. – 18. století, red. Eduard Maur, I. vyd., Praha, Karolinum, 1990, s. 152.

kronik sepsaných koncem 18. století.¹⁷² Závěry, k nimž došel, jsou obtížně uchopitelné, neboť autor si místy protiřečí. V pasážích věnovaných pamětním zápisům o vyhlášení tolerančního patentu uvádí, že je jich překvapivě malý počet a že pro venkovany i kronikáře mezi nimi byla důležitější témata hospodářská a otázky související s jejich sociálním postavením a s přežitím během války.¹⁷³ Mimořádný význam náboženství v životě lidí, ale A. Robek na týchž stránkách podpírá, když vybírá z naopak početných zmínek o nepokojích při pohřbívání jinověrců na katolické hřbitovy. Hustý výskyt tohoto jevu vnímáme jako další nosný argument proti teorii dechristianizace, jakkoli násilnosti s ním spojené jsou selháním katolických věřících.

Rozpolcenost, s jakou A. Robek interpretuje zápisky lidových kronikářů o tématech souvisejících s církví, je snad daní normalizaci, během níž byla studie publikována a kdy zmínky o náboženském zanícení lidu nebyly vítány. Tato vada citované analýzy nás nicméně přivedla k analogii s dobou josefských reforem. Ani vláda Josefa II. charakterizovaná uvolněním cenzury nebyla prosta autocenzury. Společenská atmosféra nejspíš nebyla tak otevřená, jak bychom ji mohli vidět brýlemi moderního liberalismu. Nezapomínejme, že Josefovy vládní metody popisovali někteří současníci jako despotické¹⁷⁴, že lidový císař s nelibostí hleděl na každou iniciativu zdola¹⁷⁵ a že stovky jím vydaných nařízení vytvářely nepřehlednou situaci, kdy někteří zodpovědní úředníci nevěděli, co vlastně platí a tím menší byla jejich chuť odpovědnost přebírat. Obavy z postihu mezi úřednictvem způsobovaly, že i podružné otázky byly postupovány k rozhodnutí instancím co nejvyšším.¹⁷⁶

Autocenzury se domýšlíme při četbě vyjádření Martina Nováka z Dřínova nedaleko Slaného. Budiž řečeno, že kronikář M. Novák se o církevní reformy své doby velmi zajímal. Pro A. Robka je v příslušné kapitole korunním svědkem, neboť

¹⁷² Antonín ROBEK, *Lidové zdroje národního obrození*. Acta Universitatis Carolinae Philisophica et historica monographia XLVIII – 1973, Praha, Univerzita Karlova, 1974, 159 s.

¹⁷³ Antonín ROBEK, *Lidové zdroje...* c. d., s. 60 an.

¹⁷⁴ Již v roce 1778 se o Josefově pojetí vlády takto vyjádřil jeho bratr Petr Leopold. Adam WANDRUSZKA, „Leopold II.“, in: *Habsburkové. Životopisná encyklopedie*, ed. Brigitte Hamannová, 1. vyd., Praha, Brána – Knižní klub, 1996, s. 245.

¹⁷⁵ Pavel BĚLINA et al., *Velké dějiny...* c. d., s. 89.

¹⁷⁶ Jako příklad můžeme uvést anabázi nerozebraného nákladu publikace, kterou daly k jubileu svého kláštera tisknout benediktinky od Sv. Jiří na Pražském hradě. O dalším osudu knížek bylo nakonec rozhodnuto ve Vídni. Případ uvedl do literatury Ondřej BASTL, „Knihy a listiny zrušeného svatojiřského kláštera“, in: *Seminář a jeho hosté II. Sborník příspěvků k nedožitým 70. Narozeninám doc. dr. Rostislava Nového*, edd. Petr Kreuz, Vojtěch Šustek, Praha, Scriptorium, 2004, s. 187–223.

nezapomíná nejen na jezuity a další rušené kláštery, ale zaznamenává i zákaz procesí a mnišské žebroty, odpor proti pohřbívání v pytlich, zapovězení poplatků za křty, stanovení pevné výše štolného a vymizení desátků. V souvislosti se zánikem Tovaryšstva Ježíšova věnuje řádu delší zmínku, oceňuje jezuitskou vzdělanost i misijní činnost a nastalý zlom vysvětluje politikařením a především bohatstvím, které otcové z Tovaryšstva hromadili a nahromadili. Slova, jimiž výklad o jezuitech končí, svědčí o tom, že i k jeho uším dolehly dobové pomluvy: „Těž tu malou míru a váhu lehkou oni způsobili.“ O zrušení kláštera v Plasích však M. Novák zapsal: „Z těch nahoře jmenovaných kasírovaných klášterů jsem již svrchu ponavrhl, ale mí milí potomci, vy se tomu budete divit, obdivovat, že císař nedobře udělal, neboť jako v Plase byl jeden klášter, v kterém se 72 kněží vynacházelo a měli svý panství a mnoho statků...“ Napadlo by kronikáře předem u svých potomků předpokládat nepochopení pro císařovy zásahy, kdyby s pochybnostmi o jeho reformách neměl vlastní zkušenost?

Dříve než se vrátíme k F. Kutnarem vzpomenuté „dobové argumentaci“ a zamyslíme nad tím, jak se šířila mezi široké vrstvy obyvatelstva, všimněme si ohlasu osvícenských reforem a jmenovitě rušení klášterů v prostředí měst. Měšťané F. I. Ježek z Jindřichova Hradce, F. I. Dremsa z Pelhřimova a obyvatel Zbraslavi F. Vodrážka se ve svých kronikářských záznamech vyslovují proti zániku řeholních ústavů ve svém okolí. Tyto negativní reakce jsou v dosavadní literatuře vysvětlovány poukazem na ekonomickou a sociální funkci klášterů ve městech. Pro řemeslníky byly kláštery významným odběratelem jejich výrobků, pro nejchudší obyvatele institucí, od které mohli očekávat pomoc.¹⁷⁷ Sedlečtí cisterciáci zadávali své objednávky zpravidla řemeslníkům z Kutné Hory, popř. z Prahy, kde drželi dům.

Již jsme naznačili, že velký podíl na proměně obecného náhledu na mnichy, kláštery a celospolečenské dění měla tisková kultura. Noviny, letáky, knížky a hlavně cenově dostupné brožury, jejichž vznik a distribuci umožnilo uvolnění cenzury, zaplavily venkov a formovaly postoj poddaných k reformám. Omezením tiskového dohledu vytvořil Josef II. podmínky pro popularizaci nových poznatků, panovnických nařízení a pro svobodnější výměnu myšlenek, na druhé straně takto nejspíš vědomě směřoval k umenšení vlivu konzervativního duchovenstva na lidové

¹⁷⁷ Pavel BĚLINA, „Osvícenský absolutismus... c. d., s. 152. O odporu měšťanů k zakazování poutí a rušení náboženských bratrstev se zmiňuje Miroslav HROCH, Na prahu... c. d., s. 37–38.

vrstvy.¹⁷⁸ Tiskem šířená popularizace reforem sledovala obecné trendy a vůči mnišství byla nepřátelská. Její působení nebylo samoučelné, neboť mezi měšťanstvem i venkovany se řeholníci během předcházející barokní epochy těšili úctě. Velký zájem o kariéru řádového kněze trval v českých zemích po většinu 18. století.¹⁷⁹

Na příkladu Francie, kde po roce 1765 proběhla reforma klášterů spojená s výrazným snížením jejich celkového počtu, si můžeme ukázat, že dobová nechuť k mnišství nemusela s aktuálním úpadkem či rozkvětem této větve zasvěceného života přímo souviset. Vzpomenutá francouzská reforma z 60. let dodala zdejšímu mnišství nepochybně nových sil – v 80. letech došlo ke zvýšení zájmu o řádový noviciát. Nepříznivé stanovisko řady francouzských spisovatelů a periodik k monasticismu se ale pod dojmem tohoto úspěchu nezměnilo.¹⁸⁰

V dědičných zemích Domu rakouského se stal popudem ke vzniku mnoha polemických spisků a básní proti mnichům počátek josefského rušení klášterů. Ani v zahraničí vzniklé publikace jako „Bildgalerie kloesterliche Misbrauche“ nesoucí na titulní straně vydavatelské určení „Frankfurt und Leipzig 1784“ ale nepřekonalý nenávislnou dikci „Monachologie“, příručky představující mnišské řády jako zvlášť nebezpečný druh obtížného hmyzu. Její autorství je přičítáno Ignáci Bornovi.¹⁸¹

Máme-li výsledky naší cesty za kořeny stupňujících se protimnišských nálad během 18. století shrnout, musíme zdůraznit především dva mimocírkevní aspekty, a to pragmatické zájmy osvícenských vlád a proměnu myšlení intelektuálních a potažmo i mocenských elit ve smyslu autonomismu. Ten považujeme za klíč k neporozumění pro zasvěcený život ve sféře dobového myšlení. V církevní oblasti považujeme za potenciální zdroj tohoto nepochopení katolické osvícenství s jeho podstatnými rysy: jansenismem a antijeuitismem. Oba zmiňované jevy nicméně úzce souvisí také s postupnou emancipací katolických monarchů vůči Svatému stolci, tedy opět s politikou. Odkazy na soudobý úpadek mnišství považujeme v tomto kontextu za zveličený a k indoktrinaci zneužívaný argument.

¹⁷⁸ Ernst WANGERMAN, Vít Vlnas (doplňky), „Josef II.“, in: Habsburkové. Životopisná encyklopedie, ed. Brigitte Hamannová, 1. vyd., Praha, Brána – Knižní klub, 1996, s. 184.

¹⁷⁹ Eduard MAUR, c. d., s. 136–137.

¹⁸⁰ Jeremy BLACK, c. d., s. 231. Současnému čtenáři se zde podle našeho názoru nabízí srovnání s tím, jakým způsobem dnešní novináři již delší čas představují veřejnosti činnost památkářů.

¹⁸¹ Josef Haubelt pokládá za autora Monachologie Nicolause Podu působícího tehdy na báňské akademii v Báňské Štíavnici.

III. ZANIKÁNÍ SEDLECKÉHO KLÁŠTERA V KONTEXTU FORMOVÁNÍ KLÁŠTERNÍ REFORMY

„Ich Johann Reichknecht des heil. Cistercienser Ordens deren Uralter Klöster Sedlitz und Skalitz Abt bey St. Martin zu Kaurzim Probst, wieauch der O. [?] Kloster König Saal und Marien-Saal in Alt-Brünn Pater immediatus, dann diesel heil. Ordens durch Böhmen, Mähren und Ober- und Niederlausitz Visitator et Vicarius Generalis und in Königreich Böhme Prälatus, dann ich Heidenricus Winter p. t. Prior in Nahmen des ganzen Convents und Kloser zu Sedlitz ...“
Těmito slovy, tedy titulaturou opata Jana Reichknechta (1731–1753) začíná dokument stvrzující, že Johann Ramhofsky von Ramhofen¹⁸² zapůjčil sedleckému klášteru částku 7 000 zl.¹⁸³ Charakter události samotné a hlavně rok 1750, kdy k ní došlo, jsou pro další líčení vhodným symbolem.

Přestože výrazné a necitlivé zásahy do náboženského života jsou v obecném povědomí spojovány výlučně s osobností Josefa II., spadá počátek soustavné reformní činnosti habsburského státu v této oblasti už do sklonku 40. let 18. století.¹⁸⁴ Odpovědnost za stěží uhájené otcovské dědictví nutila Marii Terezii k provedení řady modernizačních kroků. Úspěch v očekávané budoucí válce s Pruskem a jeho spojenci předpokládal výkonnou armádu a to zase dostatek zdrojů ve státní pokladně. K lepším hospodářským výsledkům mělo napomoci snížení počtu zasvěcených svátek provedené po dohodě s papežem Benediktem XIV. v roce 1753. Při hledání nových zdrojů financí se na nejvyšších místech uvažovalo také o vnucených pronájmech klášterních statků, popř. o jejich vyvlastnění s tím, že by starost o výživu řeholníků převzal stát.¹⁸⁵

V Sedlci se po celý zbytek 50. let staví nový konvent, ale hotovost, jak známo, chybí. V roce 1754 se jedním z klášterních věřitelů stal Prokop Stixa, měšťan Starého Města pražského. Na 5% úrok půjčil cisterciákům 1 000 zl. Pražanů byl mezi sedleckými věřiteli nakonec velký počet. Přispěl k tomu jak prostý fakt, že

¹⁸² Jména zde uvádíme ve tvaru, v jakém se nacházejí v příslušném prameni.

¹⁸³ NA Praha, fond České gubernium – Publicum 1796–1805, inv. č. 2388, sign. 126/27, karton 4630. Také většina dalších podrobností z dějin sedleckého kláštera obsažených v této kapitole pochází z právě citovaného zdroje.

¹⁸⁴ Pavel BĚLINA et al., *Velké dějiny...* c. d., s. 72.

¹⁸⁵ Rudolf HURT, *Dějiny...* c. d., s. 243.

v hlavním městě bydlel sdostatek solventních osob, tak to, že sedlečtí v Praze od roku 1659 vlastnili dům a měli tu tedy zázemí. Od 38 různých obyvatelů pražských měst si naši cisterciáci do zániku svého kláštera vypůjčili celkem 129 612 zl. 29 kr.¹⁸⁶ Příznivce klášter nacházel i mezi měšťany Kutné Hory, což můžeme doložit transakcí z 24. dubna 1760, kdy sedleckým půjčil hofmistr zdejšího horního úřadu Johann Wenzel Mitis. Vydlužená částka měla hodnotu 1 500 zl., úrok byl stejný jako v předchozím případě.

Autoři tereziánských reforem usilovali o posílení monarchie prostřednictvím centralizace a byrokratizace její správy. Také na církvi požadovali zlevnění a současně zefektivnění jejího fungování. Sjednocování postihlo nejprve výchovu kněžského dorostu a přijatá opatření vyjadřovala nedůvěru státu k obtížně kontrolovatelnému klášternímu školství. Podle nařízení z roku 1754 se musel každý bohoslovec studující na klášterním učilišti podrobit přezkoušení na univerzitě.¹⁸⁷ Na pražském vysokém učení od konce 40. let slábla dosud dominantní pozice Tovaryšstva Ježíšova. Reformou univerzit si stát hodlal zajistit dostatek prakticky školeného úřednictva a v neposlední řadě vytlačit jezuity udržovanou aristotelsko-scholastickou filozofií, která byla myšlenkovou záštitou svébytného postavení církve ve státě.¹⁸⁸

Sedmiletá válka přivedla státní pokladnu do dalšího hlubokého propadu. Ještě v jejím průběhu byly proto zaváděny nové daně, jež mniši a jeptišky vnímali jako opatření zaměřená především proti nim. Ještě větší nechuť vzbudilo nařízení z počátku 60. let, podle něhož musely kláštery podávat pravidelná majetková příznání. Ta sloužila jako podklad pro vyměrování daní a různých příspěvků. Hospodařil-li klášter se ziskem, bylo jeho povinností odvést cca 3 % z tohoto přebytku jako příspěvek na zřizování nových far a kostelů.¹⁸⁹ Bratři ze Sedlce se sice topili v dlužích, ale dál si půjčovali. V roce 1762 vznikl klášteru závazek vůči farnosti v Nasavrcích na Chrudimsku.¹⁹⁰ O dva roky později se opat Freisauff zbavil odpovědnosti a utíkaje ze Sedlce odnesl s sebou „cennosti v hodnotě mnoha tisíc zlatých“.¹⁹¹ Klášterní dluhy ponechal na starosti řádové provincii. Ani po

¹⁸⁶ NA Praha, fond Česká státní účtárna, karton 282.

¹⁸⁷ Rudolf HURT, *Dějiny...* c. d., s. 238.

¹⁸⁸ Stanislav SOUSEDÍK, *Filosofie...* c. d., s. 262.

¹⁸⁹ Rudolf HURT, *Dějiny...* c. d., s. 245–246.

¹⁹⁰ V Čechách dnes existuje pět obcí nesoucích jméno Nasavrky. Pro Nasavrky na Chrudimsku svědčí skutečnost, že se v nich jako jediných nachází kostel.

¹⁹¹ Pavel ZAHRADNÍK, *Sedlec...* c. d., , nestránkovaný rukopis ve formátu .txt, „s. 66“.

zavedení administrace roku 1763 se ale sedlečtí nejspíš nemohli vyhnout novým půjčkám. Jejich dalšími věřiteli se stala farnost v jihomoravských Žarošicích¹⁹² (1767 a 1772) a cisterciácký klášter v Oseku (1768, 600 zl. rýn.).

Po míru ze saského Hubertusburgu nabraly hospodářské a sociální reformy v podunajské říši větší tempo. A probíhaly by ještě rychleji, kdyby Marie Terezie nedržela syna Josefa, jehož po manželově smrti roku 1765 jmenovala svým spoluvladařem, víceméně stranou naprosté většiny vnitropolitických rozhodnutí. Třetí nejmočnější politickou osobností soustátí byl státní kancléř F. A. hr. Kounic, velký stoupenec podřízení církve svrchovanosti neomezené moci panovníka. Závěrečná etapa vlády Marie Terezie byla mj. vyplněna mnoha opatřeními, jimiž vláda omezovala kláštery. Brzy po válce (1764) bylo zrušeno právo církevního azylu, které občas využívali vojenští sběhové. Nařízení schválená v roce 1767 de facto znemožnila, aby mohlo dojít k založení jakéhokoli nového řeholního domu.¹⁹³ V širší rovině státně církevní politiky se důležitým mezníkem stal rok 1769, kdy bylo ve Vídni při spojené česko-rakouské dvorské kanceláři ustaveno církevní oddělení v čele s Františkem Josefem Heinkem. Rozsáhlé pravomoci tohoto byrokratického pracoviště odpovídaly lombardské Giuntě Economale.¹⁹⁴

V roce 1770 stát stanovil, že spodní věkovou hranicí pro složení věčných řeholních slibů bude napříště 24. rok života. Opatření mělo zamezit noviciátům z ukvapenosti, a tak předcházet kázeňským excesům poškozujícím ve výsledku pověst duchovních osob. Čekání na splnění podmínky věku se pro žadatele o řeholní noviciát mohlo ještě protáhnout díky tomu, že některé kláštery měly počet svých členů pevně stanoven a nesměly ho zvyšovat. Tento numerus clausus platil např. pro zadlužené kláštery.¹⁹⁵ S prodlužováním mezidobí před vstupem do klauzury kynula státu naděje, že se pro tento „neužitečný“ způsob života bude do budoucna rozhodovat méně osob a že i díky tomu poroste počet ekonomicky aktivních obyvatel.

Šlo-li zákonodárci v předchozím případě o to, aby nastávající mniši a jeptišky byli plně srovnáni se svojí životní volbou a vedli zasvěcený život co

¹⁹² Obec se nachází poblíž Ždánic na Kyjovsku.

¹⁹³ Pavel Bělina et al., *Velké dějiny...* c. d., s. 75 an.

¹⁹⁴ Jaroslav KADLEC, *Přehled...* c. d., s. 154. Pro podrobné informace o počátcích reformní státně církevní politiky v habsburské monarchii viz úvodní Ferdinanda MAASSE „Zusammenfassende Darstellung“ in: *Der Josephinismus. Quellen zu seiner Geschichte in Österreich 1760–1790. Amtliche Dokumente aus dem Wiener Haus-, Hof- und Staatsarchiv*, I. Band. Ursprung und Wesen des Josephinismus, ed. Ferdinand Maass, Wien, Herold, 1951, s. 1–105.

¹⁹⁵ Franz MACHILEK, „Die Zisterzienser...“ c. d., s. 196.

nejspořádaněji, přišel po roce s nařízením, které dříve stanovený cíl naopak ohrožovalo. Zákaz klášterních vězení a podřízení řeholníků světským soudům označil tehdejší olomoucký biskup Maxmilián hr. Hamilton za cestu k rozvratu klášterní kázně. Předpokládal, že opati na své zpronevěřilé spolubratry nebudou raději vůbec žalovat, než aby jejich prohřešky vynášeli mimo společenství a obviňovali je před biskupem či civilními soudními úředníky.¹⁹⁶ Autorita představených za podobné situace pochopitelně slábla. V dalších nařízeních z roku 1771 se projevila národohospodářsky motivovaná nechuť nejvyšších míst k mezinárodnímu charakteru mnišství. V červenci se vláda vyslovila k těm, kteří uvažovali o vstupu do některého zahraničního kláštera, a stanovila maximální výši částky, kterou mohli adepti v dotyčném klášteře složit jako příspěvek na své doživotní zaopatření. V září byl opětovně zveřejněn zákaz vývozu hotových peněz i směnek mimo monarchii, přičemž adresátem nařízení byly především kláštery.¹⁹⁷ Roku 1772 bylo duchovním osobám pro jistotu zapovězeno vést formou směnky jakékoli peněžní transakce.¹⁹⁸

Celocírkevní zrušení Tovaryšstva Ježíšova roku 1773 nebylo pro řadu českých a moravských řeholníků-nejezuitů ani překvapením ani důvodem k truchlení. Do českých zemí dorazily svého času zprávy o rozpuštění jejich kolejí ve Francii v roce 1762 a co se nedůvěry a závisti vůči Tovaryšstvu týče, i ta u nás zakořenila. Např. pro velehradské cisterciáky byli jezuité spojenci biskupa Troyera, tj. ti, kteří je pomohli připravit o stará privilegia.¹⁹⁹ Byrokratický aparát podunajské monarchie stál před obrovským úkolem zajištění jezuitského majetku, který byl na základě reskriptu ze 17. září 1773 přidělen studijnímu fondu. Zkušenosti z této akce mohli úředníci do deseti let velmi dobře zúročit. Exjezuitům, kteří se rozhodli působit ve farní správě, byla vyměřena roční penze 400–600 zl. Ti, kteří to odmítli, museli vystačit s výživným od 50 do 300 zl. ročně. Stát se tedy, podobně jako za josefského rušení, snažil co největší počet vykořeněných řeholníků převést mezi světský farní klérus. Většina bývalých jezuitů se živila jako zpovědníci, kazatelé a

¹⁹⁶ Rudolf HURT, *Dějiny...* c. d., s. 239–241.

¹⁹⁷ Květa KULÍŘOVÁ, Rudolf SANDER, *Patenty. Katalog sbírky patentů Státního ústředního archivu v Praze (Inventáře a katalogy 2)*, Praha, Archivní správa ministerstva vnitra, 1956, s. 172, dokumenty č. 1823 a 1825.

¹⁹⁸ Rudolf HURT, *Dějiny...* c. d., s. 241.

¹⁹⁹ Rudolf HURT, *Dějiny...* c. d., s. 247.

učitelé. Vypořádání řádového majetku dostala na starosti speciální komise vedená Františkem Antonínem hr. Nosticem. Pracovala v letech 1773–1778.²⁰⁰

Kola církevně reformního úsilí vídeňského a nejen vídeňského dvora se s pádem jezuitů nezastavila. V roce velkého nevolnického povstání vláda oznámila, že ruší samostatné provinciální pokladny jednotlivých řeholních řádů. Provinciální ekonomové se měli při hospodaření s jim svěřenými prostředky nadále řídit podle státem stanovených směrnic.²⁰¹ Rovněž bylo stanoveno, že jednotlivými řády zajišťovaná soukromá teologická učiliště mají o své činnosti vyhotovovat shrnující zprávy a každoročně je zasílat vedení teologické fakulty v Praze. V roce 1776 bylo klášterům ve stejné souvislosti důrazně doporučeno, aby při výuce církevního práva používaly novou učebnici osvícenského kanonisty Paula Josepha ryt. Rieggera. Z dějin sedleckého kláštera se nám k roku 1775 dochoval následující střípek: Kateřina rozená Ramhofenová, podle všeho dědička Johanna Ramhofského von Ramhofen, převedla svoji pohledávku na generála kavalérie Bernarda J. von Grösnera. Do doby o tři roky mladší je datována jedna z posledních klášterních půjček. Věřitelem se stal Johann Wenzel Stowasser. Zapůjčených 200 zl. bylo zatíženo úrokem ve výši 4 %. Finanční situace Sedlce byla probírána na provinciální kapitule konané koncem listopadu 1779. Ostatní cisterciácké kláštery se na ní zavázaly, že zadluženému konventu při Kutné Hoře poskytnou další výpomoc.²⁰²

O rok později zemřela císařovna Marie Terezie. S odchodem matky se z Josefova bezprostředního okolí vytratily intimnější lidské vztahy. Císařův důvěrník, bratr Leopold, spravoval vzdálené Toskánsko. Svým ministrům Josef důvěřoval omezeně. Tempo svého běžného pracovního dne zvolil tak, aby mohl maximum přicházející agendy vyřídit osobně. Blaho státu a poddaných se mu stalo posedlostí. Už v prvním týdnu samostatné vlády vydal také nařízení adresované řeholním novicům. Patent zveřejněný v Praze 9. prosince 1780 novicům zakazoval, aby klášteru, do něhož vstupují, odkazovali částky vyšší než dříve stanovených 1 500 zl. Opatření bylo publikováno rovněž na v Rakouském Slezsku a na

²⁰⁰ Ivana ČORNEJOVÁ, *Tovaryšstvo Ježíšovo... c. d.*, s. 213–217. Osudy a preferencemi exjezuitů se ve své disertaci nedávno zabýval Jaroslav ŠOTOLA. Týž, *Zrušení jezuitského řádu v Českých zemích: kolektivní biografie bývalé elity (1773–1800)*, disertační práce na Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2005, 286 s.

²⁰¹ Květa KULÍŘOVÁ, Rudolf SANDER, *Patenty... c. d.*, s. 181, dokumenty č. 1927 a 1928.

²⁰² Pavel ZAHRADNÍK, *Sedlec... c. d.*, nestránkovaný rukopis ve formátu .txt, „s. 69“.

Moravě.²⁰³ Charakter patentu nás odkazuje spíše k vládě Marie Terezie. Dříve než do roka Josef II. dokázal, že jeho ambice stran klášterní reformy jsou mnohem větší.

Po dalším čtvrtroce, konkrétně patentem z 24. března 1781, klášterům zakázal udržovat spojení s duchovními mimo monarchii, cestovat o své vůli do Říma a dovážet do země liturgické knihy. Současně řeholníkům zapověděl jmenování jakýchkoli cizích duchovních do řádových funkcí.²⁰⁴ Kláštery na území podunajské říše měly podléhat jen domácím provinciálům a potažmo příslušným biskupům. V říjnu téhož roku nařídil Josef II. toleranci pro křesťany luteránského, kalvínského a řecko-pravoslavného vyznání a v listopadu zrušil tzv. člověčenství poddaných. Koncem října dospěl, mj. pod dojmem stížnosti dvou mnichů z kartouzy v Mauerbachu, k zásadnímu rozhodnutí o rozsáhlém rušení klášterů. O měsíc mladší patent nesoucí datum 29. listopadu 1781 se stal východiskem všech dalších právních aktů, na jejichž podkladě byly „neužitečné“ řeholní domy po celá 80. léta rušeny. Sedlecký klášter byl ohrožen dvojnásob: poprvé pro svůj rozjímavý charakter a podruhé kvůli vysokému zadlužení. Jeho představení se ale nevzdávali. Vzhledem k nástupu nového panovníka požádali ve Vídni o potvrzení stávajících privilegií. Konfirmační žádost podali někdy před 7. lednem 1782.²⁰⁵

Na začátku roku 1782 se panovnickou vůlí podložená redukce klášterů začala uskutečňovat. Dvorským dekretem z 12. ledna bylo nařízeno zrušit řeholní domy kartuziánů, kamaldulských, karmelitek, klarisek, kapucínek a františkánek. V Čechách byl dekret zveřejněn 16. ledna. Další dvorský dekret, tentokrát ze 4. února, mj. stanovil pětíměsíční lhůtu pro setrvání řeholnic i služebnictva ve zrušeném klášteře.²⁰⁶ Koncem března přicestoval do Vídně papež Pius VI.; pro cestu se rozhodl už na podzim minulého roku. Hlavním motivem tohoto mimořádného kroku byla patrně obava Svatého stolce z úplného odloučení Vídně od Říma. Papež chtěl osobní intervencí rovněž otupit hrot Josefovy klášterní reformy. V tomto bodě neuspěl. Císař prostředky po zrušených klášterech

²⁰³ Květa KULÍŘOVÁ, Rudolf SANDER, *Patenty... c. d.*, s. 188, dokumenty č. 2004, 2005 a 2006.

²⁰⁴ Květa KULÍŘOVÁ, Rudolf SANDER, *Patenty... c. d.*, s. 189, dokument č. 2013.

²⁰⁵ Jan KAHUDA, *Panovnické konfirmace privilegií vybraných českých klášterů v 18. století*, diplomová práce Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, Praha 1999, s. 66–69. Badatel výsledky této práce již publikoval: TÝŽ, „Panovnické konfirmace privilegií českých klášterů v 18. století“, in: *Paginae historiae* 9, s. 30–70.

²⁰⁶ Karel BERÁNEK, Věra BERÁNKOVÁ, „Rušení... c. d.“, s. 212 an. Většina dalších zmínek o rušení konkrétních řeholních domů v Čechách je převzata z citované studie.

potřeboval k uskutečnění širší církevní reformy, především ke značnému zvýšení počtu far a lokálií a k vybavování nových biskupství.

Dne 8. března 1782 byl publikován dvorský, českému zemskému guberniu adresovaný dekret nařizující zrušení šesti ženských klášterů. Šlo o konventy sester premonstrátek v Doksanech a Chotěšově, o starobylý klášter benediktinek při kostele sv. Jiří na Pražském hradě, o staroměstské dominikánky od Sv. Anny a společenství magdalenitek v Mostě. Dekret se konečně zmiňoval také o celestinkách z Nového Města pražského. Na základě jiného dokumentu zanikly téhož roku ještě kláštery klarisek v Chebu a Českém Krumlově a řeholní dům magdalenitek v Zahražanech u Mostu. Likvidace kláštera novoměstských celestinek zahájená 25. března 1782 nepřímo souvisela také se sedleckými cisterciáky, neboť sestry celestinky jim svého času půjčily 12 000 zl. Byla jen otázka času, kdy se stát, resp. český náboženský fond o tuto částku jménem „dědice“ přihlásí.

Rozbíhající se klášterní reforma nenechala pochopitelně v klidu ani ostatní z početného zástupu sedleckých věřitelů. První kroky některých z nich směřovaly alespoň k tomu, aby od představených sedlecko-skalického opatství získali písemné potvrzení o tom, že jim Sedlec skutečně dluží. Z července 1782 se nám dochoval podobný dokument podepsaný proboštem kláštera Ferdinandem Hausou, který se vztahuje k 22 let staré pohledávce J. W. Mitise. Akceptantkou je Anna Mitisová. Na podzim se sedleckým připomněli také z Nasavrku. Probošta F. Hausu přitom nezaměstnávala jen tato jednotlivá podání. Dne 8. října 1782 dokončil šestistránkový, císaři adresovaný elaborát shrnující pohledávky zrušených klášterů vůči Sedlci.

Výše sedleckých dluhů se od sklonku roku stala předmětem korespondence mezi guberniem, úřad zemských desek a fiskálním úřadem. Byrokratickou komunikaci zahájil vysoký dekret z 13. listopadu 1782, v němž gubernium požádalo úředníky spravující zemské desky o vypracování výtahu veškerých sedleckých aktiv. Extrakt byl hotov 9. ledna 1783 a o devět dnů později zaknihován na podatelně gubernia. Už o týden později si odtud napsali o další informace. Tentokrát se měli úředníci desk zemských zaměřit na klášterní pasiva a sedlecké dluhy vůči dalším, již zrušeným klášterům. Nový elaborát byl dokončen 18. března a za další tři dny byl k dispozici na guberniu. V uplynulém čase, konkrétně 20. února 1783, stačilo gubernium zrušit konvent theatinů v Praze na Malé Straně.

Seznam pohledávek zrušených klášterů vůči opatství v Sedlci poskytlo gubernium na konci května pracovníkům fiskálního úřadu.²⁰⁷

Do tohoto řehování úředního šimla doléhalo čím dál hlasitěji švitoření sboru klášterních věřitelů, z nichž někteří se během roku 1783 obraceli už přímo na gubernium, popř. na fiskální úřad. Ostatně z činnosti guberniální duchovní komise bylo patrné, že letos jsou na řadě kláštery mužské. V červnu zamířila likvidační komise do servitského kláštera Na Slupi²⁰⁸ a na začátku srpna byl pro dluhy zrušen klášter křižovníků s červeným srdcem (cyriaků) na Starém Městě pražském.

Dne 20. března 1783 vzniklo guberniu adresované podání ve věci 6 000 zl., které cisterciákům svého času půjčil Dr. Tomáš Siegert z Prahy. Původní věřitel byl v té době už nejspíš po smrti a peněz se domáhali jeho dědicové. Gubernium sice obratem vydalo pokyn, v němž úředníkům Krajskému úřadu v Čáslavi nařizovalo pohnout klášter k placení, ale trvalo další měsíc, než byla instrukce do Čáslavi odeslána. Koncem listopadu 1783 se Siegertovi dědicové obrátili na gubernium znovu prostřednictvím svého právního zástupce JUD. Michaela Polaczka. Zajímavé je, že právník Polaczek přijal ve stejné době také zastupování sedlecké věřitelky Anny Mitisové. Jejím jménem psal žádost guberniu 8. prosince téhož roku.

Johann Wenzel Stowasser, který cisterciákům půjčil před pěti lety 200 zl., si v květnu 1783 vyžádal v Sedlci potvrzení. Byl to patrně obezřetný muž, o čemž svědčí jak to, že o navrácení svých peněz začal usilovat už v září 1781, tak okolnost, že převor Hausa a podpřevor Eustachius John se mu nyní za dluh zaručovali statkem Krchleby. Během léta se klášteru ozvali další věřitelé. V polovině června požádal o potvrzení pohledávky pražský měšťan P. Stixa. Nejspíš v červenci se na F. Hausu obrátili Barbora Stinglinová, Fridrich Sitte a Karl Bartl. Probošt o jejich nárocích spravil čáslavský krajský úřad a ten informaci do týdne postoupil guberniu.

Na příkladu P. Stixy z Prahy a Mons. M. Hajka z Nasavrku si můžeme připomenout, že vymáhání dluhu se na straně věřitelů neobešlo bez námahy a dalších výloh. Poté, co obdržel potvrzení z kláštera, připravil P. Stixa žádost určenou fiskálnímu úřadu. Musel tedy zaplatit kolkovné a možná i služby některého

²⁰⁷ Elaborát pro fiskální úřad nese datum 29. března 1783, ale podle kancelářské poznámky byl vypraven až po dvou měsících, 30. května.

²⁰⁸ Ke zrušení kláštera servitů v Praze Na Slupi došlo konkrétně 17. června 1783. Markéta SEMERÁDOVÁ, Hudba u kostela sv. Michaela Archanděla na Starém Městě pražském se zaměřením na dílo P. Kajetána Vogla, OSM, diplomová práce na Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, Praha 1998, s. 119.

právnicka. Aby svoji žádost řádně doložil, nezbyvalo mu, než v srpnu oslovit ještě úřad desk zemských a pořídit si opisy zápisů v příslušných kvaternech. Mons. Hajek podal svoji žádost na „Fiskalamt“ počátkem července. O měsíc později sdělil úřad guberniu, že Hajkova pohledávka byla doložena a může být vyplacena. Provedení finančního vypořádání nařídilo gubernium Krajskému úřadu v Čáslavi koncem srpna 1783. K platbě nejspíš došlo, neboť úřadování v této věci již nepokračovalo.

Mimo žádostí a zpráv týkajících se sedleckých věřitelů se na guberniu stále zabývali také budoucností kláštera jako takového. Počátkem srpna 1783 byla dohotovena shrnující zpráva o „úpadku“ sedleckého kláštera, kterou 14. srpna odeslali císaři. Elaborát nepochybně zanechal dojem, neboť v polovině září odešel z Prahy do Čáslavi pokyn, aby krajští úředníci vypracovali popis klášterního areálu a posoudili, zda se zdejší budovy hodí pro zřízení skladiště. Už o deset dní později, 25. září, měli na guberniu odpověď. Krátce před tím než byl doručen, došlo na pražském guberniu k důležitému jednání. Dne 23. září 1783 zde zasedla Komise pro dluhy sedleckého kláštera – „Sedletzer Schulden Weesen Commihsion“. Předsedal jí plukovník Burggrafen a dalšími členy byli guberniální rada Filip hr. Clary, dvorní rada von Hoyer a guberniální rada Herrman. Zástupcem kláštera byl právník Johann Nepomuk Vignet vybavený za tímto účelem plnou mocí od probošta F. Hausy.

Komise byla ustavena díky iniciativě Pražana Salaby, jemuž cisterciáci ze Sedlce dlužili 4 100 zl. Podnikavý Salaba se spojil se několika dalšími sedleckými věřiteli z Prahy a společně naléhali na gubernium, aby jejich požadavky pomohlo uspokojit. Ústy Dr. Vigneta cisterciáci navrhli, že Salabovu pohledávku uhradí ve dvou nejbližších svatohavelských termínech: letos 2 100 zl. a na sv. Havla 1784 zbytek. Návrh byl přijat, ale vypořádání proběhlo jen z poloviny, neboť v říjnu 1784 podléhalo sedlecké jmění už jinému režimu. Zbývajících 2 000 zl. se Salaba dočkal teprve roku 1796. Stejně dopadli mnozí z těch, kteří se na gubernium obrátili spolu s ním. Byl mezi nimi i nám známý Prokop Stixa, jemuž sedlečtí v nejbližší době splatili alespoň 200 zl. Zbýlých osm set mu, popř. jeho dědicům vyplatila administrace klášterních statků až po dalších 13 letech čekání.

Salabou zorganizovaná hromadná akce pražských věřitelů Sedlec a jeho dluhy nepříjemně zviditelnila. Probošt F. Hausa vypracoval dva dny před jednáním komise sedmistránkový elaborát obsahující návrh na postupné splácení dluhů. V úvodu věřitelům připomenul, že klášter je momentálně insolventní, neboť jeho závazky převyšují o bezmála 222 000 zl. celkovou hodnotu sedleckého panství

uvedenou v zemských deskách (190 400 zl.). Z činnosti samotné dlužní komise vznikl delší protokol a kratší nota. Vše včetně Hausova návrhu na postupné splácení pohledávek bylo postoupeno duchovní komisi gubernia. Materiál vzniklý díky Salabově případu pohnul úředníky duchovní komise k vypracování nové zprávy pro císaře. Její koncept nese datum 26. září, vypravena byla 4. října. Od 10. října se v byrokratické korespondenci setkáváme s návrhem na vojenské využití sedleckého kláštera.

Tato okolnost nepřímo dokládá tvrzení archiváře Pavla Zahradníka, který v rešerši pro stavebně historický průzkum kláštera doslova uvádí: „Guberniálním dekretem z 8. října 1783 bylo oznámeno, že císař klášter zrušil...“²⁰⁹ Informaci P. Zahradník získal nejspíš z fondu Řád cisterciáků Osek ve Státním oblastním archivu v Litoměřicích, o němž se zmiňuje vzápětí. Nám se podobný dokument v materiálech gubernia najít nepodařilo. Rady si prozatím nevíme ani s tím, že dostupné publikace o klášteře v Sedlci kladou zrušení ústavu k 24. říjnu. Tato tradice nejspíš souvisí s údajem v Pamětech Františka Martina Pelcla, který zrušení sedleckého kláštera „pro dluhy“ datuje právě takto.²¹⁰

Údaj P. Zahradníka, tj. datování klíčového rozhodnutí o zrušení kláštera už na přelom září a října 1783 potvrzuje rovněž úvodní formulace odpovědi, kterou moravské gubernium adresovalo 12. listopadu kolegům do Prahy: „Gleich bei Erhaltung dero beliebtsamen Missiv vom dato 26. September und Erhalt vom 8. Oktober d. J. in Betref des aufzuhebenden Cisterzienser Klosters Sedletz in Böhheim hat man...“ Pražské gubernium tedy psalo do Brna o „zanikajícím“ klášteře už 26. září. Díky Pavlu Zahradníkovi víme, kdy české gubernium likvidaci sedleckého ústavu zveřejnilo. Kdy ale padlo rozhodnutí Josefa II. ve Vídni? Mohlo by se zdát, že správnou odpovědí je 18. září 1783. Tento údaj jsme totiž v souvislosti se zrušením sedleckého kláštera našli v dobové statistické příručce *Materialien zur alten und neuen Statistik von Böhmen*.²¹¹ I tentokrát jde ale o datum jakési dílčí publikace. Z dokumentu, jímž Jan Rudolf hr. Chotek, představený Česko-rakouské dvorské kanceláře ve Vídni, udílí českému zemskému guberniu pokyny v této věci, ale vyplývá, že nejvyšší rozhodnutí padlo ještě dříve.

²⁰⁹ Pavel ZAHRADNÍK, Sedlec... c. d., nestránkovaný rukopis ve formátu .txt, „s. 69“.

²¹⁰ František Martin PELCL, *Paměti*, přel. a ed. Jan Pán, předmluvu napsal Jiří Černý, 2. vyd., Praha, Státní nakladatelství literatury, hudby a umění, 1956, s. 53.

²¹¹ *MATERIALIEN zur alten und neuen Statistik von Böhmen*, IV. Heft, (hg.) J. A. von Riegger, Prag–Leipzig. Kaspar Widtmann, 1787, s. 723. Za upozornění na tento pramen děkuji PhDr. Ondřeji Bastlovi.

Chotkův list datovaný mimochodem právě 18. září začíná takto: „In Aufsehung des verschuldeten dasigen Cisterzienser Stifts zu Sedletz haben k. k. Maj. auf dessen Gericht vom 8ten Aug. a. c. resolwieret, dass solches ohne weiteren aufgehoben...“²¹² Hledaným datem je tedy 8. srpen 1783.

Chotkův list obsahuje ještě další informace, které byly nejspíš právě odsud převzaty do guberniálního dekretu z 8. října objeveného P. Zahradníkem. Dovídáme se, že kvůli uspokojení věřitelů má být majetek kláštera převeden na česko-moravskou řádovou provincii. Guberniu se rovněž ukládá, aby v součinnosti s místním c. k. vrchním vojenským velitelstvím (K. k. General-Militärkomando) zjistilo, zda jsou sedlecké budovy vhodné pro ubytování vojska. List končí poznámkou, že příslušné vojenské velitelství bude o věci uvědomeno samostatně prostřednictvím c. k. dvorské válečné rady.

Jelikož se nám doposud nepodařilo objevit likvidační protokol sedleckého kláštera, můžeme o jeho komisionálním rušení na místě samém říci jen to, co je v literatuře řečeno na základě případů jiných. Neznáme ani datum. Hlavní role patrně, podobně jako u jiných mimopražských ústavů, připadla krajským úředníkům.²¹³ Likvidační komise tedy do Sedlce dorazila pravděpodobně z Čáslavi. Po příjezdu bylo veškeré osazenstvo, tj. nejen řeholníci a případní sloužící, ale i další klášterní zaměstnanci z okolních domků: zahradník, kočí, prادلena, důchodní a jeho písař, správce statku a možná i pivovarský sládek, shromážděni na jedno místo a snad šetrně seznámeni s panovnickým rozhodnutím. Na místě likvidačních komisařů bychom pro tento účel volili letní refektář v přízemí nového konventu. Zamlouval by se nám jak pro dostatečnou rozlehlost, tak pro oficiózní obrazovou výzdobu – ze stěn tu shlížely portréty panovníků, papežů a sedleckých opatů. Obrazy Josefa II. tu byly dokonce dva.²¹⁴

Oznámení o zrušení muselo být podle příslušné instrukce doplněno protokolárním zápisem, který měl představený kláštera potvrdit svým podpisem. V našem případě se to týkalo probošta Ferdinanda Hausy, ovšem je možné, že k písemnému projevení souhlasu byli vyzváni i ostatních 16 bratří: Theodoricus Stiepani, Florianus Hladky, Hermanus Schadek, Mauritius Sauerwein, Achatius

²¹² NA Praha, fond České gubernium – Publicum 1786–1795, inv. č. 2259, sign. 145/90, karton 2724.

²¹³ Rudolf SANDER, „České zemské gubernium a církevní záležitosti v době josefinské“, in: Sborník archivních prací XLV, 1995, 1, s. 87 an.

²¹⁴ SOkA Kutná Hora, fond Archiv města Kutné Hory, listina č. 20693/A, Inventáře, odhadní a licitační protokoly zrušeného kláštera sedleckého.

Rozwarzil, Blasius Megstrik, Dionisius Kauba, Erasmus Krniowsky, Georgius Jandera, Hilarius Clement, Antonius Strnad, Edmundus Koczaurek, Robertus Nowotny, Josephus Bratranek, Urbanus Devehii a Stepanus Scholtz. Kopie likvidačních protokolů se prostřednictvím guberniální duchovní komise zasílaly dvorské kanceláři ve Vídni. Zajímavé je, že se mezi posledními sedleckými mnichy neshledáváme s Eustachiem Johnem, jehož přítomnost máme díky potvrzením pro věřitele doloženu k letům 1777 a 1783. Snad patřil mezi oněch 31 bratří, jimž byla po roce 1764 vyhrazena místa v jiných cisterciáckých kláštorech.²¹⁵ V Sedlci zůstával nejspíš pro své organizační schopnosti či jiné znalosti, jimiž pomáhal při správě a oddlužování kláštera. V květnu 1783 zastával významnou pozici podpřevora. Po zrušení kláštera se asi odebral ke konventu, k němuž oficiálně příslušel.

Zvláštní přísahou zavazoval vedoucí likvidační komisař ty, kteří dosud pečovali o movitý i nemovitý majetek kláštera či odpovídali za finanční hotovost. Meritem přísahy byl slib, že dotyční při nastávající inventarizaci nic nezamlčí. V Sedlci ji, jak předpokládáme, složili přinejmenším probošt Hausa a pokladník Johann Anton Wildan²¹⁶, popř. důchodní a správce statku. Dalšími úkoly komise bylo převzetí všech klíčů, inventarizace a zapečetění místností, které nebyly nutné k běžnému provozu. Z místností nového konventu postihlo uzavření přinejmenším čtyři místnosti v patře: colocutorium, depozitář, archiv a knihovnu. V přízemí situovaný „Provisorat“, podle všeho kancelář provizorního představeného s titulem probošta, zůstával asi v provozu, neboť právě tam mohli úředníci najít vhodné podmínky a nezbytné písemnosti pro práci na inventářích, jejichž vyhotovení jim instrukce rovněž ukládaly. Také inventáře měly být v kopii poskytnuty Vídni. Inventarizace kláštera byla i v několika lidech náročný úkol, který mohl zabrat třeba celý týden. Tak dlouho to alespoň trvalo, když se počátkem roku 1782 likvidovala kartouza ve Valdicích.²¹⁷

²¹⁵ O Johnově příslušnosti k společenstvu cisterciáků v Sedlci nepřímě svědčí, že jeho patron – Eustach – patří mezi XIV svatých pomocníků, jejichž kult byl pěstován právě v Sedlci. Totéž je možno říci o již zmíněných bratrech: Hladkém (sv. Florián), Rozvařilovi (sv. Achátius), Mejstříkovi (sv. Blažej), Kaubovi či Koubovi (sv. Diviš), Krniovském (sv. Erasmus) a Janderovi (sv. Jíří). Jména řeholníků Novotného, Devehiiho a Scholtze odkazují pravděpodobně k cisterciáckým světcům Robertovi z Molesme, papeži Urbanovi IV. a Štěpánu Hardingovi.

²¹⁶ Zmínku o funkci pokladníka („Cashier“) a jméno jejího vykonavatele máme k dispozici opět díky pramenům souvisejícím se klášterními dluhy.

²¹⁷ Rudolf SANDER, „České zemské gubernium... c. d., s. 90. Práce na inventarizaci valdického kláštera trvaly od 29. ledna, prvního dne likvidace, až do 4. února 1783.

Byla-li sedlecká likvidační komise vskutku složena z pracovníků Krajského úřadu v Čáslavi, mohli při inventarizaci navázat na rešerši o rozsahu a stavu klášterních budov, kterou v září zpracovali pro gubernium. Předem věděli, že kromě 50 místností nového konventu a velechrámu P. Marie a sv. Jana Křtitele budou muset projít starý konvent a staré opatství s kostelem sv. Filipa a Jakuba. Skupina budov souvisejících s kostelem svatých apoštolů byla stejně jako svatyně sama ve špatném technickém stavu.²¹⁸ Navzdory tomu bylo ve starém konventu obydleno 9 z celkem 29 místností a ve starém opatství 6 z 10; opatství mělo ještě zimní a letní jídelnu. Jelikož se sepisoval nejen majetek kláštera, ale i drobný osobní majetek řeholníků, museli kancelisté navštívit i cely šesti bratří, kteří bydleli ve starém konventu. Je zarážející, že mniši byli rozděleni, že šest profesů žilo v přízemí starého a zbylých 12 v celách v patře nového konventu. Součet 18 nepřímo potvrzuje, že ještě koncem září 1783²¹⁹ přebýval v Sedlci Eustachius John. Je možné, že mniši obývající starý konvent zůstali jednoduše věrni svým celám, do nichž se před dokončením nového konventu nastěhovali. Ten mimochodem zcela dostavěn nebyl – další práce vyžadovalo přinejmenším devět místností v přízemí.

Za normálních okolností by likvidační komise na závěr své činnosti iniciovala prostřednictvím duchovní komise gubernia předání klášterního majetku administraci státních statků a péči o bývalé řeholníky převedla na dvorskou komoru.²²⁰ Císařské rozhodnutí publikované dekretem gubernia z 8. října ale definitivní zrušení kláštera de facto odkládalo až do uspokojení věřitelů. Všem zasvěceným bylo jasné, že vypořádání sedleckých dluhů si vyžádá obrovskou, roky trvající agendu. Panovník nejspíš nechtěl podobným břemenem zatížit vlastní úředníky, a tak úkol přehrál na všechny české a moravské cisterciáky, resp. na jejich společného představeného – vizitátora provincie. Stát do budoucna usiloval spíše o roli dohlížitele oddlužení, což beztak znamenalo přijímat se nová a nová věřitelská podání, evidovat podklady k nim a pravidelně komunikovat se zástupcem řádu. Za takto nastavené situace se české gubernium již citovaným missivem z 26. září 1783 obrátilo na moravské gubernium v Brně s tím, aby zdejší úředníci zaúkolovali velehradského opata a současně řádového vizitátora Filipa Zuriho. Z titulu své

²¹⁸ Kostel byl v roce 1817 stržen.

²¹⁹ Popsání klášterních budov vypracované čáslavskými úředníky pro gubernium bylo dohotoveno 22. září 1783. NA Praha, fond České gubernium – Publicum 1796–1805, inv. č. 2388, sign. 126/27, karton 4630.

²²⁰ Rudolf SANDER, „České zemské gubernium... c. d., s. 88.

funkce měl navrhnout rozdělení sedleckých mnichů do ostatních řádových klášterů, převzít aktiva i pasiva kláštera a vyšetřit vzájemné pohledávky dalších českých a moravských cisterciáckých klášterů vůči Sedlci.

Brzy po obdržení těchto úkolů odcestoval Zuri do Prahy, aby vyšetřil sedlecké dluhy mezi zdejšími kláštery. České gubernium ho zatím v Brně upomínalo o plán na rozdělení konventu, který ani 12. listopadu nebyl ještě k dispozici. Zuriho pobyt v hlavním městě království se patrně protáhl až do této doby. Opat plán nakonec jistě vypracoval; jeho podobu známe jen zprostředkovaně. Do vlastního, dobře hospodařícího kláštera byl velehradský opat připraven přijmout pět bratří ze Sedlce včetně F. Hausy. Zbývající řeholníky navrhl rovnoměrně rozeslat do Plas (2), Oseka (2), Žďáru (3), Zlaté Koruny (2), Vyššího Brodu (2) a na Zbraslav (1). Uvědomme si, že se stále pohybujeme na přelomu let 1783 a 1784, kdy měl podobný plán ještě opodstatnění. Koncem října 1784 dostihne klášterní reforma cisterciáky ve Žďáru nad Sázavou o měsíc poté bude zrušen i Velehrad. Plasy, Zlatá Koruna a Zbraslav byly během roku 1785 rovněž zrušeny.

Budeme-li dění na sklonku roku 1783 nahlížet očima státního zájmu, zjistíme, že nejpozději od poloviny října podnikalo gubernium kroky s cílem vyřešit, zda se klášter hodí pro armádu. S tímto dotazem oslovila Praha opět Krajský úřad v Čáslavi; o expertízu bylo počátkem listopadu požádáno i vrchní vojenské velitelství. Ze záříjového šetření krajských úředníků zaměřeného na posouzení druhotného využití kláštera jako skladiště vyplynulo stanovisko zamítavé. Klášterní areál se pro takový účel nehodil pro velkou vlhkost ve starém i novém konventu a kvůli nedostatečné výměře ostatních místností. Vojenské využití čáslavští patrně rovněž nedoporučili. Koncem roku 1783 bylo tedy zodpovědným představitelům nejspíš známo, že ubytování vojska v Sedlci není vhodné řešení.

Tomuto konstatování odpovídá krátký list nejvyššího kancléře Leopolda hr. Kolowrat-Krakowského určený českému zemskému guberniu a datovaný ve Vídni 8. ledna 1784. V dokumentu se opakují formulace obsažené v Chotkově listu guberniu z 18. září 1783 a pocházející podle všeho ze znění císařova rozhodnutí z počátku srpna. Panovník zjevně už tehdy pamatoval na možnost, že Sedlec nebude místem způsobilým pro pobyt jeho vojáků. Za takových okolností má být zjištěno, zda některý jiný cisterciácký klášter česko-moravské provincie nedisponuje budovami vhodnějšími. Pokud by se ukázalo, že ano, měli se patrně řeholníci z tohoto kláštera přestěhovat do Sedlce, zatímco jejich uvolněné ubikace by

obdržela armáda. Tento plán nejvyšší kancléř připomíná českému guberniu. Pro další měsíce už se o celém záměru nic nedovídáme. Ve Vídni ho asi uložili ad acta.

Rušení klášterů pokračovalo. V roce 1784 přišly na řadu další ústavy na území pražských měst: na Hradčanech konvent voršilek při kostele sv. Jana Nepomuckého, na Malé Straně karmelitáni u P. Marie Vítězné a dominikáni u Sv. Máří Magdalény a na Starém Městě pauláni u kostela sv. Salvátora. Pauláni byli významnými věřiteli sedleckého kláštera. Hradčanské voršilky a malostranští dominikáni byli Sedlci podobní tím, že měli dluhy. První ve výši cca 63 400 zl.²²¹, druhí 37 400 zl.²²² K tomuto souboru likvidací se nám v opise dochovaly upřesňující pokyny Josefa II. Často se v nich věnuje vojenskému využití klášterních budov. Dělostřelcům vyhradil hradčanský areál voršilek a malostranský objekt theatinů zrušených roku 1783. Do někdejšího servitského kláštera Na Slupi dal přemístit opatrovnu pro děti vojáků. Ozbrojené síly byly jednou z priorit Josefovy reformní činnosti od časů spoluvlády s Marií Terezií. V pokynech zasílaných do Prahy se nicméně zabýval také dalším osudem ve školství působících voršilek a přeložením některých pražských farností od malých kostelů k větším v sousedství.²²³

Spisy týkající se sedleckých dluhů rozšířil zjara 1784 velehradský opat Zuri – v březnu psal Krajskému úřadu v (Uherském) Hradišti o pohledávkách svého kláštera vůči Sedlci. Plnil tím patrně další část úkolu, jímž ho koncem minulého roku brněnským prostřednictvím pověřilo gubernium v Praze. V lednu se J. W. Stowasser přihlásil o svých 200 zl. na fiskálním úřadě. V červnu 1784 se tamtéž obrátil Johann Franz Holeczek, aby na klášteře jako poručník sirotků J. N. Woltzla vymohl 1 400 zl. S rukama v klíně nestrávil rok 1784 ani JUD. M. Polaczek stále působící ve službách dědiců T. Siegerta a dědičky J. W. Mitise. Např. v září psal stran siegertovské pohledávky duchovní komisi gubernia.

Nezaháleli ani cisterciáci a na polovinu července svolali přímo do Sedlce provinciální kapitulu. Císařův zrušovací dekret opaty ostatních klášterů asi nepřekvapil, obrovské zadlužení sedleckého ústavu jim bylo dobře známo. Skutečnost, že celý majetek kláštera měl nadále setrvat v rukou řádu, vnímali zainteresovaní nejen jako břemeno, ale i příležitost. Sešli se v Sedlci, aby společně

²²¹ Tomáš V. BÍLEK, Statky a jmění kolejí jezuitských, klášterů, kostelů, bratrstev a jiných ústavů v království Českém od císaře Josefa II. zrušených, Praha, František Bačkovský, 1893, s. 293.

²²² Tamtéž, s. 217.

²²³ Karel BERÁNEK, Věra BERÁNKOVÁ, „Rušení... c. d., s. 214.

nalezli odpověď, jak z finanční propasti ven, a možná i v naději, že se jim definitivní zánik kláštera podaří ještě odvrátit. Dříve než se opati setkali, došlo k jiné důležité události, kterou zatím neumíme blíže objasnit. V červnu 1784 převzal jménem cisterciácké provincie administraci klášterních statků osecký opat Mauritius Elbel. Podjal se tak povinností, které v této věci dosud spočívaly na ramenou opata Zuriho z Velehradu. F. Zuri dál zůstával vizitátorem řádu. Nelze proto říci, že se Elbel octl v této funkci, protože převzal úřad vizitátora. To se stalo až později.

Za dané situace bylo ustavení nového administrátora dobrou příležitostí pro vyjasnění finančního stavu sedleckého kláštera. Největší sumu dlužil klášter klášterům. Dvanácti řeholním institucím byl v součtu povinován částkou 171 165 zl. Byli to cisterciáci ze Žďáru s pohledávkou 49 000 zl., bratři z Plas se 40 238 zl., sestry cisterciáčky z Předklášteří u Tišnova se 24 000 zl., již vzpomínané pražské celestinky a pauláni. Posledně jmenovaní půjčili sedleckým 11 200 zl. Zbytek tvořily další cisterciácké kláštery: Velehrad (11 000 zl.), Zbraslav (7 100 zl.), Osek (5 437 zl. 4 kr.), Vyšší Brod (4 600 zl.)²²⁴, Zlatá Koruna (3 440 zl.), Staré Brno (2 000 zl.) a Neuzelle v Dolní Lužici (1 050 zl.). Z pokladny vikariátu česko-moravské provincie si sedlečtí vyptali 14 600 zl., od řádového teologického učiliště v Praze zvaného Bernardinum 7 000 zl. a z kasiček při klášteře působících náboženských bratrstev, dušičkového a XIV svatých pomocníků, celkem 1 438 zl.

Zdaleka nejsme u konce. Probrali jsme jen věřitele spjaté s řeholním prostředím. Na druhém místě za nimi se umístili obyvatelé pražských měst, kteří Sedlci zapůjčili celkem 129 612 zl. 29 kr. Jedenapadesát mimopražských věřitelů očekávalo, že jim správci klášterního majetku uhradí 75 350 zl. Další církevní instituce stačily sedleckým mnichům půjčit 4 430 zl. Závazky ve formě kauce (Caution Gelder), mezi něž patřilo i 200 zl. J. W. Stowassera, činily 4 670 zl. V součtu představovaly sedlecké dluhy ke konci června 1784 408 166 zl. 13 kr. V rešerši Pavla Zahradníka nacházíme k témuž datu údaj mírně odchylný: 410 388 zl. 1/2 kr.²²⁵ Věřitelů jsme napočítali 131.

²²⁴ Jiné prameny uvádějí v případě Vyššího Brodu částku 10 206 zl. 40 kr. NA Praha, fond České gubernium – Publicum 1796–1805, inv. č. 2388, sign. 126/27, karton 4630.

²²⁵ Pavel ZAHRADNÍK, Sedlec... c. d., nestránkovaný rukopis ve formátu .txt, „s. 69“. Pavel Zahradník pravděpodobně vychází z pramenů cisterciáků v Oseku. Námí uváděné vyčíslení pochází z přehledu až z roku 1796. NA Praha, fond Česká státní účtárna, karton 282.

Ale zpět k sedlecké kapitule. V průběhu jejího vícedenního jednání projížděl přes Sedlec Jan F. Vavák, který nám o setkání „sedmi opatův cistercienských“ zanechal zajímavé svědectví. Je o to důležitější, že Vavák na místě rozmlouval se zbraslavským opatem Celestinem Stoyem. Milčický rychtář mj. píše: „... praví se, jestli prý oni věřitelům dluhy nakrátce platiti nebudou, že to místo v fabriku koželužskou se promění. Protož tito opatové radu zde drželi, jak by se tomu v cestu vkročiti a ty dluhy placené býti měly, a tak uznáno jest od nich, aby na šest let všecky statky a užitky toho kláštera pronajaté byly. Probošt sám jediný toliko zde zůstal a jeden bratr v Malíně jako farář a jeden bratr ve Lhotě jako administrátor, ostatní do jiných klášterův rozesláni jsou. Z příčiné té zde pozůstalé pustiny, což dražšího jest od nádobí a roucha kostelního, to odtud vzato a do bezpečnějšího místa přeneseno. Dne 18. července (1784) já sám jeda tudy náhodou přes Sedlec, spatřil jsem mezi jinými věcmi i onu od ceny, krásy, starožitnosti a velikosti vznešenou monstranci, jenž přes dva lokte má výšky, na vůz dávati a s ní jinou menší.“²²⁶ Dále kronikář píše o svém setkání s opatem Stoyem a o společné prohlídce sedlecké kostnice.

Vavákova zpráva nás posouvá o kus dál. V několika bodech ji můžeme z jiných zdrojů podepřít. Oním bratrem, který zůstal v Malíně, byl P. M. Sauerwein; zdejší farnost nicméně nespravoval jako farář ale administrátor. V Nové Lhotě, resp. v Třeboníně, kam Lhota příslušela, byl administrátorem P. D. Kauba. O obou se v současné vizitační zprávě zmiňuje královéhradecký biskup Jan Leopold Hay.²²⁷ Dovídáme se, že stát, poté, co ztroskotaly návrhy na proměnu Sedlce ve skladiště a kasárna, začal během první poloviny roku 1784 uvažovat o variantě továrna. Toto využití, jak víme, v roce 1812 zvítězilo. Velmi zajímavá je zmínka o plánovaném šestiletém pronájmu sedleckých statků. V literatuře skutečně stojí, že brzy po zrušení kláštera bylo 10 ze 14 klášterních dvorů pronajato. Do roku 1784 spadá rovněž dohoda mezi vrchností a poddanými sedleckého panství o přeměně roboty v peněžní dávku. Ujednání bylo patrně součástí opatření, jimiž administrace usilovala o maximalizaci příjmů v hotových penězích. Od 69 sedláků a 125 chalupníků mělo správcům panství plynout 5 133 zl. 26 kr. ročně. Pozoruhodným

²²⁶ Jan František VAVÁK, Paměti. Kniha II., část 1. (1784–1786), ed. Jan Skopec, Praha 1910, s. 30.

²²⁷ Jan Leopold HAY, Zpráva o vizitaci far kraje čáslavského, ed. Václav Řezníček, Hradec Králové 1903, s. 104.

detailem je v souvislosti s Vavákovým vyprávěním to, že smlouva o výkupu z roboty byla uzavřena na 6 let; po jejich uplynutí měla být obnovována.²²⁸

Nakládání cenností včetně velké gotické monstrance, jehož byl Vavák svědkem, se velmi pravděpodobně váže s jejich převozem do Prahy k ocenění. To bylo nejspíš jedním z prvních kroků k odprodeji mobiliáře.²²⁹ Dražby klášterního zařízení byly běžnou součástí josefského rušení klášterů a týkaly se i konventů hospodařících s přebytkem.²³⁰ Pro stát znamenaly příležitost zvýšit finanční efekt likvidace a zbavit se mobiliáře, který mohl sám těžko využít. V případě sedlecké administrace šlo o nutnost. Tuto cestu k ozdravení klášterních financí navrhla již provinciální kapitula zasedající ve Žďáře v září 1764.²³¹ Ocenění kostelního stříbra, liturgických rouch a dalších vzácností sedleckého kláštera proběhlo v Praze 17. srpna 1784 a 11. května 1785. Provedli je „porotní odhadci“ Frantz Joseph Nisl a Wentzl Anton Kraus.²³²

Skutečnosti odpovídá také Vavákova informace o odchodu konventu a setrvání probošta Hausy; o dvou bratřích spravujících fary na klášterních statcích již byla řeč. Rozdělení sedleckých mnichů nařizoval už guberniální dekret z 8. října 1783. Nemáme k němu přímou zprávu, ale datujeme ho někam na přelom léta a podzimu 1784. Pod vlivem Vavákových pamětí předpokládáme, že plán na rozeslání řeholníků do dalších řádových domů byl schválen až na kapitule v Sedlci a že k jeho naplnění došlo před zrušení kláštera ve Žďáře na konci října 1784.

Ferdinand Hausa, jenž 24. října 1784 oslavil 39. narozeniny, působil jako sedlecký probošt od roku 1779²³³ a byl v pořadí třetím představeným kláštera v době opatské sedisvakance. Jeho předchůdci byli Heidenreich Winter (1764–1777) a Benedikt Heller nastoupivší po Wintrově smrti.²³⁴ Počátkem 80. let, poté, co okolnosti zlatokorunskému opatovi Bohumíru Bylanskému konečně umožnily vzdát se administrace sedleckých statků, padlo na Hausu rovněž toto břemeno.

²²⁸ Za tyto informace vděčíme pečlivosti ředitele školy v Nových Dvorech Josefa LEDRA, který koncem 19. století napsal dějiny Malína. TÝŽ, Dějiny obce Malína, Kutná Hora, nákladem Obce malínské, 1897, s. 56.

²²⁹ Historik Jaroslav PROKOP datuje originály inventářů, s jejichž kutnohorskými kopiemi pracujeme, hypoteticky do roku 1784. TÝŽ, Petr Brandl... c. d., s. 230 (pozn. č. 39) a 281.

²³⁰ Můžeme to doložit opět příkladem kartouzy ve Valdicích. Klášter byl zrušen v lednu 1782. Dražba se konala koncem dubna a vynesla 1 597 zl. 28 $\frac{1}{4}$ kr. Neprodány po ní zůstaly předměty odhadnuté na celkem 2 464 zl. 54 kr. Rudolf SANDER, „České zemské gubernium... c. d., s. 91.

²³¹ Pavel ZAHRADNÍK, Sedlec... c. d., nestránkovaný rukopis ve formátu .txt, „s. 67“.

²³² SOkA Kutná Hora, fond Archiv města Kutná Hora, listina č. 20693/A, Inventáře, odhadní a licitační protokoly zrušeného kláštera sedleckého.

²³³ Josef LEDR, Dějiny... c. d., s. 49.

²³⁴ Pavel ZAHRADNÍK, Sedlec... c. d., nestránkovaný rukopis ve formátu .txt, „s. 69“.

Literatura nicméně uvádí, že císařským administrátorem klášterních statků byl ustanoven (až) v roce 1784.²³⁵ Snad se jednalo o panovnický dekret potvrzující Hausu ve funkci administrátora i po faktickém zrušení kláštera, který pozbyl platnosti v červnu 1784, kdy vedení administrace převzal Mauritius Elbel. V roce 1785 se Hausa stal nástupcem zemřelého kutnohorského děkana Ignáce Novomlejského. Tuto službu zastával až do své smrti v roce 1835.²³⁶ Dožil se požehnaných 90 let. V literatuře se setkáme ještě s informací, že se Hausa brzy obdržení hodnosti děkana pokusil intervenovat ve prospěch zachování kláštera²³⁷, což zatím nemůžeme z žádného pramene potvrdit.

Pokud jde o zbývajících 16 sedleckých bratří, dovedeme jejich další životaběh charakterizovat jen v základních rysech. P. H. Schadek našel po opuštění Sedlce nové útočiště v Oseku a zemřel někdy po roce 1801. P. A. Rozwarzil a P. U. Devehii žili z penze českého náboženského fondu. První v obci uváděné pod jménem „Jetschowitz“²³⁸, druhý v Praze. Oba zemřeli mezi lety 1793–1799. Moravský náboženský fond zaopatřoval na počátku 90. let 18. století penzí čtyři bývalé sedlecké řeholníky: P. B. Megstrika ve Šternberku (zemřel mezi lety 1793–1799), P. H. Clementa v Chrudimi (zemřel po roce 1799), P. J. Bratranka ve Žďáře nad Sázavou (zemřel po roce 1799) a P. S. Scholtze ve Vyškově zesnulého mezi lety 1793–1799. Na příkladu P. Clementa si povšimněme, že o tom, z kterého náboženského fondu bude výživné vypláceno, nerozhodovalo místo pobytu bývalého mnicha – Chrudim v Čechách – ale skutečnost, že byl při rozdělení konventu určen do kláštera ve Žďáře, tj. do řádového ústavu na Moravě. Podobně na tom byli ostatní tři sedlečtí bratři vyplácení z prostředků moravského náboženského fondu. Všichni byli při dělení konventu určeni buď do kláštera žďárského, nebo velehradského.

Zbývajících devět působilo podobně jako F. Hausa v duchovní správě. Již jsme vzpomněli P. M. Sauerweina v Malíně a P. D. Kaubu v Třeboníně. Oba zemřeli v roce 1789. Zesnulého D. Kaubu nahradil v Třeboníně spolubratr P. E. Krniowsky, po jehož skonu roku 1792 administroval tamní farní obvod čítající mimochodem osm vsí a více než 1 200 věřících jiný sedlecký řeholník P. G.

²³⁵ Josef LEDR, *Dějiny... c. d.*, s. 49. Odtud patrně převzato do KUTNOHORSKO... c. d., s. 352.

²³⁶ KUTNOHORSKO... c. d., s. 54.

²³⁷ Tamtéž, s. 352.

²³⁸ Lokalitu se nám nepodařilo ztotožnit s žádnou současnou. Snad se jedná o ves Ječovice nedaleko obce Mšené-lázně severozápadně od Prahy.

Jandera. Ten byl naživu ještě v roce 1799. Živobyť malínských a třebovských duchovních správců se pochopitelně dále hradilo z výnosu klášterních statků. Do Plas určený P. T. Stiepani zemřel roku 1787 v blízkých Žebnicích, kde před tím nejspíš rovněž zastával místo duchovního pastýře. P. F. Hladky byl ještě k roku 1799 farářem v dnešních Vémyslicích nedaleko Moravského Krumlova. P. A. Strnad k témuž roku sloužil svátostmi v Komořanech na Vyškovsku. Naživu byl ještě o dva roky později, kdy máme doloženu jeho cestu do Vídně. P. E. Koczaurek vedl k roku 1793 lokálii ve Žďárci, obci ležící asi 11 km západně o zrušeného kláštera cisterciáček v Pohledu; v roce 1799 byl již po smrti. P. R. Nowotny, poslední z našeho výčtu někdejších sedleckých mnichů, byl povolán za faráře do moravských Žarošic. Zdejší farnost již známe jako jednoho z klášterních věřitelů. Působení jednoho z našich excisterciáků právě zde, nám dovoluje uvažovat o hlubších vazbách mezi Sedlcem a Žarošicemi.

V roce 1783 byl průměrný věk 17 sedleckých konventuálů 49 let. Výjimkami mezi zdejšími padesátníky a skoro padesátníky byli osmatřicetiletý probošt Hausa a doyen kláštera T. Stiepani, jemuž bylo 68 let. Jak jsme poznali, do duchovní správy nakonec odešlo celkem 10 bratří.

Podíváme-li se blíže na činnost klášterních věřitelů během roku 1784, zjistíme, že byli ještě nedočkavější a radikálnější než vloni. Těžko se tomu divit. Stát sice deklaroval, že mají být uspokojeni, ale se zrušením kláštera a řešením souvisejících úkolů se proces splácení asi naopak zpomalil. Františka Kulhánková (v prameni „Kulhankin“) vymáhající 2 000 zl. a pan von Marschand, jenž usiloval o pohledávku 1 035 zl. 9 kr., se dokonce obrátili na Královský český zemský soud a požadovali, aby na klášterní statky uvalil vnučenou správu. Oba jmenovaní byli účastni už hromadného podání pražských věřitelů sedleckého kláštera zorganizovaného o rok dříve panem Salabou. Mnozí další hrozili exekucí a vypovězením půjček. Mezi věřitelskými spisy z roku 1784 se setkáváme s několika jmény, o nichž jsme buď vůbec, nebo již dlouho neslyšeli: Kateřina Vlachin(nová) de Negro, rozená (von) Vlkanová, Marcus Salomon Eidlitz, Bernard von Grösner. Pražský žid M. S. Eidlitz nebyl, podobně jako von Grösner, původním sedleckým věřitelem. Hypotéku 1 000 zl. váznoucí na klášterním statku Krchleby odkoupil od Wenzela von Ottenfeld na jaře 1783 a patrně pod dojmem zrušovacího dekretu gubernia požádal koncem října téhož roku o vyplacení její zúročené výše k svatojiřskému termínu 1784. O celé záležitosti byl v pražském domě sedleckého

kláštera vyhotoven notářský zápis. Byrokraty zaměstnávala Eidlitzova pohledávka přinejmenším ještě v prosinci 1784.

Přívál dalších věřitelských podání během roku 1784 komplikoval novým správcům sedleckého majetku situaci. Řádový vizitátor F. Zuri a sedlecký administrátor M. Elbel se proto prostřednictvím gubernia obrátili na císaře a žádali ho o zásah. Jejich společné podání je sice nedatované, ale při kancelářském zpracování na něj na guberniu připsali datum 14. října 1784. Petenti v textu vzpomínají komisionálního narovnání mezi klášterem a věřiteli z doby před zrušením – mají pravděpodobně na mysli dohodu, již bylo koncem září 1783 dosaženo v souvislosti se zasedáním Sedlecké dlužní komise. Podle Elbela a Zuriho však nová právní situace toto řešení v očích věřitelů zpochybnila a vyvolala novou vlnu žádostí, které do již dost zamotaného případu vnášejí ještě větší zmatek. Podle pravdy oba cisterciáci uvedli, že pokud by měly být v krátkém čase uspokojeny všechny pohledávky, vedlo by to ke zhroucení hospodářství na panství.

Dříve než se budeme podrobněji zabývat rozprodejem sedleckého mobiliáře probíhajícím mezi lety 1785–1787, pokusíme se ve stručnosti charakterizovat časový úsek zbývající do definitivního zániku kláštera v roce 1799.

Studovaný archivní materiál svědčí samozřejmě i pro léta 1785–1799 především o dlužích a jejich splácení. V guberniálních dokumentech figurují vedle již uvedených věřitelé Johann Jakob Rosenbaum a Adalbert Seeling reklamující 2 300 zl., Františka von Schönfelder ovdovělá Vyskočilová s 6 000 zl. či pražský měšťan s příznačným příjmením Johann Chudoba. Půjčených 2 000 zl. se Chudobovi scházelo postupně: do konce roku 1795 dostal celkem 600 zl., v následujícím roce dalších sto. Na zbylých 1 300 zl. musel patrně ještě delší čas čekat. Od konce 80. let pozornost byrokratického aparátu stočila k pohledávkám, které měly vůči Sedlci kláštery, až na výjimky již pár let zrušené. Šlo především o ústavy cisterciácké; rozsah jejich půjček sedleckým spolubratřím jsme již popsali. Snad nejvíce papíru v této souvislosti popsáno kvůli značně vysoké pohledávce po klášteře v Plasích. Souborná spisová složka věnující se jejímu vyrovnání by zahrnovala dokumenty přinejmenším z let 1789–1794. Sedleckou administraci o tyto dluhy pochopitelně neupomínali bývalí řeholníci z Plas či Žďáru, nýbrž úředníci spravující pokladnu českého, resp. moravského náboženského fondu.

Administrátor M. Elbel musel o výsledcích likvidace zadlužení pravidelně informovat gubernium. Gubernium s ním komunikovalo zprostředkovaně přes

Krajský úřad v Litoměřicích. V říjnu 1791 Elbel připravil shrnující zprávu o tom, jak velkou část pohledávek se podařilo splatit do svátku sv. Havla 1787. V polovině prosince 1793 ho gubernium vyzvalo k odevzdání podobné sumarizace, výkazu splacených a zbývajících sedleckých dluhů k poslednímu dni dotyčného kalendářního roku. Vedle toho se administrátor musel zabývat podáními jednotlivých věřitelů, která na něj gubernium přehrávalo. Podle podrobného přehledu sedleckých dluhů z roku 1796 představovaly závazky kláštera k 31. prosinci téhož roku 310 988 zl. 52 kr. Za 12 let Elbelovy administrace se tedy podařilo splatit 97 177 zl. 21. kr., tj. necelých 24 % z celkové sumy.²³⁹

Vyřizování obsáhlé sedlecké agendy od psacího stolu v Oseku by bylo nemyslitelné, kdyby se opat, který mezitím povýšil na řádového vizitátora, nemohl opřít o spolehlivého spolupracovníka přímo v Sedlci. Na počátku administrace jím byl patrně F. Hausa. Po zrušení kláštera ve Zlaté Koruně v listopadu 1785 Elbel pro tuto roli angažoval svého stejnojmenného příbuzného.²⁴⁰ Tento zlatokorunský Mauritius Elbel složil slavné sliby v roce 1772; v roce zániku Zlaté Koruny mu bylo 36 let. Zrušení ho zastihlo jako administrátora v Brandlíně, kde ještě v roce 1784 působil ve funkci důchodního. Osecký opat ho jmenoval inspektorem sedleckého panství.²⁴¹ Patrně se osvědčil, neboť byl v této funkci ponechán i poté, co osecký opat Elbel koncem července 1798 zemřel a administrátorem sedleckého kláštera se stal jeho nástupce Benedikt Venusi.²⁴² Zdá se, že osecký M. Elbel zapojil do oddlužování Sedlce ještě jednoho svého příbuzného, snad laika jménem Anton Elbel. Setkáváme se s ním v přehledu sedleckých věřitelů z roku 1796, kde vystupuje jako současný držitel dosud nijak nezhojené pohledávky Prokopa Stixy v hodnotě 2 000 zl.²⁴³ Velkou zásluhu na fungování sedleckého hospodářství v těchto letech měl správce a hlavní účetní Josef Pavlík. Také on byl B. Venusim ve svém úřadě potvrzen.

Navzdory tomu, že chrám Nanebevzetí P. Marie a sv. Jana Křtitele byl od roku 1788 užíván ke světským účelům – spolu s novým konventem začal sloužit jako skladiště mouky pro císařské vojsko – nevzdával se administrátor M. Elbel naděje na obnovení řeholního života v Sedlci. Vhodné okolnosti mu vyvstaly na

²³⁹ NA Praha, Česká státní účtárna, karton 282.

²⁴⁰ Josef LEDR, *Dějiny... c. d.*, s. 49.

²⁴¹ Jarmila HANSOVÁ, „Rušení zlatokorunského kláštera a jeho svědci“, in: *Klášter Zlatá Koruna. Dějiny – památky – lidé*, 1. vyd., České Budějovice, Národní památkový ústav, 2007, s. 526–527.

²⁴² Josef LEDR, *Dějiny... c. d.*, tamtéž.

²⁴³ NA Praha, Česká státní účtárna, karton 282.

počátku vlády Leopolda II., kdy většina biskupů požadovala rozsáhlou revizi josefských církevních reforem včetně obnovy zrušených klášterů. K tomu však došlo jen zcela výjimečně.²⁴⁴ Dne 20. ledna 1791 sepsal M. Elbel suppliku adresovanou přímo císaři a požádal v ní o zaslání opisu listiny, kterou Josef II. potvrdil privilegia sedleckého kláštera. Konfirmační řízení bylo na začátku Josefovy vlády skutečně zahájeno, ale dokument, o jehož kopii si Elbel o deset let později psal patrně nikdy nevznikl. V květnu 1791 byl administrátorův podnět postoupen k posouzení královéhradeckému biskupovi J. L. Hayovi, který úřadům připomněl, že klášter v Sedlci byl zrušen a že jeho budovy už neslouží duchovním účelům. Dvorským dekretem z června 1791 byla Elbelova žádost zamítnuta.

Další naděje svitla oseckému opatovi s nástupem Františka II. V říjnu 1793 proto vypracoval novou žádost. Snažil se v ní doložit, že Sedlec není klášter zrušený, nýbrž klášter s omezenou pravomocí. Ani tentokrát však administrátor neuspěl. V prosinci téhož roku jeho žádost s odvoláním na dvorský dekret z června 1791 zamítli.²⁴⁵ Myšlenka na znovuotevření ovšem nezapadla ani po smrti opata M. Elbela. Ještě v roce 1798 se jí chopil jeho nástupce v úřadu vizitátora cisterciácké provincie Oswald Neumann, který o zachování kláštera žádal osobně ve Vídni. Bez úspěchu.²⁴⁶

Dvojznačná situace Sedlce jako kláštera sice zrušeného ale nadále spravovaného cisterciáckým řádem byla vyjasněna dvorským dekretem z 24. srpna 1799., který klášter definitivně rušil a nařizoval předání budov a celého panství náboženskému fondu, resp. c. k. administraci státních statků.²⁴⁷ V pořadí druhé zrušení kláštera bylo v Sedlci zveřejněno 10. září, kdy sem z Čáslavi přicestoval krajský hejtman Ferdinand z Libína a za přítomnosti správce J. Pavlíka a inspektora M. Elbela veřejně přečetl znění dekretu. O měsíc později, 12. října, se v Sedlci shromáždili rychtáři všech dotčených vsí, aby se stali svědky předání panství do rukou císařského administrátora Jana Josefa z Bayerwerku. Za dosavadní, cisterciáckou administraci byl v roli předávajícího přítomen osecký opat B.

²⁴⁴ Miroslav HROCH, *Na prahu...* c. d., s. 22–23.

²⁴⁵ Jan KAHUDA, *Panovnické konfirmace...* c. d., s. 73 an.

²⁴⁶ Josef LEDR, *Dějiny...* c. d., s. 50.

²⁴⁷ Pavel ZAHRADNÍK, *Sedlec...* c. d., , nestránkovaný rukopis ve formátu .txt, „s. 70“. Josef LEDR datuje toto nařízení k 29. dubnu 1799.

Venusi.²⁴⁸ Celý převod rozsáhlého majetku z jednoho vlastníka na druhého byl pravděpodobně završen až v prosinci 1799, jak uvádí P. Zahradník.²⁴⁹

Majetkoprávní změna iniciovala vznik podrobného inventáře, který byl dokončen 13. října 1799.²⁵⁰ Jeho autoři tehdy veškerá sedlecká aktiva vyčíslili na 588 806 zl. 59 kr. Mezi lety 1797–1799 se cisterciácké administraci podařilo zaplatit dalších 38 508 zl. dluhů. Pasiva kláštera tak měla v říjnu 1799 hodnotu „jen“ 272 480 zl. 52 kr. Lze z toho odvodit, že splácení se v uvedeném tříletí výrazně zrychlilo. V předchozím dvanáctiletí činila průměrná roční částka určená k sanaci dluhu něco málo přes 8 000 zl., v posledních třech letech osekcké administrace se za rok splatilo průměrně 12 800 zl. Do roku 1803 zadlužení dále pokleslo na 231 230 zl. 52 kr. a aktiva stoupla na 673 202 zl. 34¹/₂ kr.²⁵¹ Ve srovnání s rokem 1784 šlo o velký posun – 40 % klášterních dluhů však zůstávalo stále nesplacených.

Epilogem snah o obnovu kláštera byla cesta, kterou v roce 1801 podnikli dva bývalí sedlečtí řeholníci: šestašedesátiletý A. Strnad působící v Komořanech a jednasedmdesátiletý H. Schadek, člen osekckého konventu. Také oni se vypravili do Vídně k císaři. Ani jejich intervence ovšem nepřinesla kýžený výsledek. Ve věci sice probíhalo delší čas šetření, ale panovnickým rozhodnutím ze 17. července 1804 byla sekularizace kláštera potvrzena.²⁵²

²⁴⁸ Josef LEDR, Dějiny... c. d., tamtéž.

²⁴⁹ Pavel ZAHRADNÍK, Sedlec... c. d., , nestránkovaný rukopis ve formátu .txt, „s. 70“.

²⁵⁰ NA Praha, fond Česká státní účtárna, karton 282, Inventarium des Stifts Sedlcz CysterzienBer Ordens in Böhmen.

²⁵¹ Tomáš V. BÍLEK, Statky a jmění... c. d., s. 197.

²⁵² Josef LEDR, Dějiny... c. d., s. 50.

III. 1. Základní informace o rozprodeji mobiliáře (1785–1787)

Úvodem našeho exkurzu budiž řečeno, že finanční výnos rozprodeje nesehrál při umořování obrovských dluhů nijak velkou roli. Pečlivě zpracovaná archivní rešerše Pavla Zahradníka nás informuje, že správci kláštera takto získali cca 10 343 zl. 43 kr.²⁵³ Tato částka nepředstavovala víc než 2,5 % z celkového objemu dluhů. Přesto šlo, jak už jsme se výše zmínili a jak konečně vyplývá i z právě provedeného propočtu, o krok nezbytný. Administrace potřebovala každý krejcar a rozprodej byl správcům kláštera doporučen už dávno před zahájením josefské klášterní reformy.

Literatura uvádí, že k dražbě došlo v roce 1786.²⁵⁴ Prameny ze Státního okresního archivu v Kutné Hoře ale kladou její těžiště do letních a podzimních měsíců roku 1785 s epizodním vyzněním v prvním pololetí roku 1787.²⁵⁵ Rok 1786 je z jejich hlediska de facto hluchý. Spíše než o rozprodeji bychom ale měli hovořit o rozprodejích. Prodej klášterního stříbra a liturgických rouch se totiž uskutečnil v Praze, zatímco ostatní zařízení z obou kostelů i konventu bylo nabízeno přímo v Sedlci.

Prodej stříbra proběhl někdy po 11. květnu 1785, kdy bylo v Praze odhadci F. J. Nislem a W. A. Krausem dokončeno jeho oceňování. Rukama obou pánů prošlo 150 položek včetně velké gotické monstrance, kterou při nakládání v Sedlci zahlédl F. J. Vavák. Byly tu mešní kalichy, relikviáře, stříbrné rámy od náboženských obrazů, liturgická roucha z damašku, sametu nebo mohéru, ale i stříbrné jídelní přístroje. Největší hodnotu měly konventní hodiny oceněné na 800 zl. a vzpomínaná monstrance, které přisoudili cenu 363 zl. Celková odhadní cena souboru dosáhla 6 833 zl. 17 kr; stříbrné předměty vážily dohromady 3 074¹/₄ lotu, tj. asi 53,8 kg. K dispozici máme ještě kratší, 40-ti položkový odhadní soupis, pod nímž je podepsán jakýsi Leopold Zeidler – ceny u totožných předmětů se ale od odhadu Nisla a Krausse neliší. Jelikož v případě rozprodeje stříbra a parament neznáme víc než terminus post quem, můžeme hypoteticky uvažovat o tom, že se jedná o postrádanou událost, kterou bychom obsadili rok 1786.

²⁵³ Pavel ZAHRADNÍK, Sedlec... c. d., , nestránkovaný rukopis ve formátu .txt, „s. 70“.

²⁵⁴ Jan RULÍK, Památky starožitného a veleslavného kláštera sedleckého, Kutná Hora 1807, s. 102–104. Citováno nepřímou podle úryvků z knihy obsažených v rešerši Pavla Zahradníka.

²⁵⁵ SOkA Kutná Hora, fond Archiv města Kutná Hora, listina č. 20693/A, Inventáře, odhadní a licitační protokoly zrušeného kláštera sedleckého.

Zajímavou okolností je to, že více než třetinu z oceňovaného souboru, resp. předměty v hodnotě 2 345 zl. 10 kr., si ve svém držení ponechal administrátor M. Elbel. Větší část z nich patrně sám prodal, zatímco menší odkoupil pro klášter v Oseku.²⁵⁶ Nedatovaný seznam vyprodaných sedleckých mobilií citovaný P. Zahradníkem nás informuje, že pražský rozprodej stříbra a dalších cenností vynesl 5 089 zl. 24 kr. a že „za stříbro uložené v Oseku“ bylo získáno 1 000 zl.²⁵⁷ Součet těchto položek 6 089 zl. 24 kr. se blíží výše uvedené odhadní ceně. Pokud k němu přidáme sumu 800 zl., za kterou se vskutku prodaly konventní hodiny, zjistíme, že utržená částka odhad drobně převýšila. Na vysvětlenou k těmto počtům dodejme, že tržba za konventní hodiny byla v nedatovaném seznamu prodaných mobilií vykázána zvlášť, a tak si ji můžeme dovolit znovu přičítat.

Rozprodej v Sedlci probíhal v létě a na podzim 1785 a pokračoval nákupem vysokomýtských v roce 1787. Prvním dnem dražby byl pravděpodobně 1. srpen 1785.²⁵⁸ Nabízeny byly obrazy, a to především portréty a náboženské náměty, ale i krajiny a květinová zátiší; nábytek jako stoly, židle, postele, kanape; kuchyňské sklo a konečně hudební nástroje: violy, trubky, housle aj. Onoho dne bylo v Sedlci velmi živo – přišlo kolem 60 nakupujících a prodáno bylo přibližně 420 jednotlivin. Utržená suma navzdory tomu nebyla vysoká – 686 zl. 14 kr.

Přišli hlavně lidé z blízkého okolí. Kromě Sedlce pocházeli z Malína, Kutné Hory, Libenic, Kluk a Nových Dvůrů. Delší cestu vážili dva z celkem čtyř židovských nákupčích: žid z Kolína a paní Latzerinová z Prahy. Přimo ze Sedlce se dražby zúčastnili rychtář, správce, důchodní, „mlýnský“ výběrčí (Müller Einnehmer), sládek, řezník, šenkýř, truhlář a kočí. Úřední písař a sekretář, kteří jsou v soupise také uvedeni, působili pravděpodobně rovněž v Sedlci, na zdejším panském úřadě. Z osob úzce spojených s klášterem se na dražbě vyskytli kostelník a probošt Hausa. Přítomno bylo několik bývalých cisterciáček z Pohledu a sedlecký řeholník P. Blasius Megstrik, který patrně nedávno opustil klášter na Velehradě úředně zrušený v listopadu 1784.

²⁵⁶ Jan RULÍK, *Památky...* c. d., tamtéž. „Roucha mešná a jiné posvátné věci kostelní koupil opat osecký pro svůj klášter.“ Citováno nepřímo podle úryvků z knihy obsažených v rešerši Pavla Zahradníka.

²⁵⁷ Pavel ZAHRADNÍK, *Sedlec...* c. d., tamtéž.

²⁵⁸ Prameny první den dražby explicitně neoznačují, víme jen, že soupis týkající se dalšího úseku je nadepsán „po 1. srpnu“. První úsek dražby mohl tedy teoreticky probíhat i během několika dnů těsně předcházejících 1. srpnu. Příslušný výkaz, resp. jeho strojopisný přepis ovšem nenese žádné známky toho, že by vznikl v několika dnech.

Z Malína na dražbu dorazil rychtář Jan Nebovidský a zdejší žid.²⁵⁹ Rychtář Nebovidský nakupoval jak pro potřeby obce, tak pro vlastní domácnost. Z královského horního města Kutné Hory přibyli bergmistr a důchodní. Důchodní připutoval také z Nových Dvorů. Z Libenic v Sedlci nakupovali přinejmenším tamní šafář, žid Salomon a pan Jan Starý. Z Kluk dorazil správce. Dražby se účastnily tři vojenské osoby – plukovník, nadporučík a vojín – a jeden šlechtic: baron Lizau. Největší tržbu zde udělala vzpomínaná pražská židovka paní Latzerinová, která nakoupila měděné, železné a hlavně cínové předměty za celkem 304 zl. 49 kr.

Na pilno měli organizátoři dražby také ve dnech 2. – 9. srpna 1785. Tahounem obchodů byli tentokrát zástupci c. k. církevního úřadu v Pardubicích, kteří za celkem 860 zl. skupili lavice z lodi konventního kostela (60 zl.), obraz sv. Bartoloměje od Michaela Leopolda Willmanna²⁶⁰ (50 zl.) a oltář Bolestné P. Marie a Bolestného Krista (48 zl. 30 kr.).²⁶¹ Nejmenší sumu vydali pardubičtí za kus sedacího nábytku z konventního kostela popsáný jako „Predig-Stuhl“ (1 zl. 30 kr.), hlavní vydání měli naopak s trojicí varhanních nástrojů (700 zl.). Varhany rozmístili do potřebných kostelů svého obvodu: do Týnce nad Labem, Přelouče a Lázní Bohdaneč.²⁶² V týchž dnech byla panu Hagerovi z Kutné Hory²⁶³ prodána za 290 zl. klášterní knihovna.²⁶⁴ Týden od 2. do 9. srpna přinesl do pokladny sedlecké administrace 1 246 zl. Tato druhá etapa dražby byla charakteristická tím, že se na ni dostavili i zájemci z širšího okolí – z Čáslavi, Týnce nad Labem, Ratboře – a že šlo často o nákupčí zastupující zájmy obce (Močovice, Ratboř, Čáslav, Pardubice, Kluky). Z Krchleb, Týnce nad Labem a Sedlce nakupovali v uvedených dnech zdejší mlynáři.²⁶⁵

²⁵⁹ Jan Nebovidský byl malínským rychtářem v letech 1780–1799. Josef LEDR, *Dějiny... c. d.*, s. 40.

²⁶⁰ Jan RULÍK chybně uvádí, že autorem obrazu je Karel Škréta.

²⁶¹ Literatura počínaje Janem RULÍKEM traduje informaci, že společně s Willmannovým obrazem sv. Bartoloměje byl do Pardubic za neznámou cenu odprodán ještě obraz sv. Ondřeje. V námi studovaném soupise jsou obrazy sice vykážány společně, nicméně z poznámek vyplývá, že prodán byl jen jeden z nich. SOkA Kutná Hora, fond Archiv města Kutná Hora, listina č. 20693/A, Inventáře, odhadní a licitační protokoly zrušeného kláštera sedleckého, konkrétně dokument nadepsaný „Inventarium deren Kloster Sedletzer Mobilien und Effekten...“

²⁶² Jan RULÍK, *Památky... c. d.*, tamtéž. Citováno nepřímou podle úryvků z knihy obsažených v rešerši Pavla Zahradníka. Pořízení sedleckých varhan do Přelouče zmiňuje na základě místních pramenů Petr VOREL. *TÝŽ, Dějiny Přelouče*, 2. díl, Přelouč, Město Přelouč, 2002, s. 184.

²⁶³ Do poznámky o nakupujícím písař napsal jen „Kutt. Hager“.

²⁶⁴ Část knihovny však v Sedlci i po tomto odprodeji patrně zůstala, neboť během inventarizační akce v roce 1799 byl vypracován také seznam knih. NA Praha, fond Česká státní účtárna, karton 282. Nejcenější kusy už dříve skončily v knihovně pražského Klementina.

²⁶⁵ Z Krchleb se mimo mlynáře znovu zúčastnil správce.

Po 9. srpnu se rozprodej odbýval příležitostně; u jednotlivých transakcí jsou proto uvedena data. Do konce kalendářního roku 1785 tak bylo získáno dalších 302 zl. Příležitosti znovu využili truhlář a kočí ze Sedlce a malínský učitel, s nímž se naopak setkáváme poprvé.²⁶⁶ Tito tři ale dohromady utratili jen 7 zl. 30 kr. Dne 24. srpna 1785 zakoupil baron von Tauber za 30 zl. obraz od Petra Brandla „Večeře v Emauzích“.²⁶⁷ V polovině října pořídil v Sedlci šest dřevěných svícňů Matyáš Arnošt Bílek, farář z Červených Janovic.²⁶⁸ Dne 18. listopadu byl za 20 zl. zakoupen oltář pro kostel v Chotusicích. Správcové tamní svatyně nejspíš stále napravovali škody, které kostel sv. Václava utrpěl v důsledku chotusické bitvy z května 1742. Nákupy roku 1785 uzavřela pražská židovka paní Kateřina Falgenau(ová). Získala čtyři zvony a zaplatila za ně 218 zl. 58 kr.

Velký nákup učinilo v Sedlci počátkem roku 1787 město Vysoké Mýto. Podle tamějších pramenů šlo o výdaj 1 189 zl.²⁶⁹, podle sedleckého výkazu o částku 1156 zl. 30 kr. Rozdíl asi představuje další náklady, které vysokomýtští měli s přepravou a instalací zakoupených kusů mobiliáře. Jádrem koupě je částka 1150 zl. uhrazená ve dvou splátkách: 13. února a 24. května 1787. Těchto 1150 zl. zahrnuje: 1 000 zl. za vysoký hlavní oltář s obrazem P. Brandla „Nanebevzetí P. Marie“, 100 zl. za 20 velkých pláten z lodi konventního chrámu a 50 zl. za oltář sv. Antonína (Paduánského). Další 6 zl. 30 kr. bylo zapláceno 26. února. V tomto případě bylo předmětem koupě pontifikální křeslo a (patrně) plastika orla z konventního kostela. Celý nákup inicioval nový vysokomýtský děkan Karel František Kumpošt. Podařilo se mu tak dovršit obnovu městského chrámu sv. Vavřince, který byl v roce 1774 těžce poškozen ohněm.²⁷⁰

Do Vysokého Mýta se ze Sedlce mimo již uvedených kusů dostaly ještě dvě stolice, plastiky dvou andělů, čtyři malé sošky lvů a oltář P. Marie Kutnohorské (Svatoborské). Posledně jmenovaný oltář nebyl umístěn v děkanském kostele, nýbrž v poutním chrámu sv. Mikuláše ve Vraclavi, k němuž mělo město patronátní

²⁶⁶ V uvedené době byl učitelem v Malíně Jan Václav Bohuslav. Josef LEDR, *Dějiny... c. d.*, s. 101.

²⁶⁷ Koupi a s ní i správné vročení sedleckého rozprodeje uvedl nedávno do literatury Jaroslav PROKOP. TÝŽ, Petr Brandl 1725–1735. Životní a umělecký epilog, 1. vyd., Praha, Nakladatelství Lidové noviny, 2006, s. 86 a 231.

²⁶⁸ M. A. Bílek sloužil janovickým jako farář v letech 1778–1797. KUTNOHORSKO... c. d., s. 164.

²⁶⁹ Jaromír NEUMANN, Petr Brandl a jeho Nanebevzetí ve Vysokém Mýtě, 1. vyd., Vysoké Mýto, Okresní muzeum ve Vysokém Mýtě, 1978, s. 32–33 (pozn. č. 3).

²⁷⁰ Kristina KAPLANOVÁ, Štěpán VÁCHA, Chrám sv. Vavřince ve Vysokém Mýtě, 2. upr. vyd. (dotisk), Vysoké Mýto, Regionální muzeum ve Vysokém Mýtě, 2004, s. 27–37. Následuje kapitola o ikonografii sedleckého oltáře (s. 37–40).

právo.²⁷¹ Námi studované prameny týkající se rozprodeje tyto předměty z neznámých důvodů neuvádějí. Citovaná literatura o chrámu sv. Vavřince se naopak nezmiňuje o oné sošce orla z konventního kostela zakoupené do Vysokého Mýta za 2 zl.; je možné, že šlo o relikviář.²⁷² Na adresu 20 velkých obrazů, které byly do Mýta postoupeny za 100 zl., lze doplnit, že šlo konkrétně o 12 pláten s výjevy apoštolů podstupujících mučednickou smrt,²⁷³ 4 obrazy církevních otců a 4 obrazy evangelistů.²⁷⁴ Dnes nezvěstná plátna bývala připisována M. L. Willmannovi. P. Zahradník doložil, že jejich autorem byl mistrův napodobitel Jan Václav Straka. Příslušná smlouva mezi klášterem a malířem Strakou byla uzavřena v prosinci 1715.²⁷⁵ Většina z vysokomýtského souboru sedleckého zařízení je dnes bohužel ztracena. Hlavní sedlecký oltář, který během regotizace kostela sv. Vavřince unikl na přelomu 19. a 20. století jen tak tak záhubě²⁷⁶, dnes naléhavě potřebuje celkovou opravu.

Finanční prostředky získané mezi 1. srpnem 1785 a 24. květnem 1787 rozprodejem části klášterního zařízení dávají dohromady 3 428 zl. 12 kr. Nedatovaný seznam vyprodaných mobilií objevený P. Zahradníkem uvádí „za rozličné obrazy a dřevěné kostelní a konventní věci“ sumu 2 572 zl. 19 kr.²⁷⁷ Rozdíl je částečně způsoben tím, že v citovaném seznamu je odděleně vykazována tržba za knihovnu (290 zl.) a 218 zl. 58 kr. za ony 4 zvony pro paní Falgenauovou. I tak ale vychází náš součet o cca 348 zl. vyšší. V tomtéž seznamu je zmínka také o prodeji železných mříží, který vynesl 373 zl. 2 kr.

Skutečně odprodáný soubor, s nímž jsme se letmo seznámili na předcházejících stránkách, představoval nicméně zlomek z celku mobiliáře, který byl rozmístěn v interiérech obou kostelních a konventních budov. Velké množství původního zařízení – obrazů a nábytku – eviduje v klášterních prostorách ještě

²⁷¹ Tamtéž, s. 31 a 80 (pozn. č. 115).

²⁷² Na tuto myšlenku nás přivádí analogie se dvěma relikviáři ve tvaru orla, které eviduje inventář kláštera z října 1799. NA Praha, fond Česká státní účtárna, karton 282, Inventarium des Stifts Sedlez Cysterzienßer Ordens in Böhmen.

²⁷³ S výjimkou apoštola Jana, který mučení přežil a zemřel později přirozenou smrtí.

²⁷⁴ SOkA Kutná Hora, fond Archiv města Kutná Hora, listina č. 20693/A, Inventáře, odhadní a licitační protokoly zrušeného kláštera sedleckého, konkrétně dokument nadepsaný „Inventarium deren Kloster Sedletzer Mobilien und Effecten...“

²⁷⁵ Pavel ZAHRADNÍK, Sedlec... c. d., nestránkovaný rukopis ve formátu .txt, „s. 38–39“.

²⁷⁶ Kristina KAPLANOVÁ, Štěpán VÁCHA, Chrám sv. Vavřince... c. d., s. 50–52. Podrobněji o osudech oltáře na přelomu století viz Štěpán VÁCHA, „Kauza vysokomýtského oltáře“, in: Kuděj 5, 2003, 1, s. 33–45.

²⁷⁷ Pavel ZAHRADNÍK, Sedlec... c. d., nestránkovaný rukopis ve formátu .txt, „s. 70“.

souhrnný inventář z října 1799.²⁷⁸ Zkoumaný rozprodej nebyl tedy pro movité zázemí kláštera zdaleka likvidační.

²⁷⁸ Takřka netknutě působí vzhledem k množství položek vybavení kostela sv. Filipa a Jakuba. Překvapující je také značný počet relikviářů shromážděných v mezitím patrně dostavěném opatství. Výprodej kostelního stříbra přežily snad díky tomu, že nebyly zhotoveny z drahého kovu.

Závěry

Ve vztahu k první kapitole z naší práce mj. vyplynulo, že s osobnostmi to v Sedlci nebylo tak zlé. Poslední probošt Ferdinand Hausa se nám na pozadí příběhu o zanikání kláštera nyní jeví jako zajímavý muž. Sedlecký konvent si ho svého času postavil do čela, přestože byl jeho nejmladším členem. Po zrušení kláštera pak další půlstoletí působil jako děkan v Kutné Hoře.

Závěry druhého oddílu snad mohou čtenáři připadat jako jednostranné. Při výkladu o kořenech protimnišské atmosféry jsme se skutečně soustředili na zmapování vnitrocírkevních příčin, neboť zmínky v dosavadní české literatuře k tomuto tématu nám přišly jako zkratkovité. Žádné nosné, tj. esenciálně protiřeholnické faktory jsme ovšem uvnitř církve nenalezli. Ani tradiční řevnivost mezi řeholním a světským klérem v tomto směru neobstojí. Z tohoto důvodu nám nezbylo, než další hledání zaměřit na absolutistický stát a obecněji na proměnu myšlenkového milieu.

Pochopitelně se jednalo o celý systém různých příčin, politika a náboženství byly úzce provázány, státy cítily potřebu reform a také církve se potýkala s problémy a vnitřními rozpory. Proto nechceme na nikoho ukazovat prstem: mocí v této hře sice disponoval jen stát, ale jeho pohnutky nebyly jen sobecké, viz zvětšení počtu farností. Dovolujeme si upozornit, že na plošné sekularizace klášterů a jejich předpoklady je třeba nahlížet bez předsudků vůči církvi, které jsou v naší společnosti zakořeněné. Dostali bychom se tak do pozice mnohých publicistů druhé poloviny 18. století, kteří s oblibou kritizovali to, o čem sami sbírali čím dál méně informací. Měli jasno předem. Lze přitom historicky prokázat, že ani moderní člověk není imunní vůči pokušení zostouzet skupinu osob, které vláda a tisk dlouhodobě nepřejí. Ani racionalismus ani liberalismus lidstvo nemůže spasit.

Ve třetí kapitole se nám podařilo sestavit základní chronologii zanikání kláštera, snést několik poznatků o chování věřitelů, záměrech státu, osudech posledních řeholníků. Z postoje ostatních cisterciáckých klášterů, jejichž zástupci se v červenci 1784 přijeli do Sedlce společně poradit, usuzujeme, že kontinuita mnišství na tomto místě jim nebyla lhostejná a chtěli o ni bojovat. Je to pro nás pozoruhodný poznatek vzhledem k tomu, že kontext probíhající klášterní reformy vystavoval zkouškám také solidaritu uvnitř řádu samotného.

Jakkoli jsme zanikání kláštera v základních rysech popsali, přesto je třeba říci, že s řadou pramenů k tomuto tématu jsme nepracovali. Zbývá např. objevit likvidační protokol kláštera z podzimu 1783. Pro doplnění mozaiky bude potřeba studovat především fond Řád cisterciáků Osek ve Státním oblastním archivu v Litoměřicích. Na základě zdejšího materiálu by bylo možno blíže poznat perspektivu, z jaké se na osudy sedleckého kláštera díval jeho dlouholetý administrátor Mauritius Elbel. Rozprodej mobiliáře je, jak jsme již naznačili, tématem na samostatnou studii. Předkládaná práce v tomto bodě přinesla zpřesnění několika v literatuře uváděných tvrzení. Poučili jsme se také, že neblaze proslulé josefské dražby třeba posuzovat případ od případu. Naprostá většina sedleckého mobiliáře totiž evidentně setrvala na svém místě přinejmenším do roku 1799.

Příběhy, jimiž jsme se zabývali, byly mocnými své doby načrtnuty jako boj proti tmářství a pro dobro lidí. V mikroměřítku jednoho kláštera můžeme vidět, že za titulkem „Císař se zasloužil o 570 nových far a kaplanek“, třeba vidět nejen často zmiňované kulturní škody, ale i problémy konkrétních lidí, kteří byli zbaveni příležitosti vést svůj život způsobem, jež si zvolili. Historie plní svoji společenskou úlohu tím, že doporučuje, abychom k této převratné epoše a k vlastní současnosti, která je její dědičkou, přistupovali s pokorou. S vědomím toho, že své životy natožpak dějiny nemáme ve svých rukou.

Seznam použitých pramenů a literatury

Archivní prameny

NA Praha, fond České gubernium – Publicum 1786–1795, inv. č. 2259, sign. 145/90, karton 2724

NA Praha, fond České gubernium – Publicum 1796–1805, inv. č. 2388, sign. 126/27, karton 4630

NA Praha, fond Česká státní účtárna, karton 282

SOKA Kutná Hora, fond Archiv města Kutná Hora, listina č. 20693/A, Inventáře, odhadní a licitační protokoly zrušeného kláštera sedleckého

Archivní pomůcky

HADAČ Václav, HANESCH Josef, HAŠEK Vladimír, Státní archiv v Třeboni. Průvodce po archivních fondech – svazek 2, 1. vyd., Praha, Archivní správa ministerstva vnitra, 1958, 240 s.

HADAČ Václav, HANESCH Josef, NAVRÁTIL František, ŠTREJN Zdeněk, ZÁLOHA Jiří, Státní archiv v Třeboni. Průvodce po archivních fondech – svazek 3, 1. vyd., Praha, Archivní správa ministerstva vnitra, 1959, 210 s.

KULÍŘOVÁ, Květa, SANDER Rudolf, Patenty. Katalog sbírky patentů Státního ústředního archivu v Praze (Inventáře a katalogy 2), Praha, Archivní správa ministerstva vnitra, 1956, 242 s.

Staré tisky

SCHALLER Jaroslav, Topographie des Königreichs Böhmen, sechster Theil, Czaslauer Kreis, Prag und Wien 1787

MATERIALIEN zur alten und neuen Statistik von Böhmen, IV. Heft, (hg.) J. A. von Riegger, Prag–Leipzig. Kaspar Widtmann, 1787

Edice pramenů

HAY Jan Leopold, Zpráva o vizitaci far kraje časlavského, ed. Václav Rezníček, Hradec Králové 1903

KRONIKA ZBRASLAVSKÁ – Chronicon aulae regiae, edd. František Heřmanský, Anna Pavlů, Rudolf Mertlík, hist. úvod Zdeněka Fiala, 1. vyd., Praha, Melantrich, 1952

PELCL František Martin, Paměti, přel. a ed. Jan Pán, předmluvu napsal Jiří Černý, 2. vyd., Praha, Státní nakladatelství literatury, hudby a umění, 1956, s. 53.

TEREZIÁNSKÝ KATASTR český, svazek 1, Rustikál (kraje A–CH), edd. Aleš Chalupa, Marie Lišková, Josef Nuhlíček, František Rajtoral, Praha, Archivní správa ministerstva vnitra, 1964

TEREZIÁNSKÝ KATASTR český, svazek 3, Dominikál, edd. Pavla Burdová, Dagmar Culková, Eliška Čáňová, Marie Lišková, František Rajtoral, Praha, Archivní správa ministerstva vnitra, 1970

VAVÁK Jan František, Paměti. Kniha II., část 1. (1784–1786), ed. Jan Skopec, Praha 1910

Literatura

BĚLINA Pavel, „Osvícenský absolutismus a jeho odraz v českých zemích, zvláště v městském prostředí“, in: Acta Universitatis Carolinae Philosophica et Historica 3-1989. Studia historica XXXVI. Historická úloha absolutní monarchie ve střední Evropě 17. – 18. století, red. Eduard Maur, 1. vyd., Praha, Karolinum, 1990, s. 147–155, ISSN 0567-8293

BĚLINA Pavel, KAŠE Jiří, KUČERA Jan P., Velké dějiny zemí Koruny české, sv. X, 1740–1792, 1. vyd., Praha–Litomyšl, Paseka, 2001, 767 s., ISBN 80-7185-384-4

BENEŠ František, VESELSKÝ Petr M., Fresky ve veliké síni býv. cisterciánského kláštera nyní c. k. továrny na tabák v Sedlci, 2. vyd., Kutná Hora, Karel Šolc, 1884

BERÁNEK Karel, BERÁNKOVÁ Věra, „Rušení klášterů v Čechách za Josefa II.“, in: Pražské arcibiskupství 1344–1994. Sborník statí o jeho působení a významu v české zemi, Praha, Zvon, 1994, s. 209–224

BÍLEK Tomáš V., Statky a jmění kollejí jesuitských, klášterů, kostelů, bratrstev a jiných ústavů v království Českém od císaře Josefa II. zrušených, Praha, František Bačkovský, 1893, 472 s.

BLACK Jeremy, Evropa osmnáctého století, 1. vyd., Praha, Vyšehrad, 2003, 544 s., ISBN 80-7021-376-0

BOLDAN Kamil, „Česká anabáze“, in: Týž, Dragoun Michal, Foltýn Dušan, Marek Jindřich, Uhlíř Zdeněk, Codex gigas – Dáblova bible, 1. vyd., Praha, Národní knihovna ČR, 2007, s. 75–97

BUBEN Milan M., „Sedlec“, in: Týž, Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích, 1. vyd., Praha, Libri, 2004 (400 s., ISBN 80-7277-087-X), s. 180–191

ČECHURA Jaroslav, Hospodářské předpoklady stavební činnosti v cisterciáckých kláštřích Oseku a Sedlci. Příspěvek k poznání počátků cisterciáckého řádu v našich zemích, rigorózní práce FF UK, Praha 1977;
Týž, „Hospodaření církevních a klášterních institucí“, in: Týž, České země v letech 1310–1378. Lucemburkové na českém trůně I., 1. vyd., Praha, Libri, 1999 (dotisk 2005), s. 133–139

DE DALMASES Candido, Otec a magister. Ignác z Loyoly, jeho život a dílo, 1. vyd., Řím–Praha, Křesťanská akademie et Česká provincie Tovaryšstva Ježíšova, 1992, 269 s.

DEWOTY Jan František, Popsánj založenj, zwłásstnj pobožnosti, a žiwota swattosti, mnohým neszťastným osudům podrobené, býwalé řehole Cystercyenské, pak

obzvláštnjho wzhledu a wznessenosti starožitných kaplj: Hrobu Božjho, wssech Swatých, sw. Ondřege. SS. Kozmy a Damiána a wssech wěrných Dussiček, ... na swatém mjstě weleslawného vdolj Sedleckého ..., Praha, Arcibiskupská knihtiskárna, 1824, 248 s.

FRANK Karl Suso, Dějiny křesťanského mnišství, 1. vyd., Praha, Benediktinské arcioopatství sv. Vojtěcha a sv. Markéty v Břevnově, 2003, 200 s., ISBN 80-902682-8-5

GELMI Josef, Papežové. Od svatého Petra po Jana Pavla II., 1. vyd., Praha, Mladá fronta, 1994, 328 s., ISBN 80-204-0457-0

HANESCH Josef, Karel I. Filip kníže Schwarzenberg – polní maršál, 1. vyd., České Budějovice, nakladatelství Bohumír Němec, 2003

HANSOVÁ Jarmila, „Rušení zlatokorunského kláštera a jeho svědci“, in: Klášter Zlatá Koruna. Dějiny – památky – lidé, 1. vyd., České Budějovice, Národní památkový ústav, 2007, s. 513–529, ISBN 978-80-85033-09-0

HORÁK Pavel, Svět Blaise Pascala. Absolutismus Ludvíka XIV., jezuité, jansenismus, Port Royal, 1. vyd., Praha, Vyšehrad, 1985, 370 s.

HROCH Miroslav, Na prahu národní existence. Touha a skutečnost, 1. vyd., Praha, Mladá fronta, 1999, 280 s., ISBN 80-204-0809-6

HURT Rudolf, Dějiny cisterciáckého kláštera na Velehradě. Sv. 2, 1650–1784, Olomouc, Akademie Velehradská, 1938

HYNKOVÁ Jana, „Heidenreich Sedlecký“, in: 900 let cisterciáckého řádu. Sborník z konference konané 28.–29. 9. 1998 v Břevnovském klášteře v Praze, ed. Kateřina Charvátová, 1. vyd., Praha, Unicornis, 2000

CHARVÁTOVÁ Kateřina, Dějiny cisterciáckého řádu v Čechách 1142–1420, 1. sv., Fundace 12. století, 1. vyd., Praha, Karolinum, 1998

CHARVÁTOVÁ Kateřina, Sedlec u Kutné Hory. Bývalé cisterciácké opatství, 1. vyd., Velehrad, Historická společnost Starý Velehrad, 1992

IM HOF Ulrich, Evropa a osvícenství, 1. vyd., Praha, Nakladatelství Lidové noviny, 2001, 238 s., ISBN 80-7106-394-0

JANÁČEK Josef, České dějiny. Doba předbělohorská 1526–1547. Kniha I. Díl I., 1. vyd., Praha, Academia, 1968

JUNGMANN Josef, Historie literatury české aneb saustawný přehled spisů českých s krátkau historií národu, oswícení a jazyka, 2. vyd., Praha, České Museum, 1849

KADLEC Jaroslav, Přehled českých církevních dějin 2, 2. vyd., Praha, Zvon, 1991

KAHUDA Jan, Panovnické konfirmace privilegií vybraných českých klášterů v 18. století, diplomová práce na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, Praha 1999

KAPLANOVÁ Kristina, VÁCHA Štěpán, Chrám sv. Vavřince ve Vysokém Mýtě, 2. upr. vyd. (dotisk), Vysoké Mýto, Regionální muzeum ve Vysokém Mýtě, 2004, 95 s.

KAVKA František, Poslední Lucemburk na českém trůně. Králem uprostřed revoluce, 1. vyd., Praha, Mladá Fronta, 1998

KUČA Karel, „Kutná Hora“, in: Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, III. díl, Kolín–Mi, 1. vyd., Praha, Libri, 1998, s. 282–305

KUSÁKOVÁ Lenka, „Jan Rulík“, in: Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce, 3 M–Ř, svazek II P–Ř, ved. red. Jiří Opelík, 1. vyd., Praha, Academia, 2000, s. 1337–1339.

KUTNÁ HORA, ed. Helena Štroblová, Blanka Altová, 1. vyd., Praha, Nakladatelství Lidové noviny, 2000

KUTNAR František, František Jan Vavák, Praha, Českomoravský kompas, 1941

KUTNOHORSKO slovem i obrazem. Práce veškerého učitelstva okresu, red. Antonín J. Zavadil, díl 2. Místopis okresního hejtmanství, část I. Soudní okres kutnohorský, 2. vyd. (sešit C), Kutná Hora, Kuttna, 2000 [1. vyd., Kutná Hora, K. Šolc, 1912]

LEDR Josef, Dějiny obce Malína, Kutná Hora, nákl. Obce malínské, 1897, 126 s.

LEDVINKA Václav, MRÁZ Bohumír, VLNAS Vít, Pražské paláce. Encyklopedický ilustrovaný přehled, 1. vyd., Praha, Akropolis, 1995

MACEK Josef, Víra a zbožnost jagellonského věku, 1. vyd., Praha, Argo, 2001

MACEK Petr, SOMMER Petr, „Kutná Hora – Sedlec“, in: Encyklopedie českých klášterů, edd. Pavel Vlček, Petr Sommer, Dušan Foltýn, 1. vyd., Praha, Libri, 1997, s. 328–329

MACKENEY Richard, Evropa šestnáctého století, 1. vyd., Praha, Vyšehrad, 2001, 400 s., ISBN 80-7021-469-4

MACHILEK Franz, Die Zisterzienser in Böhmen und Mähren“, in: Archiv für Kirchengeschichte von Böhmen-Mähren-Schlesien, Band III, ed. Augustinus Kurt Huber, Königstein–Taunus, Königsteiner Institut für Kirchen- u. Geistesgeschichte der Sudetenländer e. V., 1973, s. 185–220

MALÝ Jakub B., „Sedlec“, in: Slovník naučný. Díl osmý. S–Szyttler, red. Fr. Lad. Rieger, J. Malý, Praha, I. L. Kober, 1870, s. 194–195

MAUR Eduard, „Hospodářské a sociální souvislosti barokní kultury v Čechách“, in: Baroko v Itálii – baroko v Čechách. Setkávání osobností, idejí a uměleckých forem. Sborník příspěvků z italsko-českého symposia, Praha, Karolinum a vila Lanna 19. – 21. dubna 1999, uspoř. Vilém Herold a Jaroslav Pánek, Praha, Filosofia, 2003, s. 131–144

NEUMANN Jaromír, Petr Brandl a jeho Nanebevzetí ve Vysokém Mýtě, 1. vyd., Vysoké Mýto, Okresní muzeum ve Vysokém Mýtě, 1978

NUHLÍČEK Josef, „Sedlecký klášter a jeho statky od válek husitských do zrušení r. 1783“, část I (1420–1564), in: Středočeský sborník historický 9, 1974, s. 163–182; Týž, „Sedlecký klášter a jeho statky od válek husitských do zrušení r. 1783“, část II (1565–1620), in: Středočeský sborník historický 10, 1975, s. 237–254; Týž, „Sedlecký klášter a jeho statky od válek husitských do zrušení r. 1783“, část III (1621–1666), in: Středočeský sborník historický 11, 1976, s. 179–196; Týž, „Sedlecký klášter a jeho statky od válek husitských do zrušení r. 1783“, část IV (1666–1718), in: Středočeský sborník historický 12, 1977, s. 207–230

PÁNEK Jaroslav, „Český stát a stavovská společnost na prahu novověku ve světle zemských zřízení“, in: Vladislavské zřízení zemské a počátky ústavního zřízení v českých zemích (1500–1619). Sborník příspěvků z mezinárodní konference konané ve dnech 7. – 8. prosince 2000 v Praze, uspoř. Karel Malý a Jaroslav Pánek, red. Dalibor Janiš, Praha, Historický ústav AV ČR & Ústav právních dějin PF UK, 2001, s. 13–23.

PROKOP Jaroslav, Petr Brandl 1725–1735. Životní a umělecký epilog, 1. vyd., Praha, Nakladatelství Lidové noviny, 2006, 335 s.

ROBEK Antonín, Lidové zdroje národního obrození. Acta Universitatis Carolinae Philisophica et historica monographia XLVIII – 1973, Praha, Univerzita Karlova, 1974, 159 s.

ŘÁD CISTERCIÁKŮ v českých zemích ve středověku. Sborník vydaný k 850. výročí založení kláštera v Plasech, ed. Daniela Houšková, 1. vyd., Praha, Unicornis, 1994

SAMSOUR Josef, Církevní dějiny obecné, Praha, Cyrillo-methodějská knihtiskárna a nakladatelství V. Kotrba, 1907

SANDER Rudolf, „České zemské gubernium a církevní záležitosti v době josefínské“, in: Sborník archivních prací XLV, 1995, 1, s. 73–130

SEMERÁDOVÁ Markéta, Hudba u kostela sv. Michaela Archanděla na Starém Městě pražském se zaměřením na dílo P. Kajetána Vogla, OSM, diplomová práce na Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, Praha 1998, 133 s.

SCHWARZENBERG Karl, Karl Fürst Schwarzenberg. Der Sieger von Leipzig, Wien–München, Herold, 1964, 511 s.

SOUSEDÍK Stanislav, Filosofie v českých zemích mezi středověkem a osvícenstvím, 1. vyd., Praha, Vyšehrad, 1997, 296 s., ISBN 80-7021-145-8

SPĚVÁČEK Jiří, Václav IV. 1361–1419, 1. vyd., Praha, Svoboda, 1986

ŠUSTA Josef, Dějepisectví – jeho vývoj v oblasti vzdělanosti západní ve středověku a době nové, 2. vyd., Praha, Historický klub, 1946, 222 s.

UMĚLECKÉ památky Čech 3, P–Š, red. Emanuel Poche, Praha, Academia, 1980

URBÁNEK Rudolf, České dějiny. Dílu III. část 1. Věk poděbradský II., Praha, Jan Laichter, 1918

VÁLKA Josef, „Konfederace z roku 1619 ve vývoji teritoriální a náboženské struktury České koruny“, in: Vladislavské zřízení zemské a počátky ústavního zřízení v českých zemích (1500–1619). Sborník příspěvků z mezinárodní konference konané ve dnech 7. – 8. prosince 2000 v Praze, uspoř. Karel Malý a Jaroslav Pánek, red. Dalibor Janiš, Praha, Historický ústav AV ČR – Ústav právních dějin PF UK, 2001, s. 193–200

VOREL Petr, Dějiny Přelouče. 2. díl, Přelouč, Město Přelouč, 2002

VOREL Petr, „Praha a české země ve finančním systému doby baroka“, in: Barokní Praha – Barokní Čechie 1620–1740. Sborník příspěvků z vědecké konference o fenoménu baroka v Čechách, Praha, Anežský klášter a Clam-Gallasův palác, 24.–27. září 2001, sest. Olga Fejtová, Václav Ledvinka, Jiří Pešek, Vít Vlnas, Praha, Archiv hl. m. Prahy, Scriptorium, 2004, s. 341–347.

WANDRUSZKA Adam, „Leopold II.“, in: Habsburkové. Životopisná encyklopedie, ed. Brigitte Hamannová, 1. vyd., Praha, Brána – Knižní klub, 1996, s. 244–247, ISBN 80-85946-19-X

WANGERMANN Ernst, VLNAS Vít (doplňky), „Josef II.“, in: Habsburkové. Životopisná encyklopedie, ed. Brigitte Hamannová, 1. vyd., Praha, Brána – Knižní klub, 1996, s. 182–186, ISBN 80-85946-19-X

WINNER Gerhard, Die Klostersaufhebungen in Niederösterreich und Wien, 1. vyd., Wien – München, Herold, 1967, 307 s.

WINTER Eduard, Der Josefinismus und seine Geschichte. Beiträge zur Geistesgeschichte Österreichs 1740–1848, 1. vyd., Brünn–München–Wien, Rudolf M. Rohrer, 1943, 500 s.

ZAHRADNÍK Pavel, Sedlec – konvent a chrám Nanebevzetí Panny Marie. Dějiny objektu. Stavebně historický průzkum, nestránkovaný rukopis ve formátu .txt

ZUBER Rudolf, Osudy moravské církve v 18. století. 1695–1777, 1. vyd., Praha, Česká katolická Charita v Ústředním církevním nakladatelství, 1987, 292 s.

ZUBER Rudolf, „František Řehoř Giannini a jeho styky s L. A. Muratorim“, in: Okresní archiv v Olomouci, 1984, s. 39–62

Seznam některých zkratk

hr.	hrabě
kgč	kop grošů českých
kgm	kop grošů českých
kn.	kníže
ryt.	rytíř
str.	strich (stará plošná míra)
sv. p.	svobodný pán
v.	větrek (dílní jednotka strichu)
zl.	zlatých
zl. rýn.	zlatých rýnských
zl. stř.	zlatých stříbrných

Shrnutí

Bývalé cisterciácké opatství v Sedlci u Kutné Hory existovalo s přestávkami v letech 1143–1783/99. Kostel Nanebevzetí P. Marie a sv. Jana Křtitele je od roku 1995 na listině světového kulturního dědictví UNESCO.

V první kapitole diplomové práce usilujeme o představení klášterních dějin v jejich celku. V její poslední části se podrobněji zabýváme jeho ekonomickým zázemím, neboť významnou okolností jeho zrušení byly vysoké dluhy dosahující v roce 1760 cca 450 000 zl. Rozhodnutí Josefa II. o zrušení sedleckého kláštera padlo podle našich zjištění už 8. srpna 1783.

Druhá kapitola se týká utváření protimnišské společenské atmosféry během 18. století. Pro stoupence filozofického osvícenství se stal zasvěcený způsob života nepochopitelným. Hospodářští teoretici vnímali kláštery jako instituce, které poškozují národní hospodářství. Uvnitř katolické církve se na výše pojmenovaném procesu podílelo tzv. katolické osvícenství se svými významnými rysy: jansenismem a odporem k Tovaryšstvu Ježíšovu. Všechny tyto teoretické argumenty využili panovníci k provedení rozsáhlých redukcí klášterů. Docházelo k tomu ve většině katolických zemí. Důležitou okolností tohoto dění byly napjaté vztahy mezi panovníky a papeži, jejichž nedobrý stav se odrazil v boji o další existenci jezuitského řádu.

Ve třetí kapitole se nejprve věnujeme reformní činnosti rakouského státu v oblasti řeholního života ve 2. polovině 18. století. Následuje popis zanikání kláštera v letech 1783–1799; podrobněji jsou zpracovány především události let 1783 a 1784. V oddíle III. 1. podáváme základní informace o rozprodeji části klášterního mobiliáře, a to konkrétně o zpeněžení klášterního stříbra a parament v Praze a o rozprodeji části obrazů, nábytku a dalšího zařízení, který probíhal mezi srpnem 1785 a květnem 1787 v Sedlci. V této době zde bylo odprodáno také několik oltářů včetně hlavního oltáře z konventního kostela. Příčinou rozprodejů byla především snaha snížit zadlužení kláštera.

První dvě kapitoly stojí na práci s literaturou, třetí kapitola na archivním výzkumu v Praze a Kutné Hoře.

Summary

The Cistercian Monastery in Sedlec existed with intermissions in the years 1143–1783/99. The Convent Church of Virgin Mary and St. John the Baptist belongs from 1995 to World Cultural Heritage of UNESCO.

During the 20th century were many Czech historians for example Jaromír Čelakovský, Jaroslav Čechura, Kateřina Charvátová, Josef Nuhlíček, Pavel Zahradník and art historians Mojmír Horyna, Karel Chytil, Viktor Kotrba, Jiří Kuthan, Petr Macek, Jaromír Neumann, Zdeněk Wirth interested in history of Sedlec. As for the youngest generation it is possible to mention for example Jana Hynková and Štěpán Vácha.

Through the first chapter of the thesis we want to introduce the history of the Monastery as a whole. The last part of the chapter obtains a brief essay about the economic progress. In 1760 Sedlec had around 450 000 rheinisch gulden in debts. The great debts of Monastery were the important cause of the Emperors Josef II decision to cease it (8th August 1783).

The second chapter is dealing with the process of the rise of the anti-monastic social atmosphere during the 18th century. Monks lifestyle became incomprehensible especially for the followers of philosophical enlightenment. The economic theoretics thought that the monasteries injured national economy. Inside the Church shared the above said process the so called Catholic enlightenment with its important components: jansenismus and aversion to Jesuits. All these theoretical arguments used the rulers to realize a large reduction of the monasteries. This happened in the most of catholic countries. Another important circumstance of the secularization was a tense in relationships between the rulers and the popes which was mirrored in the campaign against Jesuits.

At the beginning of the third chapter we are dealing with Habsburgs' reform activities in the field of monastic life after the year 1750. Then follows description of the dissolving the Monastery from 1783 to 1799; we are focused on events in the years 1783 and 1784. The last section comprises basic information about the sales of the equipment which should have helped to pay off the debts. Silver things and liturgical textiles were sold in Prague, a few pictures and the part of the Monastery's collection of its furniture and also a few altars including the main altar from the convent church that were sold in Sedlec between August 1785 and May 1787.

The first two chapters are mainly based on secondary literature, the last one on the resources of the archives in Prague and Kutná Hora.

Přílohy

Nr. 1: Přibližný rozsah panství sedleckého kláštera ve 2. polovině 18. století. Žlutě označené katastry označují držbu kláštera před zakoupením statku Krchleby (vyznačen oranžově) v roce 1747.

Zpracováno s využitím Mapového lexikonu obcí ČSSR 1 : 200 000, Praha, Kartografické nakladatelství, 1968.

Nr. 2: Dole podpisy vizitátora cisterciáckého řádu a velehradského opata Filipa Zuriho a sedleckého administrátora, oseckého opata Mauritia Elbela pod dokumentem pocházejícím pravděpodobně z října 1784.

NA Praha, fond České gubernium – Publicum 1796–1805, inv. č. 2388, sign. 126/27, karton 4630.

„Senn Subsistenzium in
„pitalium aufständigen, in
„Beweynen Inu Consens
„linam heylloblichen Tuen
„Gubernium anhalten
„sollen, mit Subsistenz
„Consens bis zum
„Langeum Inu allersch
„Subsistenzium nicht zu
„lassen“

Samtlichst Gesessenen zu

Philippus Zuri Abbt zu Mollisford ab
Ordinarius Vicarator
Mauritius Ebel Abbt zu
als Domkaplan bey St. Peter
K. Hof zu Nafm

Nr. 3: Dole podpis probošta Ferdinanda Hausy pod dokumentem z roku 1782.

NA Praha, fond České gubernium – Publicum 1796–1805, inv. č. 2388, sign. 126/27, karton 4630.

mit dem gütlichen Rathschlage
wird, dass die nachstehende
abzuwickeln, und zu
dem Königl. Kammer-Procurator
die Bestätigung zu erlangen,
dass die eingewanderten
angehörigen des hiesigen
Capitals zu erlangen, und
wobei die geringste
Mittel zu Hilfe zu nehmen
in welchem Fall die Concursus
Creditoren, und zu dem
Unterschiede in demselben ist,
dass die zu demselben
sinnlich zu demselben
geführt zu demselben wird.

Dinstag den 8. Octobris
1782.

Ferdinand Hausy
Probst

Nr. 4: Pohled do presbytáře děkanského kostela sv. Vavřince ve Vysokém Mýtě s původně sedleckým hlavním oltářem. Rozměrné plátno s námětem „Nanebevzetí P. Marie“ namaloval v roce 1728 Petr Brandl. V nástavci je umístěna sedící postava sv. Jana Křtitele a zcela na vrcholu skupina Nejsvětější Trojice. Světecké sochy po stranách zobrazují papeže, kteří vzešli z cisterciáckého řádu: Evžena III. a Urbana IV. Stav po roce 1911.

Regionální muzeum ve Vysokém Mýtě, Fotografická sbírka, sign. 22-D-00563 /digitalizovaný snímek/.

Nr. 5: Titulní strana souborného inventáře majetku zrušeného kláštera v Sedlci dokončeného v říjnu 1799.

NA Praha, fond Česká státní účtárna, karton 282.

